

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

TALEN VOOR NEDERLAND

VERKENNING

TALEN VOOR NEDERLAND

2018 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)
© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie. [Naamsvermelding 3.0 Nederland]. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam
Telefoon + 31 20 551 0700
knaw@knaw.nl
www.knaw.nl

pdf beschikbaar op www.knaw.nl

Basisvormgeving: Edenspiekermann, Amsterdam
Engelse vertaling samenvatting: Balance, Maastricht
Tekstredactie: Mariette Huisjes
Opmaak: Ellen Bouma, Alkmaar

Illustratie omslag: [istockphoto.com/Warchi](https://www.istockphoto.com/Warchi)

ISBN 978-90-6984-722-1

Het papier van deze uitgave voldoet aan iso-norm 9706 (1994) voor permanent houdbaar papier.

Deze publicatie kan als volgt worden aangehaald: KNAW (2018). *Talen voor Nederland*, Amsterdam, KNAW.

TALEN VOOR NEDERLAND

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Januari 2018

VOORWOORD

Nederland is, net als veel andere landen in Europa en daarbuiten, in de laatste decennia een multiculturele en meertalige samenleving geworden. Van oudsher had Nederland al een sterke internationale oriëntatie – in het bedrijfsleven, in de politiek, in de wetenschap – maar de huidige samenleving wordt onder invloed van verdergaande globalisering en een groeiende migrantenstroom gekenmerkt door een steeds rijkere schakering aan talen en culturen. Deze ontwikkeling roept twee belangrijke, met elkaar verbonden vragen op betreffende de omgang met die diversiteit aan talen en culturen. Hoe behoud en bevorder je de sociale cohesie in de maatschappij en wat betekent de diversiteit voor de manier waarop de overheid communiceert met de burgers? En *mutatis mutandis*: hoe ligt dat voor het bedrijfsleven en andere belangrijke maatschappelijke sectoren als zorg, politie en justitie? En nauw verbonden daarmee is dan weer de vraag of ons taal- en cultuuronderwijs voldoende inspeelt op deze veranderingen. Het is dit complex aan vragen dat centraal staat in deze verkenning.

Veel maatschappelijke en culturele verschijnselen krijgen hun betekenis in de taal waarin ze worden uitgedrukt en geconcipieerd. Taal biedt de begrippen die nodig zijn om een cultuur te kunnen begrijpen en te beleven. Waar een samenleving meertalig is, is kennis van meerdere talen en culturen in die samenleving broodnodig. En waar een samenleving een sterke internationale oriëntatie heeft, is het essentieel kennis te hebben van taal en cultuur van de landen waar men zich op richt. En dat gaat om meer dan het Engels alleen. Het Engels mag dan misschien de lingua franca zijn geworden, het belang van andere talen valt niet te onderschatten. In de wetenschap wordt in veel gebieden een aanzienlijk deel van het onderzoek in andere talen dan het Engels gepubliceerd, en in het bedrijfsleven doen Nederlandse ondernemingen zaken met bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk, Brazilië, Indonesië, of China.

Deze verkenning is vooral bedoeld om de vragen die zich voordoen rond de meertalige en multiculturele samenleving over het voetlicht te brengen. De problematiek is breed voorgelegd aan professionals in sectoren die veel met vreemde talen en culturen te maken hebben. Uit die gesprekken komt unisono naar voren dat er in Nederland onvoldoende wordt nagedacht over taalkeuzes en over interculturaliteit. Vaak gaat het daarbij om heel concrete vragen als: welke talen zijn er voor een bepaalde instelling nodig, welke talen zou men moeten gebruiken in interne en externe communicatie, voor welke talen is extra ondersteuning nodig? Door het ontbreken van heldere antwoorden op dit soort vragen ontstaan er in de praktijk problemen van kleinere (bv. als een medewerker Turks spreekt en een burger het Nederlands te slecht beheerst, mag het gesprek dan in het Turks worden gevoerd?) en grotere aard (bv. het taalniveau Nederlands in brieven van de overheid is hoger dan het verplichte inburgeringsniveau). Aansluitend rijst natuurlijk de vraag of het onderwijs mensen voldoende voorbereidt op een meertalige dagelijkse werkomgeving.

De verkenning laat zien dat er behoefte is aan meer helderheid ten aanzien van taal en taalbeleid, en ook van beleid ten aanzien van interculturaliteit. Communicatie in en met een diverse samenleving vergt een gezamenlijke inspanning van de talensector als geheel in samenwerking met belangrijke maatschappelijke domeinen die veel te maken hebben met vreemde talen en culturen. Op basis van de gesprekken die in het afgelopen jaar gevoerd zijn met betrokkenen, denk ik dat het belangrijk is dat *Talen voor Nederland* een voorzet geeft voor heldere taalkeuzes in Nederland. De commissie wil enerzijds meer aandacht vragen voor Nederlands voor anderstaligen en laaggeletterden in Nederland, en anderzijds meer aandacht voor kennis van andere talen waar die nodig is. Denk bijvoorbeeld aan handel, waar het gebruik van klant talen in plaats van Engels als lingua franca voor hogere omzet kan zorgen; of denk aan diplomatie en defensie, waar goede kennis van talen van relevante groepen bijdraagt aan betere inschatting van risico's.

Het stimuleren van taalbeleid zowel voor de overheid als voor onderwijsinstellingen lijkt mij dus een belangrijk beoogd doel van dit rapport. Natuurlijk is daarvoor meer onderzoek nodig, maar men moet eerst scherp op het vizier krijgen wat de meerwaarde van beter taalbeleid is. Dit rapport is een forse stap in de goede richting.

José van Dijck
President KNAW

SAMENVATTING

Vraagstelling

Nederland is een open samenleving met een internationale oriëntatie. Dat geldt voor het bedrijfsleven, de politiek, de wetenschap en andere sectoren. Ook veel inwoners van Nederland zijn gericht op het buitenland. Nederland is ook een migratieland, waar meer dan 2,5 miljoen mensen leven die met een andere taal naast het Nederlands zijn opgegroeid. Dat maakt het Nederland van nu een veel diverser land dan het Nederland van vijftig of zelfs dertig jaar geleden. En deze trend zet de komende decennia door. Het is dan ook opvallend dat de aandacht voor talen en meertaligheid de laatste decennia eerder is af- dan toegenomen, zowel in het onderwijs als in veel andere delen van de samenleving.

Het rapport *Talen voor Nederland* onderzoekt wat deze paradox betekent voor de positie van de talen in een aantal maatschappelijke sectoren en in het Nederlandse onderwijs. Het rapport verkent ook wat de gevolgen zijn voor de Nederlandse taal als communicatiemiddel. Nauw verbonden hiermee is de vraag hoe de kloof tussen verschillende culturen valt te overbruggen. Voor de sociale cohesie in de meertalige en multiculturele samenleving is kennis nodig van de belangrijkste talen en culturen die er deel van uitmaken. De vraag is dan welke kennis medewerkers in bijvoorbeeld de zorg of bij de politie nodig hebben en wat alle inwoners van Nederland zouden moeten weten. Die vraag vergt een dringend antwoord, nu door globalisering en migratie mensen vaker verschillende talen naast elkaar gebruiken, zowel in hun werk als in de dagelijkse communicatie op straat. De talen die nieuwe Nederlanders meebrengen en gebruiken zijn ook een verrijking. Ze kunnen meerwaarde opleveren voor onze kennis-economie, mits we de aanwezige talenexpertise goed weten aan te boren. Voor dit rapport is verkend welke gevolgen de toegenomen meertaligheid heeft voor de communicatie tussen mensen en instellingen en tussen mensen onderling, welke implicaties meertaligheid heeft voor het onderwijs in Nederland en welke aanpassingen wenselijk zijn. Daarvoor is gekeken naar een aantal sectoren in de Nederlandse samenleving waarin talen een belangrijke rol spelen: zorg, politie en de juridische sector; internationale betrekkingen; culturele cohesie; handel en economie.

SUMMARY

Definition of the problem

The Netherlands is an open society that looks beyond its own borders,, whether in business, politics, science or other sectors. The same is true of much of the country's population. The Netherlands is also a country of immigrants, with more than 2.5 million inhabitants having grown up speaking a second language in addition to Dutch. In other words, there is much more diversity in the Netherlands today than fifty or even thirty years ago, and this trend is set to continue in the decades ahead. Oddly enough, the education sector and many other segments of society have grown less rather than more interested in languages and multilingualism in recent decades.

The report *Languages for the Netherlands* examines what this paradox means for the position of languages in various sectors of society and in Dutch education. The report also explores the consequences for the Dutch language as a means of communication. Closely related is the question of how to bridge the gap between different cultures. To achieve social cohesion in a multilingual and multicultural society, we must have a knowledge of its main languages and cultures. The question then is: what knowledge is essential for health care or law enforcement professionals, for example, and what should all inhabitants of the Netherlands know? It is a question that urgently requires an answer, especially at a time when, influenced by the forces of globalisation and migration, people often communicate in multiple languages, both in their work and in their everyday social environment. The languages that newcomers bring to and use in the Netherlands are also an enrichment. They can generate added value for our knowledge economy, but only if we make good use of the linguistic expertise in our midst. The study that underpins this report considered the consequences of increased multilingualism for communication between people and between people and institutions, the implications of multilingualism for education in the Netherlands, and the changes necessary in that regard. It considered various sectors of Dutch society in which language plays an important role, i.e. health care, law enforcement and the courts; international relations; cultural cohesion; trade and the economy.

Daarnaast is de invloed onderzocht van de meertalige samenleving op de onderwijssector als geheel. Nederland heeft de ambitie een invloedrijke economische, politieke en diplomatieke rol in de wereld te spelen. Dat daarbij een brede taalkennis onontbeerlijk is, wordt door bijvoorbeeld de Brexit onderstreept. De balans tussen Europese talen kan veranderen en de behoefte aan specifieke talenkennis kan plotseling verschuiven. Dit vergt een goed opgeleide bevolking en een onderwijssysteem dat voldoende ruimte biedt aan taal, taalvaardigheid en interculturele competenties. De commissie is van mening dat de overheid, de academische en culturele instellingen en de private sector die ambitie onvoldoende tot uiting laten komen in hun taalkeuze en taalbeleid en dat zij meer taalbewustzijn en aandacht voor interculturaliteit aan de dag moeten leggen dan nu zichtbaar is.

‘Als je iemand aanspreekt in een taal die hij begrijpt, dan bereik je zijn hoofd.
Spreek je hem aan in zijn eigen taal, dan bereik je zijn hart.’
Citaat van Nelson Mandela

Voornaamste bevindingen

Uit de verkenning blijkt in de eerste plaats dat er in de hele onderwijssector een sterkere en meer gedifferentieerde basis voor het Nederlands nodig is. Een groeiende groep inwoners heeft een niet-Nederlandse taalachtergrond en uiteenlopende opleidingsniveaus. Voor hen is een effectief en divers aanbod van het Nederlands nodig. Dit kan eraan bijdragen dat zo veel mogelijk mensen het Nederlands zo goed mogelijk beheersen.

In de tweede plaats is het noodzakelijk dat de overheid meer aandacht besteedt aan het in helder en begrijpelijk Nederlands communiceren met de inwoners van een steeds diversere samenleving, in het bijzonder met die inwoners die een lage Nederlandse taalvaardigheid hebben.

In de derde plaats kan de schat aan kennis van Nederlanders die Engels, Duits, Arabisch, Turks, Spaans, Chinees en vele andere talen spreken beter worden ingezet, zowel binnen als buiten de landsgrenzen. Het is belangrijk dat die vaardigheden worden versterkt en verder gemobiliseerd.

In de vierde plaats dient het beleid rond doorlopende leerlijnen in het onderwijs meer rekening te houden met meertaligheid en meer aandacht te besteden aan differentiatie naar competentieniveau. Nu wordt binnen elk schooltype apart taalonderwijs gegeven, zonder dat deze onderwijsvormen op elkaar aansluiten. In het beroepsonderwijs moeten de taallessen zich voegen naar de beroepsprofielen door een helderder definiëring van welke taalkennis voor een bepaald beroep gewenst is en op welk niveau. Hiermee kan Nederland beter inspelen op de veranderingen in de demografische samenstelling

The study further examined the impact of the multilingual society on the education sector as a whole. The Netherlands aims to play an influential role in the global economy and in worldwide politics and diplomacy. A broad knowledge of languages is indispensable in that context – a point highlighted by Brexit, for example. The balance between European languages can shift and the necessity of knowing a specific language may suddenly change. This requires a well-educated population and an educational system that offers enough scope for language, fluency and intercultural competences. The Committee believes that government, academia, cultural institutions and the private sector do not express that aim sufficiently in their language choices and policy. They should display more language awareness and pay closer attention to interculturality than they do at present.

‘If you talk to a man in a language he understands, that goes to his head.
If you talk to him in his language, that goes to his heart.’
Nelson Mandela

Main findings

The study reveals, first of all, that there is a need throughout the education sector for more robust and differentiated basic training in Dutch. More and more inhabitants of the Netherlands come from a language background other than Dutch. The level of education within this group is also very diverse. They require effective and varied schooling in Dutch, so that as many people as possible have a good command of the language.

Second, government must pay closer attention to communicating in clear and comprehensible Dutch with the inhabitants of our increasingly diverse society, especially with those who have poor Dutch language skills.

Thirdly, we can make much better use, both within and outside the borders of the Netherlands, of the enormous knowledge of Dutch people who speak English, German, Arabic, Turkish, Spanish, Chinese and many other languages. It is important that we enhance and mobilise their skills.

Fourth, the policy concerning continuous learning pathways in education should make more allowance for multilingualism and do more to differentiate between levels of competence. At the moment, each type of school offers language training in its own way, without any coordination between the different methods used. Language lessons in vocational education and training should be attuned to the relevant professional profiles; this can be achieved by identifying the language skills and level of competence that a particular profession requires. This will allow the Netherlands to capitalise more effectively on changes in the demographic composition of its

van onze bevolking, in de internationale machtsverhoudingen en in de economische relaties.

Tot slot is volgens de commissie een actieve en meer naar buiten gerichte talensector nodig, zowel op de universiteiten als daarbuiten. Het ontbreekt aan een centraal aanspreekpunt voor de sector waarin kennis en kennisvraag bij elkaar komen.

Aanbevelingen

De commissie concludeert dat er dringend behoefte is aan een samenhangend nationaal taalbeleid, dat moet aansluiten bij de maatschappelijke vraag naar taalexpertise. De hierboven genoemde bevindingen zouden de basis kunnen vormen van zo'n nationaal beleid.

Niet alleen bij de overheid, ook bij veel instellingen en bedrijven ontbreekt het nog aan visie en beleid op dit vlak. Dit terwijl meertaligheid een bron van innovatie kan zijn en betere internationale contacten kan opleveren. Het is wenselijk dat Nederland in navolging van ons omringende landen een taalbeleid formuleert. Doelstellingen van een adequaat taalbeleid zouden moeten zijn dat:

- alle inwoners van Nederland een gezamenlijke taal – het Nederlands – kunnen lezen en schrijven en in elk geval op een basisniveau spreken en verstaan;
- alle inwoners van Nederland kennis op maat hebben van relevante talen en culturen om in hun professionele leven en in hun economische, culturele en maatschappelijke context effectief te kunnen functioneren;
- er verder wordt gekeken dan het Engels, omdat een meertalig competente bevolking met kennis van andere culturen klaar is voor de uitdagingen van de moderne wereld en omdat goede contacten met andere taalgebieden een motor kunnen zijn voor innovatie.

De gezamenlijke letterenfaculteiten zouden via het Disciplineoverleg Letteren en Geesteswetenschappen een doorgeefluik moeten opzetten. Wellicht kan dat worden belegd bij het Nationaal Platform voor de Talen. Via zo'n doorgeefluik kunnen de universiteiten kennis van uiteenlopende talen en software voor ondersteuning van minder bekende talen beschikbaar stellen aan relevante beroepsgroepen, zoals zorg, inlichtingendiensten, politie, douane etc. Bij een dergelijk platform zou ook de certificering van tolken en andere taalprofessionals kunnen worden geregeld. Voor het Nederlands is het raadzaam een onafhankelijk, landelijk aanspreekpunt in te stellen dat kennis bundelt en de kwaliteit van het onderwijs in de Nederlandse taal waarborgt.

population, in the international balance of power, and in economic relations.

Fifth and last, the Committee sees the need for a more active, more outward-looking language sector at the universities and beyond. The sector lacks an expertise centre that can match the supply of knowledge to the demand.

Recommendations

The Committee concludes that there is an urgent need for an integrated national language policy that can anticipate and respond to society's demand for language expertise. The findings outlined above can provide the basis of such a policy.

Government, but also many institutions and businesses, still lack the necessary vision and policy in this regard, even though multilingualism can be a source of innovation and improve international contacts. Following in the footsteps of its neighbouring countries, the Netherlands should formulate a national language policy. The objectives of that policy should be as follows:

- All inhabitants of the Netherlands should be able to read and write a common language, i.e. Dutch, and in any event have a basic level of oral language proficiency and listening comprehension.
- All inhabitants of the Netherlands should have enough knowledge of relevant languages and cultures to be able to function effectively in their professional lives and in their economic, cultural and societal context.
- The Netherlands should look beyond English, because a multilingual population that is familiar with other cultures is ready to face the challenges of the modern world and because close contacts with other language regions can help drive innovation.

The various humanities faculties should collaborate in Literature and Humanities Consultation Board (*Disciplineoverleg Letteren en Geesteswetenschappen*) and appoint a shared knowledge broker. That may well be a task for the National Platform for Languages. A broker of this kind will allow the universities to contribute their knowledge of various languages and software in support of less familiar languages to relevant occupational groups, such as the professionals working in the health care sector, intelligence agencies, law enforcement, and migration services. A platform of this kind could also act as a certification body for interpreters and other language professionals. It would be advisable to set up an independent, national expertise centre for Dutch that can ensure the quality of education in the Dutch language.

INHOUD

VOORWOORD 4

SAMENVATTING 6

SUMMARY 7

1. INLEIDING 14

1.1 Aanleiding voor dit rapport 14

1.2 Taal als communicatiemiddel in een meertalige samenleving 19

1.3 Taal als drager van cultuur 19

1.4 Nederlands taalbeleid in internationaal perspectief 21

1.5 Naar een breed gedragen visie op talen 23

1.6 Werkwijze en taakomschrijving commissie 24

1.7 Leeswijzer 25

2. MEERTALIGHEID IN NEDERLAND 26

2.1 Inleiding 26

2.2 Migrantentalen 26

2.3 Streektalen en dialecten 29

2.4 De waardering en cognitieve effecten van meertaligheid 31

2.5 Conclusies en aandachtspunten 33

3. TAAL EN COMMUNICATIE IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING 34

3.1 Inleiding 34

3.2 De zorg 34

3.3 De politie 37

3.4 De juridische sector 38

3.5 Conclusies en aandachtspunten 40

4.	HET BELANG VAN TALEN IN DE RELATIE MET HET BUITENLAND	41
4.1	Inleiding	41
4.2	Academische en culturele instellingen	41
4.3	Internationale handel en bedrijfsleven	43
4.4	De diplomatie en internationale organisaties	46
4.5	Defensie en internationale veiligheid	49
4.6	Conclusies en aandachtspunten	51
5.	TAALONDERWIJS IN NEDERLAND	52
5.1	Inleiding	52
5.2	Het Nederlands in het onderwijs	52
5.3	Moderne vreemde talen	55
5.4	De universiteit als bron van expertise voor talenkennis in Nederland	57
5.5	Conclusies en aandachtspunten	59
6.	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	61
6.1	Belangrijkste bevindingen: naar een samenhangend taalbeleid	62
6.2	Aanbevelingen en implicaties voor het onderwijs	64

REFERENTIES 69

Aanvullend leesmateriaal 74

Relevante websites 75

BIJLAGEN

1. Instellingsbesluit Commissie Talen voor nederland 76

2. Gesprekspartners 79

3. Taalniveaus Europees Referentiekader 83

4. Talenstudies in Nederland 85

5. Onderwijs in het Nederlands in andere landen 87

6. Reviewers 88

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding voor dit rapport

Meertaligheid in Nederland

Nog geen vijftig jaar geleden werden er in Nederland overwegend Nederlands en nauw aan het Nederlands verwante talen gesproken.¹ Het taallandschap was divers, maar de veelheid aan taalsoorten die we nu aantreffen was er nog niet. Contacten met anderstaligen vormden de uitzondering die de regel van communicatie in de eigen taal bevestigden (Marynissen & Janssens, 2011).

Inmiddels is deze situatie drastisch veranderd: in Nederland wonen nu meer dan 2,5 miljoen mensen die zijn opgegroeid met een of meer andere talen naast het Nederlands.² Net als elders in de wereld is ook in Nederland het aantal talen aanzienlijk

1 Bij deze laatste categorie gaat het uiteraard om de streektalen en het Fries (zie hoofdstuk 2).

2 Schatting op basis van het aantal mensen dat niet in Nederland geboren is (1.860.977; CBS, 2015) plus het aantal mensen van wie beide ouders uit een ander land afkomstig zijn (782.440). Mogelijk zou je het aantal mensen van wie één ouder in het buitenland geboren is hier nog bij moeten tellen (1.021.904). Dat brengt het aantal mensen dat vanwege hun achtergrond thuis een andere taal zou kunnen horen op meer dan 3,5 miljoen. Anderzijds vallen er onder de eerste groep ook mensen die thuis vooral of uitsluitend Nederlands gebruiken (zoals repatrianten; WRR, 2016). Achtergrond valt niet gelijk te stellen aan taal.

gegroeid (Bennis et al 2002).³ De immigratie in Nederland zal de komende jaren naar verwachting zeker niet afnemen, waardoor telkens nieuwe groepen het Nederlands als nieuwe taal erbij moeten leren om hier goed te kunnen functioneren (CBS, 2014). Ook gebruiken veel Nederlanders op het werk naast het Nederlands een of meer andere talen (Nederlandse Taalunie en Meertens Instituut, 2016). Omdat Nederland traditioneel een handelsnatie is met een sterke kenniseconomie, bestaat er een intensieve uitwisseling tussen onze bedrijven en onze academische en culturele instellingen met organisaties over de hele wereld.⁴ Ook het groeiende toerisme brengt het gebruik van buitenlandse talen met zich mee (NBTC, 2017). Daarnaast is Nederland een populaire bestemming voor internationale congressen, beurzen en vergaderingen. Voor de zakelijke wereld is er inmiddels een heuse ‘MICE branche’ ontstaan, die tot doel heeft zoveel mogelijk internationale ‘meetings, incentives, congressen en events’ naar Nederland te halen.⁵ Door dit alles komen veel Nederlanders dagelijks in contact met een andere taal; onze samenleving is onmiskenbaar meertalig geworden.

Ook buiten Nederland komen Nederlanders meer dan vroeger in aanraking met andere talen. Nederlandse toeristen en handelsdelegaties reizen de wereld rond en bijna een miljoen in Nederland geboren mensen wonen en werken nu in een ander land.⁶ Veel Nederlanders onderhouden dan ook familiebanden in het buitenland. Een kwart van alle Nederlandse studenten in het hoger onderwijs heeft een deel van de studie in het buitenland doorgebracht (EP-Nuffic, 2016). Al deze mensen hebben ervaring met een andere cultuur en taal.

Alle belangrijke talen in de wereld

‘Amsterdam is voor ons als locatie ideaal, omdat hier eenvoudig moedertaalsprekers te werven zijn in bijna alle belangrijke talen van de wereld.’

Citaat van Jakob Zavrel, CEO van Textkernel, marktleider op het gebied van text mining in Europa

3 Een van de plekken in Nederland waar heel veel talen worden gesproken is de [High Tech Campus in Eindhoven](#), ‘de slimste vierkante kilometer van de wereld’, volgens de Eindhovenaren zelf. Op het bedrijventerrein zijn ruim 140 hightechbedrijven en -instituten gevestigd denk aan ASML, Philips, IBM, Intel en NXP. Er werken meer dan 10.000 mensen van 85 verschillende nationaliteiten (zie: www.brainport.nl).

4 Bijvoorbeeld: in 2013 werkte 16 procent van de Nederlandse beroepsbevolking voor een buitenlands bedrijf (van 13,9 procent in 2006); in 2013 werkte 44 procent van de werkende Nederlanders bij een internationaal opererend bedrijf (CBS, 2013).

5 Zie: <https://micetravel>.

6 In 2015 waren er volgens de Verenigde Naties in elk geval 981.434 Nederlanders geregistreerd in een ander land (VN, 2015). Het totale aantal is waarschijnlijk groter omdat de gegevens van enkele landen, waaronder India, ontbreken in dit overzicht.

De groeiende rol van het Engels in vergelijking tot de andere talen

Net als in grote delen van de wereld heeft het Engels in Nederland de rol van lingua franca gekregen: een taal die gebruikt wordt in de communicatie tussen twee mensen die niet dezelfde moedertaal hebben. Dit gebeurde in West-Europa al snel na de Tweede Wereldoorlog, in Oost-Europa na de val van de Muur en het verdwijnen van het IJzeren Gordijn. De facto is daarna het Engels binnen één generatie de meest gebruikte lingua franca in Europa geworden. Engels functioneert in feite als *global language* (Crystal, 2003), al zijn er ook belangrijke delen van de wereld waar een andere taal dominant is, zoals Rusland, China, delen van Latijns-Amerika en francofoon Afrika.

Nederland heeft, zeker na de Tweede Wereldoorlog, een Atlantische oriëntatie. Inmiddels heeft ons land van alle Europese landen ook relatief de meeste tweedetaalsprekers van het Engels: 90 procent van de Nederlanders zegt een vloeiend gesprek te kunnen voeren in het Engels (EUROSTAT, 2012).⁷ Op de betrouwbaarheid van deze zelfrapportage valt wel iets af te dingen – Nederlanders blijken stelselmatig hun kennis van andere talen te overschatten (Van Onna & Jansen, 2008). Dit in tegenstelling tot andere Europeanen, die hun talenkennis juist onderschatten (Alderson, 2005).⁸ Maar toch hebben Nederlanders een relatief hoge taalvaardigheid in het Engels in vergelijking met andere tweede-taalleerders van het Engels zoals Denen, Zweden en Noren (Education First, 2016). Hiermee heeft Nederland dus een goede uitgangspositie in een wereld waarin Engels de dominante taal is.

De perceptie echter dat het Engels de enige taal is die je nodig hebt om in een internationale context te opereren, is onjuist. Dat geldt zowel in de Europese als in de bredere context. Zelfs als het Verenigd Koninkrijk wordt meegerekend spreekt slechts 21 procent van de inwoners van de Europese Unie het Engels op een voldoende niveau om het als werktaal te gebruiken.⁹ In veel gebieden buiten Europa is het normaal dat men de internationale lingua franca niet beheerst. Internationale handelscontacten en diplomatieke relaties drijven dan ook nog steeds op mensen die bijvoorbeeld Frans, Duits, Chinees, Spaans, Russisch of Arabisch spreken. Toch is de interesse in Frans en Duits in het middelbaar en hoger onderwijs mede door de overheersende invloed van het Engels de laatste decennia afgenomen (SLO 2014a).¹⁰

7 Dit laat onverlet dat het Nederlands voor veel sectoren de belangrijkste taal blijft (Nederlandse Taalunie e.a., 2017).

8 Uit recent onderzoek blijkt dat van de 2.000 geïnterviewde Nederlanders 90 procent denkt dat hun eigen Engels beter is dan dat van medelanders, een numerieke onmogelijkheid (Edwards et al., in druk).

9 Zonder het VK daalt dit percentage naar 10% (Europees Parlement, 2016).

10 In een KNAW-verkenning uit 2015 worden als bedreigde gebieden in het universitair onderwijs genoemd: kleine talen, Europese talen als Portugees, Scandinavische en Oost-Europese talen (KNAW 2015).

Digitalisering en laaggeletterdheid

Naast de globalisering drukt ook de opkomst van het internet, in het bijzonder de sociale media, haar stempel op het taalgebruik in de meertalige samenleving die Nederland nu is. Deze digitalisering heeft de mogelijkheden om te variëren met (schrijf) taal flink verruimd. Een effect dat nog wordt versterkt door de grote groep meertaligen, vooral op scholen in de steden. Voorheen had het gesproken Nederlands een formele en een informele variant, maar bestond schrijftaal alleen in de formele versie zoals men die op school had geleerd. Met de groei van sociale media heeft informele geschreven taal een grote vlucht genomen (Bennis, 2015). Dat geldt niet alleen voor het Nederlands, maar ook voor streektaalen en in Nederland gesproken buitenlandse talen. Digitalisering zorgt ook voor een grotere zichtbaarheid van taaldiversiteit en taalvariatie (Urlings, 2016). Dit heeft in Nederland geleid tot een roep om een duidelijker gedefinieerde standaard voor het Nederlands.¹¹

Doordat meer dagelijkse zaken online en dus ‘schriftelijk’ moeten worden geregeld, legt de digitalisering ook een andere taalkwestie bloot: laaggeletterdheid. Laaggeletterdheid is wijdverbreid, zowel bij Nederlanders met een migratieachtergrond als bij autochtone Nederlanders. In Nederland hebben 2,5 miljoen mensen tussen de 16 en de 65 jaar moeite met lezen en schrijven (Algemene Rekenkamer, 2016). Voor laaggeletterden is het bij uitstek problematisch dat veel diensten alleen nog digitaal (en daardoor alleen nog schriftelijk) bereikbaar zijn, en niet meer via een fysieke locatie (Expertisecentrum Beroepsonderwijs, 2015; WRR, 2017). Daarmee stijgt de behoefte aan begrijpelijke taal (of verschillende taalniveaus) op websites.¹² Anderzijds kan de digitalisering voor mensen met een niet-Nederlandse taalachtergrond juist een voordeel bieden. Websites en digitale formulieren kun je immers in meerdere talen toegankelijk maken, al is het met het oog op de zeer diverse migratie-instroom wel de vraag welke talen dat dan zou moeten zijn (CBS, 2014). Overigens is digitale geletterdheid een speerpunt in *Onderwijs 2032*, het eindadvies van de commissie die een visie heeft ontwikkeld op vaardigheden die in de toekomst nodig zullen zijn; het thema werd ook al aangekaart in een KNAW-rapport uit 2013: *Digitale geletterdheid in het voortgezet onderwijs. Vaardigheden en attitudes voor de 21ste eeuw*.

Om laaggeletterdheid onder mensen met een migratieachtergrond terug te dringen is meer aandacht nodig voor het onderwijs in Nederlands als tweede taal én voldoende

11 Bijvoorbeeld Grondelaers et al. (2016) betoogt dat standaardtalen, waaronder ook standaard-Nederlands, nu een grotere variatie toestaan. Door veel sprekers worden ook regionale varianten nu als ‘standaard’ gepercipieerd. Toch hebben veel gebruikers van het Nederlands hier moeite mee, zo blijkt uit een notitie van Taaladvies.net (2015), een website van de Nederlandse Taalunie die veel vragen krijgt over wat er wel of niet tot standaard-Nederlands behoort.

12 Zie bijvoorbeeld het NWO-programma ‘Begrijpelijke Taal’ en de schrijfadvies die zijn voortgekomen uit dit programma en de Universiteit Utrecht en Stichting Makkelijk Lezen: <http://schrijfadvies.net>.

ondersteuning voor onderwijs in de moedertaal. Want om een tweede taal goed te leren is een solide basis in de moedertaal onontbeerlijk (Cummins, 2000; 2001). Daarbij speelt ook de vraag hoe op school taalgebruik op cognitief-abstract niveau kan worden bereikt en welke rol de moedertaal hierbij speelt (Hoff, 2006; Pearson et al., 1997).

Achterstallig onderhoud

Lévi-Strauss (1974: 352) omschreef een samenleving als een groep mensen die vaker met elkaar communiceren dan met anderen. Communicatie vormt de ruggengraat van de sociale infrastructuur in onze maatschappij.¹³

De toename van het aantal anderstaligen in Nederland, de economische en sociale globalisering, de groeiende rol van het Engels en de digitalisering hebben alle zowel de vraag naar als het aanbod van talenkennis veranderd. De waaier van talen die we als samenleving gebruiken is veel breder geworden. De voorzieningen voor het leren van talen en de taalkeuzes van bedrijven, culturele en academische instellingen en de overheid zijn echter onvoldoende mee veranderd. Deze constatering vormt de kern van onze verkenning.

Er is achterstallig onderhoud: de beleidsmatige aandacht voor talen in het Nederlandse onderwijs blijft achter bij de stijgende vraag naar talige competenties. Zo beperkt *Onderwijs2032*, de toekomstvisie op het onderwijs, zich in haar aanbevelingen tot alleen het Nederlands en het Engels als talen die leerlingen zich eigen moeten maken (Platform Onderwijs2032, 2016). De KNAW heeft zich in verschillende rapporten uitgesproken over de zorgwekkende positie van de talen en de taalvaardigheid in het universitaire onderwijs. In 2015 concludeerde zij dat het met veel talen op de universiteiten niet goed gaat, inclusief het Nederlands (KNAW, 2015). Nog onlangs liet een rapport over taalbeleid in het hoger onderwijs zien dat de toenemende verengelsing een bedreiging vormt voor onderwijs in andere talen (KNAW, 2017). Nederlands en Engels zijn in de Nederlandse samenleving op dit moment zeker de meest belangrijke talen, maar de toekomstvisie van *Onderwijs 2032*, gericht op alléén Nederlands en Engels, staat haaks op de gesignaleerde behoefte aan competenties in diverse talen in een bij uitstek internationaal georiënteerd land zoals Nederland.

13 'Sociale infrastructuur' wordt hier opgevat als het geheel aan netwerken en voorzieningen waarvan burgers gebruikmaken en die zij zelf scheppen bij de inrichting van hun bestaan. Aangepast van SCP (2002).

1.2 Taal als communicatiemiddel in een meertalige samenleving

Een meertalige samenleving als de Nederlandse vereist dat alle burgers meer dan één taal spreken, of ten minste voldoende kennis hebben van een andere taal dan de moedertaal. Voor veel Nederlanders zijn talenkennis en taalvaardigheid cruciaal voor het uitvoeren van hun werk of studie. Dat geldt niet alleen voor horecamedewerkers, onderwijzers, studenten, tolken en vertalers, maar ook voor degenen die werken in de handel, de zorg, bij de politie, bij inlichtingendiensten en in alle beroepen waarin communicatieve vaardigheden de kern van het werk vormen. Kun je als dokter begrijpen wat er met een patiënt aan de hand is als je elkaars taal niet spreekt? In Nederland is de politie het eerste aanspreekpunt bij problemen op straat. Vooral in de grote steden – culturele smeltkroezen – wordt daarbij veel verwacht van de interculturele competenties van agenten, inclusief kennis van vreemde talen. Bij een eventuele aanhouding moet een verdachte in een taal die hij of zij goed verstaat op de hoogte worden gesteld van de reden van de aanhouding. De inlichtingendiensten moeten voor Nederland in de gaten houden of er uit een bepaalde hoek dreiging te verwachten valt. Vertrouwt men daarbij op collega's uit andere landen, of zijn er voldoende Nederlandse experts die de taal en cultuur van de mogelijke dreigingsbron kennen? De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst zet 'taptolken' in om afgetapte gesprekken te vertalen. Verdachte gesprekken zijn immers lang niet allemaal in het Nederlands.

Ook voor de handel en economie is talenkennis essentieel. Onder meer via de topsectoren voert de Nederlandse overheid actief beleid om buitenlandse bedrijven naar Nederland te halen. Anderzijds is door de globalisering de markt voor Nederlandse bedrijven veel internationaler geworden. Beide ontwikkelingen vereisen een goede kennis van lokale culturen en talen. Dit speelt uiteraard niet alleen in Nederland. Internationaal is de talensector – bedrijven en instellingen die taal als 'product' hebben – een van de snelst groeiende sectoren wereldwijd (*The Economist*, 2015). De omzet in deze sector in Europa is tussen 2008 en 2015 gestegen van 8,4 tot 22 miljard euro (Steurs, 2016: 14).

1.3 Taal als drager van cultuur

De relatie tussen taal en cultuur en cultuurbeleving is elastisch: muziek – van klassiek tot rap – kan voor haar teksten uit vele talen putten en een internationaal publiek aanspreken. Films en televisieprogramma's zoals Scandinavische thrillers verspreiden zich internationaal dankzij nasynchronisatie of ondertiteling. Van *Hamlet* tot *Les Misérables* en van *Harry Potter* tot *Nijntje* worden boeken en theaterproducties vertaald en hertaald. Tentoonstellingen kunnen commentaar en uitleg in meerdere talen aanbieden, waardoor Picasso, Van Gogh of het Chinese terracottaleger wereldwijde bekendheid hebben gekregen. Ook sport, mode en kookkunst zetten zich moeiteloos over taalgrenzen heen.

Taal is niet alleen een communicatiemiddel – een conventionele code waarin we onze gedachten en gevoelens uitdrukken – ze is ook een code die gedachten en gevoelens bepaalt, stuurt en richting geeft. Kennis van vreemde talen – en de manier waarop die talen verweven zijn met culturele conventies en de werkelijkheid indelen en vormgeven – is dan ook een verrijking van onze eigen wijze om de complexe wereld onder woorden te brengen.

Er speelt nog iets anders: interculturele competenties zijn in het tegenwoordige meertalige Nederland belangrijk om de noodzakelijke maatschappelijke cohesie te behouden. Taal biedt het begrippenapparaat waarmee we een cultuur begrijpen en beleven; we hebben taal nodig om deel te nemen aan de cultuur. Inwoners van Nederland moeten in de eerste plaats taalvaardig zijn in het Nederlands, maar ook de beheersing van vreemde talen is voor hen van belang. Ze kunnen immers alleen goed in contact komen met een andere cultuur – binnen of buiten de landsgrenzen – als ze de talenkennis hebben die deze cultuur voor hen ontsluit. Dat geldt voor Frans, Duits en Engels, de talen van onze buurlanden, het geldt voor de talen van onze Europese partners, maar het geldt a fortiori voor de talen van onze landgenoten, de nieuwe Nederlanders.

Enige tijd heeft de gedachte bestaan dat je zonder de landstaal machtig te zijn helemaal niet zou kunnen deelnemen aan de cultuur van een land: echte communicatie zou alleen mogelijk zijn binnen taalgemeenschappen en het individu zou slechts in één taal goed kunnen communiceren. Deze visie lag aan de basis van de nationale staatsvorming in het Europa van 1800-1920 (Alén Garabato, 2005; Causat et al., 1996; Certeau et al., 1975; Dann, 2006; Fodor & Hagège, 1983; Schieffelin et al., 1998). In deze visie werd meertaligheid van de bevolking opgevat als een breuklijn die door de samenleving loopt en de saamhorigheid van de maatschappij verzwakt. De perfecte natie zou één taal, één cultuur en één gezamenlijke identiteit hebben. Maar een dergelijk legpuzzel-model, dat een ideale overlapping nastreeft tussen staat en cultuurgemeenschap, bleek meer problemen uit te lokken dan op te lossen en is een riskante illusie gebleken (Leerssen, 2006; Thiesse, 1996). Bovendien bestond er in de periode voor de vorming van nationale staten in Europa een complexe taalkundige werkelijkheid, met de positie van het Latijn als taal van de wetenschap, het Frans als taal van de diplomatie, de internationale keuken en het hof (pas in 1899 besluit Wilhelmina dat het Nederlandse hof zich niet meer in het Frans uitdrukt), het Italiaans als taal van het bankwezen. De grenzen tussen staten en talen zijn nooit passend over elkaar heen te leggen, zoals in de droom van het negentiende-eeuws cultuurnationalisme. Grote steden zijn van oudsher een smeltkroes van inwoners met verschillende talige en culturele achtergronden – de grote steden in de Verenigde Staten en in Canada zijn daarvan duidelijke voorbeelden. De monoculturele staat, waar delen van Europa aan vasthouden, is in de wereld van vandaag nog duidelijker een fictie gebleken dan hij dat in de negentiende en twintigste eeuw al was; de officiële erkenning van veel regionale talen door de Europese Unie onderstreept dat eens te meer. Ook de ‘perfecte’ (monoculturele) Nederlander heeft nooit bestaan, evenmin als een Nederlandse eenheidstaal;

de Nederlandse cultuur is gevormd door zowel de lokale culturen van ons land als de culturen van de vele migranten die zich hier door de eeuwen heen hebben gevestigd en zich nog steeds vestigen. Vanzelfsprekend zijn dus veel culturele uitingen in een gemengde samenleving meertalig, maar dat neemt niet weg dat een gezamenlijke taal voor deelname aan de cultuur van een land om praktische redenen toch wel belangrijk is. Al zien we dat sommige samenlevingen (het drietalige Luxemburg) erin slagen goed te functioneren, terwijl in andere samenlevingen (het drietalige België) meer conflicten bestaan.

Net als het multidimensionale cultuurlandschap is meertaligheid niet een afwijking van een hypothetische norm, maar een gegeven. De verschillende talen van Nederlanders worden niet afgebakend door scheidslijnen tussen verschillende eentalige groepen, maar verbonden door netwerken tussen individuen die elk over meer dan één taal beschikken en hun verschillende talen combineren.¹⁴ Nederland heeft een rijke geschiedenis als handelsnatie waarin talenkennis ook een economisch instrument was, en als veilige haven voor andersdenkenden die hun eigen land waren ontvlucht. Juist zo'n land zou eraan moeten hechten zijn talenkennis op peil te houden en te versterken.

1.4 Nederlands taalbeleid in internationaal perspectief

Hoewel veel mensen in Nederland dagelijks bezig zijn met taal en vertalen, ontbreekt het bij de overheid en bij veel instellingen aan een duidelijke visie op de omgang met talen. Hierbij gaat het zowel om taalkeuze en taalbeleid (*language policy*) als om taalonderwijs. In het vervolg van deze paragraaf schetsen we kort de omgang met talen in Nederland in vergelijking met het buitenland.

In Nederland wordt omgang met de Nederlandse taal genoemd in bestuurs- en onderwijswetten.¹⁵ In de Algemene wet bestuursrecht staat dat bestuursorganen de Nederlandse taal gebruiken, tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald, zoals in de provincie Friesland. Een andere taal mag worden gebruikt als dat doelmatiger is en het de belangen van derden niet onevenredig schaadt. In de wetten voor primair en voortgezet onderwijs is opgenomen dat het Nederlands de voertaal van het onderwijs is. De onderwijswetten bieden ruimte voor uitzonderingen: natuurlijk voor het vreemdetalenonderwijs, maar ook voor het onderwijs in het Fries in Friesland en voor onderwijs in de talen van het land van oorsprong voor leerlingen met een

14 Zie onder meer Nortier, J. (1989). *Dutch and Moroccan Arabic among Moroccans in the Netherlands*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam. Backus, A. (1996). *Two in one: bilingual speech of Turkish immigrants in the Netherlands*. Dissertatie Tilburg University. Eversteijn, N. (2011). *All at once: Language choice and codeswitching by Turkish-Dutch teenagers*. Dissertatie Tilburg University.

15 Artikel 2:6 lid 1 en 2, Algemene wet bestuursrecht; artikel 9, lid 13 Wet op het primair onderwijs; artikel 6a en 6c, Wet op het Voortgezet Onderwijs.

niet-Nederlandse culturele achtergrond. In theorie biedt de wet dus ruimte voor zowel het Nederlands als voor andere talen. In de praktijk heeft dit zeker bij bedrijven en instellingen zoals musea of gemeentes, maar ook op veel scholen niet geleid tot een duidelijke taalkeuze bij het omgaan met inwoners met een anderstalige achtergrond. Dat geldt noch voor de streektaalen noch voor de migrantentalen. De overheid zelf heeft hier geen visie op geformuleerd en er wordt niet bijgehouden welke talen de inwoners van Nederland spreken.

Met het ontbreken van een visie op de omgang met andere talen die in Nederland gesproken worden, wijkt ons land af van veel andere westerse landen.

In Duitsland is er bijvoorbeeld een breed gedragen strategie voor het gebruik van het Duits op alle niveaus, eventueel naast een andere taal (parallel taalgebruik). Het leren van Duits door immigranten wordt gesubsidieerd door de overheid. Onderwijs in Duits als tweede taal is via de integratiecursussen ook goed toegankelijk voor expats, internationale studenten en andere geïnteresseerden. De duidelijke visie op het Duits in Duitsland gaat gepaard met concrete taalkeuzes bij zowel onderwijsinstellingen (zie bijvoorbeeld Deutscher Akademischer Austausch Dienst, 2002) als in het bedrijfsleven (zie bijvoorbeeld Europese Commissie, 2011; Bel Habib, 2011). De nationale taal van Duitsland is – net als in Nederland – niet vastgelegd in een speciale taalwet (Europese Commissie, 2016). De talen van de nationale minderheden in Duitsland – zoals het Noordfries, Sorbisch en Romani – worden ondersteund vanuit lokale overheden. Voor de migrantentalen zijn er geen speciale voorzieningen.

De Noordse landen (IJsland, Noorwegen, Zweden, Finland, Denemarken, de Faeröereilanden, Groenland en Åland) hebben een vergaande onderlinge samenwerking op taalgebied. Al in 1981 is vastgelegd dat inwoners van deze landen het recht hebben hun eigen taal te gebruiken in de andere Noordse landen (Nordic Council Ministers for Culture, 1981). Hoewel dit nog niet altijd staande praktijk is, heeft het voorschrift er wel voor gezorgd dat bedrijven en instellingen vaak expliciet beleid hebben voor het gebruik van andere talen. Een voorbeeld hiervan is ‘parallel taalgebruik’: twee of meer talen hebben gelijke status en worden naast elkaar gebruikt in dezelfde context (zoals een klaslokaal of een website).

België en Luxemburg hebben als van oorsprong meertalige landen logischerwijs meer aandacht voor taal dan Nederland, maar opvallend genoeg geldt daar dat weinig is vastgelegd voor inwoners die de nationale talen als tweede, derde of zelfs vierde taal gebruiken. In Luxemburg bijvoorbeeld zijn drie talen officieel erkend: het Luxemburgs, het Frans en het Duits. Alle drie de talen mogen in het bestuur worden gebruikt. In het onderwijssysteem heeft het Duits de positie van de taal waarin mensen leren lezen (de ‘alfabetiseringstaal’) en wordt het Frans gebruikt als voertaal voor de latere schooljaren. Het Luxemburgs wordt slechts een beperkt aantal uren per week als vak onderwezen. Op de middelbare school komt het Engels er als vierde taal bij. Een aanzienlijk

deel van de bevolking (16 procent) spreekt van huis uit Portugees, maar die taal heeft geen officiële status.

De EU spreekt zich wel duidelijk uit over de positie van de verschillende talen. Al vanaf het ontstaan van de Europese Unie is er expliciete aandacht voor meertaligheid, bijvoorbeeld door het publiceren van officiële stukken in alle talen van de EU en door het gebruik van tolken bij vergaderingen. Het gaat er daarbij niet alleen om alle burgers dezelfde rechten en mogelijkheden te geven, maar ook om de arbeidsmobiliteit tussen de lidstaten te bevorderen en te zorgen voor meer sociale cohesie tussen de burgers van Europa. Een van de grondbeginselen in het Barcelona-akkoord uit 2002 is dat elke Europeaan naast de moedertaal bij voorkeur nog twee andere talen beheerst (Europese Raad, 2002). Dit grondbeginsel heeft de afzonderlijke Europese landen echter nog maar nauwelijks tot actie aangezet. Een recente publicatie van het Europees Parlement bespreekt de achtergronden, de onderbouwing en de economische aspecten van het Europese meertaligheidsbeleid (Europees Parlement, 2016).

1.5 Naar een breed gedragen visie op talen

Deze verkenning sluit aan bij andere recente publicaties over talen in Nederland. Zo heeft de KNAW in twee recente rapporten aandacht besteed aan de positie van talen in het hoger onderwijs (KNAW 2015 en KNAW 2017).

De Nederlandse Taalunie (2017) schrijft dat ‘de verbindende rol van taal belangrijker [is] dan ooit’, niet alleen omdat taal vorm geeft aan de samenleving, maar ook omdat taal een van de fundamentele instrumenten is om actief te kunnen deelnemen aan die samenleving. Het gaat dan in de eerste plaats om Nederlands, maar ‘sterk onderwijs in een andere taal [kan] het onderwijs in het Nederlands versterken: het verwerven van talige kennis en vaardigheden van/in een andere taal heeft immers ook vaak een versterkend effect op talige kennis en vaardigheden in het Nederlands’. Hierbij is een positieve houding nodig tegenover alle (thuis)talen en taalvariëteiten. Je leert beter in het Nederlands functioneren als je ook in je moedertaal veel vaardigheden hebt opgebouwd. Het rapport van de Nederlandse Taalunie signaleert dat inzetten op taalvaardigheid essentieel is om mee te komen in de samenleving van de 21ste eeuw. Voor sociale cohesie en het functioneren van de democratie is het nodig te zorgen voor voldoende voorzieningen voor het Nederlands als tweede taal en te streven naar succesvolle verwerving van het Nederlands door alle anderstalige inwoners van ons land.

De instroomcijfers voor de universitaire talenopleidingen dalen. In reactie daarop hebben de samenwerkende decanen van de letterenfaculteiten (DLG), de VSNU en het Regieorgaan Geesteswetenschappen geïnventariseerd hoe die opleidingen zich aanpassen aan de huidige taalbehoefte van de Nederlandse samenleving. Deze inventarisatie is te vinden in twee deelrapporten: *Nadere toekomstvisie talen I* richt zich op de huidige situatie in het universitaire talenonderwijs. *Nadere toekomstvisie talen*

II stelt vernieuwingen voor die moeten zorgen voor meer samenwerking tussen de faculteiten en een grotere aantrekkingskracht van talenstudies voor toekomstige studenten. Een voorbeeld van een dergelijke vernieuwing is het door DLG in te richten Talenplatform. De deelrapporten signaleren, net als het rapport van de Nederlandse Taalunie, dat er behoefte is aan ‘een coherente en breed gedragen visie op de toekomst van het talenonderwijs in Nederland’ (VSNU et al., 2016: p. 5). Ook de Onderwijsraad zet ondersteuning voor talen in Nederland op de agenda, bijvoorbeeld in *Internationaliseren met ambitie* (2016) en *Vluchtelingen en onderwijs* (2017). Hoofdstuk 3 gaat op sommige conclusies uit deze rapporten dieper in.

De internationalisering van het hoger onderwijs heeft ertoe geleid dat veel opleidingen in het Engels worden aangeboden. Dit roept vragen op over de rol van taal in de maatschappij, de positie van het Nederlands en de borging van de taalniveaus in Engels en Nederlands. Dit soort vragen zijn weliswaar nauw verbonden met deze verkenning, maar verdienen specifieke beantwoording. Dit is gebeurd in de al genoemde KNAW-verkenning over taalbeleid in het hoger onderwijs (KNAW, 2017).

1.6 Werkwijze en taakomschrijving commissie

In het licht van het bovenstaande heeft de KNAW de commissie ‘Talen voor Nederland’ in het leven geroepen. De taken van deze commissie zijn door het bestuur van de KNAW als volgt geformuleerd (zie ook Bijlage 1):

1. het inventariseren van noden en wensen met betrekking tot kennis van talen en culturen in Nederland en voor Nederland;
2. het in kaart brengen van de huidige en de gewenste situatie in het onderwijs;
3. het doen van concrete aanbevelingen op grond van 1 en 2.

De commissie richt zich in deze verkenning op de mogelijkheden en knelpunten die de diversiteit aan in Nederland gesproken talen oplevert. Zij beperkt zich niet tot de vreemde talen; ook het Nederlands en de streektalen - die steeds zichtbaarder worden in geschreven vorm - komen aan bod. Globalisering en lokalisering versterken elkaar immers: door sterker ervaren mondiale ontwikkelingen stijgt ook de behoefte aan lokale identiteiten.¹⁶

De commissie heeft ervoor gekozen de behoefte aan kennis van talen en culturen op vier verschillende manieren te onderzoeken:

1. via literatuurstudie;
2. door gesprekken met mensen die werkzaam zijn in relevante maatschappelijke domeinen;

¹⁶ Het begrip lokalisering wordt gebruikt om te verwijzen naar de aanpassing van mondiale producten en diensten aan de lokale markten en culturen, en naar de reactie van lokale culturen op mondiale verschijnselen (Hurrell, 2007).

3. via interne discussies;
4. door twee bijeenkomsten met andere deskundigen uit het wetenschapsveld van de talenstudies in brede zin, inclusief taalbeleid en taaltechnologie (zie bijlage).

Voor het voeren van de gesprekken heeft de commissie zich opgesplitst in vier sub-commissies, die elk een breed maatschappelijk domein voor hun rekening namen:

- zorg, politie en de juridische sector;
- internationale betrekkingen;
- culturele cohesie;
- handel en economie.

In elk van deze domeinen is gevraagd welke eisen de toenemende migratie en internationalisering stellen aan talenkennis en taalgebruik van Nederlanders. Ook is gevraagd hoe men denkt dat het onderwijs in de veranderde behoefte zou moeten voorzien. Zie hoofdstukken 3, 4 en 5. Het overzicht met gesprekspartners is te vinden in bijlage 2 van dit rapport.

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 van deze verkenning beschrijft de diversiteit aan talen in het hedendaagse Nederland. De uitkomst van het onderzoek naar de verschuivende positie van taal in een aantal domeinen van de Nederlandse samenleving is te vinden in hoofdstuk 3 en 4. In hoofdstuk 5 behandelt de commissie de implicaties van de bevindingen voor het onderwijs. Hoofdstuk 6 bespreekt de overkoepelende aanbevelingen.

2. MEERTALIGHEID IN NEDERLAND

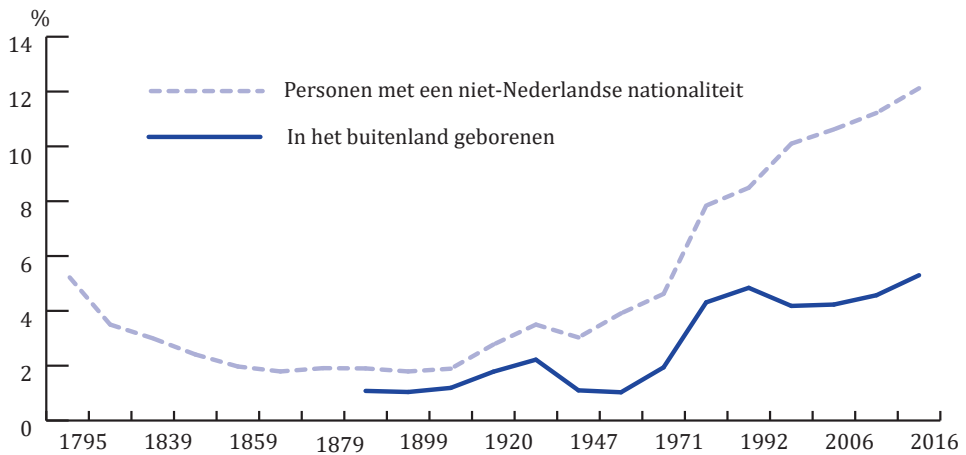
2.1 Inleiding

Zowel globalisering als lokalisering hebben eraan bijgedragen dat Nederland de laatste decennia een rijkere schakering heeft gekregen in taal en cultuur. Deels komt dat doordat de bestaande streektalen (zoals het Fries of het Limburgs) belangrijker zijn geworden als expressie van lokale identiteiten, deels doordat er nieuwe talen van immigranten bijkomen (zoals het Tarifit Berber of het Turks), en deels door de sterkere vervlechting van Nederland met de globaliserende wereld. Denk bij dat laatste bijvoorbeeld aan de steeds internationalere arbeidsmarkt, de internationalisering van het hoger onderwijs of de sterke groei van het toerisme naar en vanuit Nederland. Hier bespreken we eerst de migranten- en streektalen en vervolgens relevante inzichten in meertaligheid en cognitieve ontwikkeling.¹⁷

2.2 Migrantentalen

Hoewel er over de taalachtergronden van migranten niet veel details bekend zijn (het CBS registreert deze niet), laat figuur 2 duidelijk zien dat het aantal inwoners van Nederland dat geboren is in een ander land in de loop van de vorige eeuw flink gestegen is.

¹⁷ We laten in dit overzicht de Nederlandse Gebarentaal (NGT) buiten beschouwing. NGT wordt door ongeveer 15.000 mensen als moedertaal gebruikt en is goed gedocumenteerd en gestandaardiseerd, maar heeft in Nederland, in tegenstelling tot landen als België, Denemarken en Nieuw-Zeeland, geen officiële status (Schermer, 2012).

Figuur 1. Percentage in het buitenland geboren personen en personen met een niet-Nederlandse nationaliteit

Bron: Nicolaas, H. & A. Sprangers (2007), *Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: invloed op de bevolkingssamenstelling*. CBS. Aangevuld met data tot 2016 met dank aan dhr. Nicolaas, CBS.

Kwamen rond 1950 immigranten vaak uit de (voormalige) koloniën waar Nederlands een officiële taal was, zoals Indonesië, Suriname en de Antillen (CBS, 2007), tegenwoordig is de taalachtergrond van migranten veel diverser. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de grootste groepen, volgens beschikbare actuele tellingen (CBS, 2016).

Tabel 1. Achtergrond van migranten in Nederland (in duizendtallen)

	1 ^e generatie	2 ^e generatie	totaal
Turkije	190	207	397
Marokko	168	217	385
Indonesië	105	262	367
Duitsland	104	256	360
Suriname	178	171	359
Antillen	82,5	68,5	151
Polen	117	33	150
België	43	74	117
Irak	41	15	56
Afghanistan	33	11	44
Syrië	38	5	43
Somalië	27	13	40

In deze tabel zijn de inwoners met een Chinese etnische achtergrond niet meegenomen, omdat deze migranten verschillende nationaliteiten hebben die niet goed passen in de CBS-systematiek. Maar het rapport *Chinese Nederlanders* (SCP 2011) geeft aan

dat er in Nederland 71.500 Chinese migranten en hun nakomelingen wonen. Deze zijn afkomstig uit de Volksrepubliek China en Hongkong. Dit is twee derde van het totale aantal geschatte Chinezen in Nederland; overige Chinezen komen uit andere landen zoals bijvoorbeeld Indonesië en Suriname.

Het is duidelijk dat de aantallen per migrantengroep sterk uiteenlopen, maar bij elkaar opgeteld vormen deze groepen een totaal van meer dan 2,5 miljoen mensen met een andere culturele achtergrond dan de Nederlandse.¹⁸ Ook de aard en de sociaaleconomische kenmerken van de migrantengemeenschappen verschillen zeer, evenals de omvang van de verschillende generaties in verhouding tot elkaar. Verder loopt de kennis van het Nederlands uiteen (Extra, 2011; SCP, 2016). Recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau richt zich op de Nederlandse taalvaardigheid van vier grote groepen in Nederland: Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse Nederlanders. In deze groepen valt op dat de thuistaal vaak het Nederlands is, hoewel dit lang niet altijd de moedertaal is van de ouders (SCP, 2016). In 43 procent van de Turkse gezinnen spreekt men met de kinderen vaak of altijd Nederlands (en bij 16 procent nooit). Voor Marokkaanse gezinnen is dit 58 procent (en bij 9 procent nooit). Dat Nederlands meer wordt gebruikt in de Marokkaanse gezinnen hangt niet samen met een hoger niveau voor Nederlands bij Marokkaanse kleuters (Scheele, 2010). Ondanks dat ze thuis minder Nederlands spreken, zijn kinderen uit Turkse gezinnen beter in abstract taalgebruik in het Nederlands dan kinderen uit Marokkaanse gezinnen. Dit suggereert dat het de moeite loont het gebruik van de thuistalen te ondersteunen. Taalbeleid dat inzet op meer gebruik van het Nederlands zal niet automatisch leiden tot een hoger niveau van het Nederlands.

Wat betreft het taalbehoud van de erfgoedtalenen van migranten (de oorspronkelijke talen van de migrantengroepen) moet nog worden opgemerkt dat dit in de verschillende groepen zeer uiteenloopt (Extra 2011). Ook de mate van contact met het land van herkomst verschilt. Zo zijn het Turks en het Papiamentse talen met een belangrijke rol in de betreffende groepen, terwijl in andere groepen het Nederlands de overhand heeft gekregen. Over het algemeen blijven de contacten met het thuisland nu langer in stand en zijn ze intensiever dan vroeger, bijvoorbeeld door de opkomst van sociale media. Taalbehoud gaat vaak samen met het zogeheten transnationalisme: de rol van een fysiek territorium wordt kleiner in de definiëring van de natie. Transnationalisme uit zich in meertalig gedrag op de wat langere termijn. Dit zien we bijvoorbeeld bij sommige Turkse migranten. Ook veel Nederlanders die in het buitenland verblijven kiezen voor transnationalisme als ze bewust contact houden met de Nederlandse cultuur en hun kinderen Nederlandstalig onderwijs laten volgen (Stichting NOB, 2017). Transnationalisme brengt automatisch meertaligheid met zich mee.

18 Uiteraard heeft een aantal migranten (met name uit België en Suriname) wel het Nederlands als moedertaal. De groep met een andere taalachtergrond betreft dus ongeveer 2 miljoen mensen.

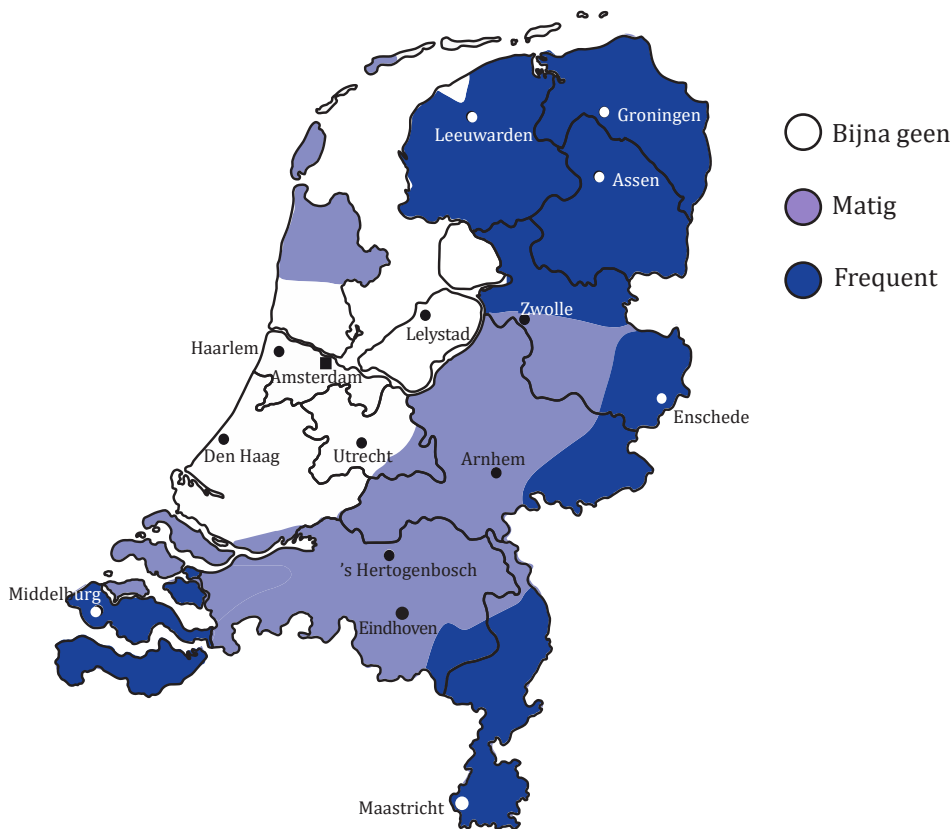
Het CBS verwacht dat in 2060 het aantal inwoners met een migratieachtergrond sterk zal zijn gegroeid (ruim 2 miljoen meer dan in 2015), terwijl het aantal inwoners met een Nederlandse achtergrond daalt van 13,2 miljoen in 2015 naar 12,4 miljoen in 2060 (CBS 2016). Het is lastig is om de omvang van migratiestromen in de toekomst precies te voorspellen, omdat het effect van factoren als klimaatverandering, economische groei, politieke instabiliteit en demografische groei in Afrika en Azië zich vooral in samenhang moeilijk laten bepalen. Wel kunnen we er vanuit gaan dat Nederland te maken zal blijven houden met een blijvende substantiële instroom van anderstalige migranten. Het maatschappelijk draagvlak voor de opname van grote aantallen migranten is mede afhankelijk van de succesvolle verwerving van het Nederlands door migranten.

2.3 Streektalen en dialecten

Nederland kent anno 2017 naast de migrantentalen een groot aantal aan het Nederlands verwante taalvarianten, waarvan sommige aanzienlijk afwijken van het Nederlands zoals dat op school wordt onderwezen. Enkele van deze dialecten hebben een officiële status als 'streektaal'; het Fries is als enige officieel erkend als minderheidstaal. In figuur 2 op de volgende pagina is het dialectgebruik zichtbaar gemaakt. Met de klok mee (vertrekkend uit het IJsselmeer) gaat het om het Fries (in Friesland), het Nedersaksisch (in Groningen, Drenthe en delen van Friesland, Overijssel en Gelderland), het Limburgs (in Limburg) en het Zeeuws (in Zeeland). In delen van Overijssel, Gelderland, Brabant en Noord-Holland wordt ook dialect gesproken.

De in Nederland gesproken dialecten zijn taalvarianten met een lange eigen geschiedenis. Ze zijn in de afgelopen twee eeuwen ingeburgerd als cultureel erfgoed en als samenstellende delen van een Nederlandse identiteit. Sinds enkele decennia worden minderheids- en streektalen ook in meer of mindere mate beschermd door nationale en internationale afspraken, convenanten en verdragen. Datzelfde geldt voor Papiamentó op Aruba, Bonaire en Curaçao, Caribisch Engels op de Bovenwindse Eilanden, en voor de niet-territoriale talen Sinti, Romani en Jiddisch in Nederland. In de meeste gevallen ligt de verantwoordelijkheid voor bescherming van de streektalen bij de provincies. Het sturende document hierbij is het European Charter for Regional or Minority Languages (ECRML 1992), door Nederland geratificeerd in 1996 en in werking getreden in 1998.¹⁹ Dit handvest onderscheidt streektalen nadrukkelijk van migrantentalen en voorziet in een lichte of zwaardere vorm van bescherming. In het eerste geval wordt de taal gevrijwaard van discriminatie of ontmoedigingsbeleid, in het tweede wordt het gebruik van de taal ondersteund en aangemoedigd. Van de als

19 De gebruikte formule is: [Talen] 'traditionally used within a given territory of a State by nationals of that State who form a group numerically smaller than the rest of the State's population; and different from the official language(s) of that State ... but not dialects of the official language(s) of the State or the languages of migrants'.

Figuur 2. *Dialectgebruik in Nederland*

Bron: <http://www.streektaal.net>, naar De Vries et al. (2007).

streektaal erkende Nederlandse dialecten genieten het Limburs en het Nedersaksisch de lichte bescherming, het Fries de zwaardere vorm.

In Nederland wordt dus alleen het Fries actief door de nationale overheid ondersteund. De verplichtingen die uit deze afspraak voortvloeien zijn uitgewerkt in een vijfjaarlijks convenant tussen de nationale overheid en de provincie Friesland. Een van de meest concrete resultaten is dat het gebruik van het Fries in de openbare ruimte van bestuur, rechtspraak en onderwijs is vastgelegd in de wet Gebruik Friese taal (2014). Doel van het convenant is het Fries te behouden als taal, niet alleen om de Friestalige burgers evenveel rechten en kansen te bieden als de Nederlandstalige burgers van Nederland, maar ook vanuit het idee dat meertaligheid zowel het individu als de samenleving verrijkt. Bij een aantal provincies zijn streektaalfunctionarissen werkzaam die dialecten en streektalen ondersteunen.

In EU-verband is er veel discussie over het verschil in status tussen de migrantentalen (niet erkend) en de oorspronkelijke regionale minderheidstalen (erkend). Tegelijkertijd heeft de aanwezigheid van sprekers van veel andere talen bijgedragen aan het meertalige profiel van de verschillende Europese landen, en daarmee ook aan het zelfbewustzijn van de sprekers van de streektalen.

2.4 De waardering en cognitieve effecten van meertaligheid

Het spreken van twee of meer talen brengt allerlei voordelen met zich mee, welke talen dit ook zijn. In de eerste plaats zijn dat *cognitieve* voordelen. Zo wordt tweetaligheid in een meta-analyse naar de effecten ervan gelinkt aan grotere taalvaardigheden, hogere concentratie, grotere creativiteit, het zich gemakkelijker verplaatsen in andermans perspectief en een beter probleemoplossend vermogen (Adesope, 2010). Een van de sterkste positieve effecten van meertaligheid wordt gevonden op het gebied van hersenveroudering (Abutalebi et al., 2014; Gold et al., 2013). De cognitieve verschillen tussen meertaligen en eentaligen zijn waarschijnlijk niet beperkt tot de mensen die al op vroege leeftijd een tweede taal vloeiend hebben leren spreken (Pelham & Abrams, 2014), maar hangen wel af van de hoeveelheid en de kwaliteit van de input in de talen (Hoff, 2006; Pearson et al., 1997). Hoewel uit onderzoek blijkt dat de woordenschat van meertalige kinderen in de individuele talen in eerste instantie net wat achter kan lopen bij die van eentalige kinderen, wordt die vertraging op de basisschool ingehaald (Gathercole & M n Thomas, 2009). Het onderzoek naar Fries laat hetzelfde zien: kinderen (van 2,5 tot 4 jaar) bij wie thuis Fries wordt gesproken, scoren in eerste instantie lager op Nederlandse taaltesten. Maar dit wordt al snel ingehaald op de basisschool (Dijkstra, 2013; Van Ruijven & Ytsma, 2008).

Naast cognitieve voordelen is er een *maatschappelijk* voordeel: als je twee talen kent, kun je gemakkelijker een relatie onderhouden met mensen uit beide culturen. Veel tweetaligen functioneren in Nederland als verbindingsstuk tussen verschillende groepen sprekers en dragen zo bij tot de sociale cohesie.

Ten slotte heeft meertaligheid *economische* voordelen. Dit geldt voor grotere internationale talen waarvan er in Nederland veel moedertaalsprekers zijn zoals het Duits, het Spaans en varianten van het Chinees. Veel kleinere talen hebben beperkt economisch nut, maar er zijn ook talen in de middencategorie – zoals Pools, Turks en Maleis – die wel degelijk met profijt ingezet kunnen worden. Overigens ontbreekt een goede studie naar het economisch potentieel van de verschillende talen die in Nederland worden gesproken.

De voordelen van Turks, Arabisch of Tarifit Berber beheersen naast het Nederlands worden niet altijd onderkend. De nadruk in de publieke perceptie ligt vooral op eventuele achterstanden ten opzichte van eentalige kinderen, maar uit onderzoek blijkt dat die achterstanden meer te maken hebben met sociale dan met talige of psychologische

factoren (Baker, 2011). Meertaligheid is een gegeven in de huidige Nederlandse samenleving, maar wordt zeer verschillend gewaardeerd. In veel landen – ook in Nederland – wordt anderstaligheid als tekortkoming of achterstandssituatie gezien wanneer het gaat om talen met weinig prestige. Er lijken stilzwijgende verschillen in waardering te bestaan tussen enerzijds ‘positieve meertaligheid’ (bijvoorbeeld naast Nederlands en Engels ook nog Mandarijn Chinees kennen) en anderzijds ‘negatieve meertaligheid’ (bijvoorbeeld naast Nederlands ook nog Gronings, Papiamentu, of Turks kennen) (Baker, 2011). Een deel van deze waarderingsverschillen hangt samen met het economisch nut van sommige talen, voor een ander deel heeft de waardering te maken met de negatieve of positieve associaties die bepaalde talen in een taalgebied oproepen.

Om de voordelen van tweetaligheid te benutten is het noodzakelijk dat er voldoende ruimte is voor de ontwikkeling van de moedertaal. Voor het goed aanleren van een tweede taal is essentieel dat de moedertaal op voldoende niveau wordt beheerst. Om nieuwe begrippen te kunnen leren moet in de eerste taal een voldoende rijk taalmodel aanwezig zijn (Cummins, 2000; 2001). Dit betekent niet dat de talen van de grootste migrantengroepen opnieuw een plek moeten krijgen in het basisonderwijs, zoals in de jaren tachtig geprobeerd werd met het Onderwijs in de Eigen Talen en Culturen (OETC) en later met het Onderwijs in de Allochtone Levende Talen (OALT). Tegenwoordig zijn de thuishalen van de leerlingen met een migrantenachtergrond meer divers. Ook komt de officiële taal van het herkomstland – in het verleden gehanteerd als de schooltaal – vaak niet direct overeen met de taal die feitelijk thuis gebruikt wordt. Daarom moet er nu op een andere manier worden omgegaan met de verschillende thuishalen van kinderen in de klas dan aan het eind van de vorige eeuw. Een mogelijk model staat beschreven in *Ruimte voor nieuwe talenten* (PO-raad en OCW, 2017). Een voorbeeld is dat een nieuw concept eerst in het Nederlands wordt uitgelegd, waarna kort gevraagd wordt hoe kinderen in de klas dit thuis noemen. Op die manier komt er ruimte voor verschillende culturele en talige achtergronden van klasgenoten, wordt het taalbewustzijn van alle leerlingen vergroot en kan er dieper worden geleerd, doordat de kinderen van wie het Nederlands niet de moedertaal is de lesstof beter begrijpen.

De groeiende diversiteit aan talen en de snelle veranderingen daarin maken een gericht beleid met een paar talen als focus – zoals Turks en Arabisch in het OETC-beleid van de jaren tachtig van de vorige eeuw – minder wenselijk en haalbaar. Voor de overheid en daaraan gerelateerde instellingen is inzetten op begrijpelijk Nederlands in alle communicatie (niet alleen op websites²⁰) een praktischere oplossing.

20 Zie bijvoorbeeld: <https://www.communicatierijk.nl/vakkennis/r/rijkswebsites-aanbevelen-richtlijnen/inhoud/taalniveau-b1>

2.5 Conclusies en aandachtspunten

Nederland is meertaliger geworden. Er is een groeiend aantal migrantentalen en er worden verschillende streektalen gesproken; daarvan heeft het Fries speciale bescherming. En behalve dat het Engels in betekenis is gegroeid, hebben ook andere talen een rol in de samenleving. Ze zijn belangrijker dan vaak wordt beseft. Meertaligheid heeft allerlei voordelen, maar deze worden niet altijd onderkend... De Nederlandse overheid besteedt weinig expliciete aandacht aan taal en taalbeleid, zeker in vergelijking met een aantal van de ons omringende landen.

3. TAAL EN COMMUNICATIE IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

3.1 Inleiding

De diversiteit van de Nederlandse bevolking, ook in talig opzicht, stelt eisen aan de manier waarop communicatie tussen de inwoners onderling en tussen de overheid, instellingen, bedrijven en inwoners plaatsvindt. De commissie heeft de stand van zaken onderzocht in een aantal maatschappelijke sectoren. In dit hoofdstuk rapporteert zij over de zorg, de politie en de juridische sector.²¹ In het volgende hoofdstuk behandelt de commissie sectoren die voor een belangrijk deel internationaal gericht zijn, zoals het bedrijfsleven, de academische wereld en de diplomatie. In beide hoofdstukken worden ook – met inbreng van gesprekspartners uit de verschillende domeinen – mogelijkheden aangegeven om de gesignaleerde knelpunten aan te pakken.

3.2 De zorg

De aanwezigheid van patiënten met veel verschillende taalachtergronden is een grote uitdaging in de zorg. Dit blijkt zowel uit de literatuur als uit een reeks gesprekken die de commissie met zorgverleners heeft gevoerd. Het gaat daarbij in de eerste plaats om communicatie tussen zorgverlener en patiënt, of dat nu in het Nederlands is of in een andere taal. Hierbij is een hoog niveau van taal- en luistervaardigheid vereist, zowel in het Nederlands als in andere talen. Zo'n andere taal is vaak Engels, maar in grote steden als Amsterdam of Rotterdam is kennis van Turks of Arabisch of bijvoorbeeld

21 Een onderwerp waaraan de commissie geen aandacht heeft kunnen besteden is de rol van meertaligheid en laaggeletterdheid in relatie tot bedrijfsongevallen (Lindhout, 2010). Essentieel is in elk geval dat op een arbeidsmarkt die snel meertaliger wordt aandacht voor communicatie tussen werknemers onderling en tussen de werkgever en het personeel aan belang toeneemt.

Spaans zo niet een vereiste dan toch wel een groot voordeel in de communicatie met patiënten. Niet alleen de taalvaardigheid in een specifieke vreemde taal is voor een zorgverlener van belang, maar ook variaties in taalniveau binnen één taal. Academisch geschoolde artsen zijn zich vaak te weinig bewust van de noodzaak om hun taalniveau aan te passen aan de patiënt, ook in het Nederlands. Men realiseert zich niet altijd dat een boodschap of vraag te moeilijk is voor de patiënt.

Migranten maken vaak gebruik van tolken uit de familiekring. De vertrouwelijkheid van zorggesprekken laat zich echter niet goed rijmen met het willekeurig als tolk inzetten van bijvoorbeeld jongere familieleden. Een alternatief is het gebruik van de tolktelefoon, zij het dat deze niet meer automatisch wordt vergoed (sinds 2012).²² Het bellen van de tolktelefoon is bovendien niet altijd praktisch, gezien de tijdsdruk bij veel medische consulten. Zorgverleners maken daardoor minder vaak gebruik van een tolk dan volgens henzelf nodig is: slechts in een derde van de nodige gevallen wordt een tolk ingezet (NIVEL, 2016). Dit is in strijd met de richtlijnen voor tolkgebruik, ondanks informatievoorziening hierover door het Nederlands Huisartsen Genootschap, artsenorganisatie KNMG en de website huisarts-migrant.nl.

Sommige gesprekspartners in de zorg stellen dat taaltechnologie een goed hulpmiddel kan zijn in de communicatie tussen zorgverlener en patiënt. Via spraakherkenning en automatisch vertalen zouden mensen in hun eigen taal de arts uitleg kunnen geven, waarbij deze automatisch vertaald wordt in het Nederlands. Deze technologie is echter nog lang niet op voldoende peil, zeker niet voor het Nederlands. Zelfs voor de Engelse spraaktechnologie, die verder ontwikkeld is dan de Nederlandse, is er nog niet voldoende bereikt om haar in te kunnen zetten in de zorg (Patil & Davies, 2014; Paluzzi, 2010). Om voor de computer goed verstaanbaar te zijn moeten een bepaald spreektempo, accent en een bepaalde toonhoogte worden gebruikt. Tijdens een medisch consult is het maar zelden mogelijk om aan alle voorwaarden te voldoen. Taaltechnologische ondersteuning voor deze sector heeft dus nog met praktische problemen te maken. De technologie is nog niet erg ver ontwikkeld en in de praktijk niet gemakkelijk inzetbaar. Bij de inzet van tolken spelen privacy- en kostenkwesties. Los van deze praktische zaken is het voor goede zorg natuurlijk in de eerste plaats essentieel dat er tijd is om op een invoelende wijze in te gaan op de vragen en antwoorden van de patiënt, in welke taal dan ook.

22 Per 10 november 2016 is er een uitzondering gemaakt voor vluchtelingen met een verblijfsvergunning die nog maar kort in Nederland zijn; voor deze groep krijgt de huisarts (voorlopig) het gebruik van de tolktelefoon vergoed. Er was al een vergoeding voor asielzoekers in opvangcentra, vrouwen in de opvang en slachtoffers van mensenhandel (Kamerstuk-34550-XVI-76, ISSN 0921 – 7371, 's-Gravenhage 2016).

TOLKEN IN DE ZORG

‘Als verloskundige kom ik regelmatig in precare situaties bij moeders die nauwelijks Nederlands spreken. Zo deed ik pas de postnatale begeleiding van een vrouw die bijna geen Nederlands sprak. Er was geen kraamzorg en er waren soms een paar landgenoten die haar een beetje hielpen, maar die spraken niet altijd voldoende Nederlands. Haar man was er maar af en toe. Mijn instructies over de voeding en over wanneer ze aan de bel moest trekken, waren schijnbaar onvoldoende begrepen. Dit bleek pas toen ik een uitgedroogde baby aantrof die niet aan de borst wilde drinken. De moeder en haar kennissen hadden dit zo gelaten en niets ondernomen, omdat ze niet hadden begrepen dat ze mij konden bellen. Vanwege de ernst van de uitdroging is de baby met haar moeder een aantal dagen opgenomen op de kinderafdeling. Bij betere communicatie was dit misschien niet nodig geweest. Voorheen deed ik dit soort contacten vaak met een telefonische tolk, maar dit is nu te duur, zowel voor mijn patiënten als voor mijzelf in deze achterstandswijk. Het is wachten tot het echt een keer goed misgaat...’

Bron: PHAROS, KNMG en NIP (2013)

Uit gesprekken die de commissie met zorgverleners en -experts voerde, blijkt dat het verplichte niveau van Nederlands bij de inburgering (A2-niveau) tekortschiet voor het zelfstandig voeren van een doktersgesprek (Mennink & Bot, 2016). Taalbarrières tussen zorgverlener en patiënt tasten de kwaliteit en effectiviteit van de zorg aan. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor de gezondheid van patiënten (Flores, 2005; van Wieringen et al., 2002; Karliner et al, 2007; Muijsenbergh et al., 2014). Het Engels inzetten als lingua franca in de zorgpraktijk vormt geen goed alternatief, omdat kennis van de Engelse medische termen zowel bij zorgverleners als bij patiënten vaak beperkt is.

Ook bij het inzetten van een tolk is het van belang dat de zorgverlener begrijpelijk Nederlands spreekt. Als de tolk een abstracte term in het Nederlands vertaalt naar een abstracte term in de taal van een patiënt die geen hoger onderwijs heeft gevolgd, blijft het communicatieprobleem bestaan. Tolken moeten leren omgaan met deze problematiek van interculturele communicatie. Door de veelheid van zorgvormen en doelgroepen – bijvoorbeeld ouderenzorg, GGZ-patiënten, verloskundige hulp en kraamzorg, consultatiebureaus en jeugdzorg – is het moeilijk één pasklare oplossing te bedenken. Uit onderzoek blijkt wel dat bij het geven van informatie visuele ondersteuning vaak nuttig is (Garete Gamboa, 2016; Jansen, 2015; Lester, 2006).

De conclusie is dat er een risico op tekortschietende zorg is voor patiënten met een andere taalachtergrond dan het Nederlands. Oorzaak is een gebrek aan taalvaardigheid en interculturele vaardigheden bij zowel de aanbieders van als de vragers naar zorg. Communicatieve hindernissen zorgen voor problemen bij diagnosestelling en behandeling. Differentiatie van verschillende taalniveaus – en bijscholing in interculturele communicatie – is ook hier van belang. Er is niet één enkele oplossing voor deze problematiek. De commissie constateert dat op de volgende punten vooruitgang moet worden geboekt om taalproblemen in de zorg aan te pakken:

- *Het voorlichtingsmateriaal.* Het is belangrijk dat dit in zeer begrijpelijk Nederlands wordt opgesteld, zodat het ook geschikt is voor laaggeletterden, zowel onder de nieuwe als de oorspronkelijke inwoners van Nederland. Visuele ondersteuning met een begrijpelijke uitleg is nog belangrijker dan gebruik van diverse talen in het materiaal.
- *Nederlands als tweede taal.* Blijvende ondersteuning voor scholing in het Nederlands als tweede taal is belangrijk voor veel langdurig ingezetenen in Nederland. Het niveau van de inburgeringstoets is op dit moment niet voldoende voor goede communicatie tussen zorgverlener en patiënt.
- *Taalondersteuning.* Vaste spreekuren zijn noodzakelijk, waarbij een assistent met specifieke talenkennis aanwezig is voor de veelvoorkomende talen in de praktijk.
- *Tolken.* Het moet in de praktijk voor zorgverleners eenvoudiger worden om een tolk in te zetten.

3.3 De politie

De politie wordt steeds vaker geconfronteerd met inwoners en bezoekers die zeer verschillende talen spreken, zo bleek uit de gesprekken van de commissie. Welke talen dat zijn verschilt van streek tot streek en zelfs van wijk tot wijk. Spangen is geen Nieuwmarktbuurt is geen Enschede is geen Hoekse Waard. De politie in de Rotterdamse haven komt eerder met Tagalog sprekende Filippijnen in aanraking, terwijl de politie in de Oostelijke Mijnstreek vaker Duits nodig heeft. Veranderingen voltrekken zich snel: op dit moment heeft de politie in het Westland bijvoorbeeld regelmatig te maken met Polen, maar een aantal jaar terug reden er in Rotterdam veel auto's met Franse nummerborden. Welke talen in de toekomst relevant zijn voor welke regio is moeilijk te voorspellen. Er moet dus snel en op lokaal niveau geschakeld kunnen worden met de inzet van taalprofessionals en het volgen van taalcursussen voor de basisteams van de politie. Systematisch bijscholen is door de voortdurend veranderende taalbehoefte niet mogelijk. Ook wordt de talenkennis van het politiepersoneel niet geregistreerd (vanwege gevoeligheden bij het registreren van afkomst). Hierdoor kan kennis van andere talen bij het eigen personeel niet systematisch worden ingezet. Wel worden kennis van het gesproken en geschreven Nederlands en communicatieve vaardigheid in het Engels bij de politie getraind en getoetst.

In de dagelijkse en informele contacten zijn allerlei vindingrijke oplossingen mogelijk, zoals het inschakelen van toevallig aanwezigen als tolk of intermediair. In formele situaties – zoals cautie (waarbij verdachten op hun rechten worden gewezen) en inbewaringstelling of vonnis²³ – hebben verdachten echter ook op taalgebied rechten en wordt gebruikgemaakt van officiële tolken, al dan niet via de tolkentelefoon. In deze context wordt een tekort gesignaleerd, vooral aan geregistreerde tolken (Algemene Bestuursdienst, 2016a). Dit betekent dat het politiewerk soms langer duurt dan nodig,

23 Artikelen 5 en 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

omdat er moet worden gewacht op een tolk. De politie maakt ook gebruik van automatische vertaaltechnologie, hoewel dit op de politieacademies niet wordt aangemoedigd.

Behalve vanwege formele rechten is talenkennis in deze sector in veel andere situaties van belang. Kennis van de talen die gebruikt worden bij criminele activiteiten is nodig bij de bestrijding daarvan en bij het oplossen van misdaden. Kennis van de talen van vreemdelingen die als immigrant of asielzoeker toegang zoeken tot Nederland is nodig bij de besluitvorming inzake hun verzoek of bij de screening van hun achtergronden. In beide gevallen laat zich niet voorspellen welke talenkennis nodig is. Om toch de noodzakelijke kennis van andere talen en culturen in te kunnen zetten signaleert de commissie de volgende aandachtspunten en oplossingen:

- *Werving nieuw personeel.* Zorg voor divers en complementair samengestelde basisteams, ook qua achtergrond en talenkennis.²⁴
- *Taalonderwijs.* Organiseer lokaal gericht onderwijs. De taaldiversiteit in Nederland is groot en verandert voortdurend. Basisteams van de politie moeten de mogelijkheid krijgen om hier specifiek op te werven en/of in bij te scholen.
- *Interculturaliteit.* Besteed in de training van politiemensen aandacht aan culturele diversiteit en sensitiviteit en aan het vinden van pragmatische oplossingen bij communicatieproblemen.
- *Intern aanwezige kennis.* Zorg voor geregeld intercollegiaal overleg, zodat duidelijk is waar de relevante talenkennis zit in het team.

3.4 De juridische sector

In de juridische sector is de talige nuance van groot belang en bestaat bovendien in bepaalde situaties het wettelijke recht op het gebruik van een tolk. Het gebruik van tolken is daarom meer wijd verbreid dan in de andere sectoren die de commissie heeft onderzocht. Vanwege dit wettelijke recht richt de commissie zich hier op de publieke sector. De Wet beëdigde tolken en vertalers uit 2009 bepaalt dat publiekrechtelijke organisaties alleen nog officieel geregistreerde en beëdigde tolken mogen inzetten. In strafrechtelijke en vreemdelingenrechtprocedures hebben cliënten dus recht op een tolk die staat ingeschreven bij het Register beëdigde tolken en vertalers. Dit levert echter in de praktijk veel problemen op. Niet alle talen staan bijvoorbeeld in het register (Algemene Bestuursdienst, 2016a). Wanneer een taal niet in het register staat, moet er gewerkt worden met niet-registertolken, en daar zijn niet altijd goede kwaliteitsnormen voor. Ook is het opleidingsaanbod zeer uiteenlopend van intensiteit: cursussen die opleiden tot tolk/vertaler variëren van vier weken tot vier jaar. Dit zorgt voor enorme verschillen in competenties.

²⁴ Zie ook dit nieuwsbericht van de politie van 3 februari 2017: <https://www.politie.nl/nieuws/2017/februari/2/meer-diversiteit-betekent-kwalitatief-betere-politie.html>

DAGVAARDING IN HET NEDERLANDS

Een verdachte in een strafzaak heeft recht op een dagvaarding in een taal die voor de verdachte begrijpelijk is (art. 260, vijfde lid, Sv). Bij een zaak in 2013 met een Roemeense verdachte is er aan deze eis niet voldaan, waardoor de Hoge Raad de uitspraak van het (lagere) Gerechtshof twee jaar later alsnog nietig verklaart. Hierdoor moet het hele proces opnieuw in gang worden gezet.

Bron: Rechtspraak.nl

Een ander probleem is dat de inschrijving in het tolkenregister is ingedeeld op taal of taalcluster, niet op land. In de praktijk zijn er echter grote regionale (en sociale) verschillen binnen die talen en taalclusters. Zo kan het voorkomen dat een hoogopgeleide Farsi-spreker uit Teheran een tolk krijgt toegewezen uit een achtergesteld gebied in de bergen van Afghanistan; Farsi en Dari staan samen in het register, terwijl hun woordenschat heel verschillend is. Dit levert begripsverwarring op. De cliënt heeft in dit geval ook een tolk uit een heel ander sociaal milieu, wat de vertrouwensband tussen tolk en cliënt niet ten goede komt. Soortgelijke problemen doen zich voor met varianten van het Arabisch, het Tamazight en het Tigrinya (Algemene Bestuursdienst, 2016b).

De Immigratie- en Naturalisatie Dienst heeft een afdeling waar taalkundigen actief samenwerken met sprekers van talen uit de landen van asielzoekers, om de asielaanvragen te evalueren. Ook hierbij spelen problemen met tolken uit verschillende sociale – en soms ook politieke – milieus een rol, en ook hier is vaak kennis van zeer specifieke talen moeilijk te vinden.²⁵ Volgens gesprekspartners van de commissie is er een grote behoefte aan systematisch overleg met en input van deskundigen op het terrein van relevante taalgroepen bij de universiteiten. Op dit moment is er nog geen goed doorgeefluik voor deze deskundigheid.

Voor de juridische sector is ook het Nederlands een probleempunt. De Nederlandse taalvaardigheid is voor juridisch werk van groot belang, vooral bij geschreven teksten. Uit gesprekken in dit domein blijkt dat het taalniveau van werknemers te wensen overlaat. Net als in de zorg is differentiatie naar taalniveau voor dit domein relevant: het juridische jargon wordt vaak door de cliënten niet goed begrepen. Het NWO-programma Begrijpelijke taal (NWO, 2010-2016) heeft gezorgd voor iets meer bewustzijn op dit punt.

De gesignaleerde knelpunten kunnen deels worden aangepakt door een betere samenwerking tussen de tolkensector en de academische wereld. De toenemende diversiteit binnen de justitieketen is nu al een goede hulpbron – rechters, griffiers en

²⁵ In maart 2017 wordt er bijvoorbeeld gezocht naar tolken voor de talen Yoruba, Afar, Baraawe, Dendi/Zarma, Fur, Runyakole en Tigré: <https://ind.nl/over-ind/werken-bij-de-IND/Paginas/Tolken-in-Asielprocedure.aspx>

medewerkers met een andere talige achtergrond dan de Nederlandse kunnen stroef lopende gesprekken tussen tolken en cliënten gemakkelijker herkennen. De volgende punten verdienen aandacht:

- *Taalniveau*. Het niveau van gesproken en geschreven Nederlands van personen werkzaam in de juridische keten schiet vaak tekort.
- *Taalbegrip*. Personeel moet zich bewust zijn van de noodzaak van begrijpelijke taal in teksten voor burgers.
- *Interculturele sensitiviteit*. Het funderend onderwijs zou meer tijd moeten besteden aan het omgaan met interculturele verschillen en interculturele communicatie.

3.5 Conclusies en aandachtspunten

Alle drie de in dit hoofdstuk behandelde sectoren – de zorg, de politie en de juridische sector – hebben te maken met de toenemende diversiteit van de bevolking. Dat leidt tot communicatieve en interculturele problemen. In de praktijk worden er wel vaak oplossingen gevonden, maar een structurele benadering van deze veelvormige ‘klantenkring’ ontbreekt. Dit leidt soms tot gevaarlijke situaties (in de zorg) of tot rechtsongelijkheid (in de juridische sector). Het is duidelijk dat in alle drie de sectoren een zeer goede communicatie essentieel is. Dit vereist een hoog niveau van taalvaardigheid en van interculturele sensitiviteit. Men is zich daarvan bewust in alle drie de sectoren, maar stuit nog op praktische problemen die deels met geld te maken hebben, deels met een tekort aan kennis en expertise. Alle drie de domeinen hebben behoefte aan grotere interculturele sensitiviteit van medewerkers en aan het versterken en verbreden van de sector tolken en vertalers. De commissie benadrukt dat veel meer gebruik kan worden gemaakt van de taalkundige diversiteit onder de in deze sectoren werkzame professionals, aangevuld met een een beter toegankelijke en kwalitatief beter gewaarborgde tolkenondersteuning.

4. HET BELANG VAN TALEN IN DE RELATIE MET HET BUITENLAND

4.1 Inleiding

Omdat Nederland in velerlei opzicht internationaal opereert, is kennis van de talen en culturen van andere landen van groot belang. Door de globalisering neemt dit belang alleen maar toe. Engels is weliswaar in veel gevallen de lingua franca, maar kennis van andere talen en culturen is vaak net zo belangrijk, zeker in contacten met landen waar Engels nog niet zo is ingeburgerd. De commissie heeft in vier brede internationaal georiënteerde sectoren de rol en het belang van talen verkend en de eventuele knelpunten: academische en culturele instellingen; handel en economie; de diplomatie en internationale organisaties; en internationale justitie, defensie en internationale veiligheid.

4.2 Academische en culturele instellingen

Nederland heeft een sterke internationaal georiënteerde academische sector en een bloeiende culturele sector die zowel nationaal als internationaal actief is. Voorbeelden van internationaal opererende cultuurinstellingen zijn het Concertgebouworkest, met een internationale bezetting en programmering, en The European Fine Art Fair (TEFAF), die naast het grote evenement in Maastricht (met jaarlijks 100.000 bezoekers) ook twee keer per jaar een evenement in New York verzorgt. Tentoonstellingen worden vaak in internationale samenwerkingsverbanden georganiseerd en kunstenaars dienen internationale competenties te hebben om succesvol te zijn. Toneelgezelschappen als Toneelgroep Amsterdam oogsten internationaal succes met voorstellingen die zowel in het Nederlands als in het Engels worden uitgevoerd, vaak met deelname van buitenlandse acteurs. Daarmee is overigens niet gezegd dat het ontbreekt aan aandacht voor Nederland en de Nederlandse cultuur. Een groot aantal

mensen die kunst- en cultuurgericht onderwijs hebben gevolgd (zowel uitvoerend als gericht op management of beoordeling) komt terecht in een culturele sector waar vooral Nederlandstalige voorstellingen worden opgevoerd, georganiseerd en gerecenseerd. Maar het is ook duidelijk dat in de museum- en de festivalsector het publiek voor een belangrijk deel internationaal is. De Nederlandse literaire wereld kent een uitgebreide vertaalsector, zowel voor het vertalen van Nederlandse teksten naar vreemde talen als voor het vertalen van teksten uit vreemde talen naar het Nederlands. Deze sector staat onder druk omdat er minder dan voorheen vertaald wordt uit kleinere talen in Europa, en al helemaal zeer weinig uit niet-Europese talen zoals het Arabisch of het Mandarijn Chinees, laat staan uit het Farsi of het Tigrinya.

Voor grote delen van het wetenschappelijk onderzoek geldt een internationale oriëntatie, al zijn er ook belangrijke gebieden die zich voornamelijk op Nederland richten, in de sociale- en geesteswetenschappen, in de rechtswetenschap, maar ook in bepaalde technische sectoren. Het wetenschappelijk onderwijs is nog grotendeels in het Nederlands, althans in de bachelorfase. In de masterfase is het onderwijs nu meestal in het Engels, en het lijkt erop dat in de toekomst universiteiten ook in de bachelorfase meer Engels onderwijs gaan aanbieden (KNAW 2017). De KNAW wijst erop dat die verengelsing geen automatisme moet zijn, en dat er per opleiding moet worden gekeken welke onderwijstaal het meest geschikt is om te gebruiken. Daarbij spelen ook arbeidsmarktredenen een rol. Voor een belangrijk deel van de academische sectoren geldt dat afgestudeerden terechtkomen in de Nederlandse beroepspraktijk, uiteenlopend van de medische praktijk tot het onderwijs of een technische sector. Hier is de voertaal Nederlands en het belang van goede communicatie in het Nederlands onbetwistbaar. Ook voor de verspreiding van wetenschappelijke kennis naar de samenleving – en bijvoorbeeld ook voor verzameling van medische en sociale data – is het Nederlands belangrijk. De wetenschap heeft een belangrijke taak bij het goed laten functioneren van de democratie: burgers moeten in hun eigen taal op de hoogte worden gesteld van nieuwe inzichten om mee te kunnen discussiëren over maatschappelijke thema's. Tegelijkertijd moeten wetenschappers met hun internationale collega's kunnen communiceren en buitenlandse talen beheersen om hun vakliteratuur bij te houden. Welke talen dat zijn, kan per wetenschapsgebied verschillen. In sommige vakgebieden verschijnt een aanzienlijk deel van de publicaties in andere talen dan het Engels (Amano et al., 2016) Je kunt als arts niet bijblijven op je vakgebied als je geen vreemde talen kent, maar als je geen Nederlands spreekt kun je niet met je patiënten communiceren...

ENGELS IN DE WETENSCHAP

De wetenschappelijke wereld veronderstelt dat relevante kennis in het Engels beschikbaar is, maar een groot deel van nieuwe onderzoeksresultaten verschijnt in een andere taal (Amano et al., 2016). Dit kan zorgen voor een gevaarlijke vertraging in het delen van kennis. Zo duurde het meer dan een half jaar voordat de Wereldgezondheidsorganisatie

op de hoogte was van de besmetting van varkens met vogelgriep in China, omdat de oorspronkelijke publicatie hierover alleen in het Mandarijn Chinees was verschenen (Cyranski, 2004). Pas bij een Engelstalig symposium over dit onderwerp in Beijing bereikte deze kennis de internationale gemeenschap.

Ook andere landen zijn zich bewust van de belangrijke taak van de wetenschap voor de eigen samenleving. De Deutscher Akademischer Austauschdienst heeft een advies uitgebracht over het omgaan met talen dat het blijvend gebruik van Duits naast de andere talen moet waarborgen.²⁶ Dit streven wordt ook gereflecteerd in de Duitse omgang met internationale studenten: een van de voorwaarden voor studie in Duitsland is het slagen voor een Duitse taaltoets, te maken in het land van herkomst. Deze houding lijkt niet te leiden tot een lagere instroom van internationale studenten; in Duitsland was het percentage internationale studenten (bachelor en postgradueel) in het studiejaar 2014-2015 nog 12 procent (ICEF, 2015), terwijl dit in Nederland in hetzelfde academische jaar 10 procent was (EP-Nuffic, 2015).

Zowel in de Nederlandse culturele als in de wetenschappelijke wereld ontwikkelen organisaties wel beleid voor het gebruik van talen, maar het ontbreekt vooralsnog aan een overkoepelende visie op het omgaan met de verschillende talen en doelgroepen. Om zo'n visie te kunnen opstellen zouden de volgende uitgangspunten leidend moeten zijn:

- Maak weloverwogen keuzes mogelijk in de talen die worden gebruikt voor wetenschappelijke communicatie en disseminatie en verspreiding van cultuuruitingen, en doe dat op een relevant niveau (geen 'one size fits all'). De keuze voor het Engels hoeft niet de enige of eerste te zijn.
- Zorg in elk geval voor vertaling naar de landstaal van het beoogde publiek bij publieksdisseminatie en erken de waarde van publicaties in andere talen.²⁷

4.3 Internationale handel en bedrijfsleven

Taal speelt op twee manieren een rol in de private sector. Aan de ene kant bij commerciële contacten, hetzij bij handelsactiviteiten in en met het buitenland, hetzij bij internationale handel die als gevolg van de digitalisering vaak ook vanuit Nederland zelf gedreven wordt, bijvoorbeeld in de financiële sector. Daarnaast zijn taalonderwijs, vertaling en communicatie op zichzelf een economische activiteit.²⁸ Zo zijn in Nederland ongeveer 3.400 uitgeverijen actief. Hiervan is het merendeel (ongeveer

²⁶ Zie bijvoorbeeld de volgende tekst: 'Wir treten aktiv für Mehrsprachigkeit ein. Auch wer auf Englisch studiert und forscht, erschließt sich erst durch Kenntnis der Landessprache den vollen Zugang zum Reichtum des akademischen und sozialen Lebens.' DAAD (2013).

²⁷ Zie ook *De Staat van het Nederlands* van de Nederlandse Taalunie et al. (2017)

²⁸ Zie onder meer Steurs (2016) en www.detaalsector.be. Op het jaarlijkse Drongo talenfestival komt een belangrijk deel van de talensector bijeen.

driekwart) klein of middelgroot en opereert nationaal of regionaal, veel van de grotere uitgeverijen opereren ook internationaal (Rabobank, 2016).

Een internationale afzetmarkt werd in Nederland al vroeg als een goede motor voor groei gezien (WRR, 2013). Mede door onze goede kennis van het Engels en door de aanwezigheid van grote multinationals speelde ons land een relatief grote rol in de wereldeconomie. Globalisering gaat echter vaak gepaard met lokalisering. Hiermee doelen we zowel op de lokale reactie op globalisatieprocessen als op de aanpassing van mondiale producten en diensten aan de lokale cultuur en markt. In deze laatste context wil dat onder meer zeggen dat lokale talen en gebruiken worden benut bij het aanspreken van de verschillende doelgroepen voor bepaalde producten. Omgekeerd zullen lokale bedrijven voor zover ze zich op buitenlandse markten richten, gebruikmaken van kennis over taal en cultuur van die betreffende contexten. De Europese interne markt vormt weliswaar een eenheid in regelgeving, maar is vergeleken met bijvoorbeeld de V.S. en China talig en cultureel veel diverser. Elk land vergt eigen marketinginspanningen, en zelfs tussen Nederland en Vlaanderen zijn er grote verschillen in de vereiste marketing. Uit een vergelijkende studie tussen het midden- en kleinbedrijf in Zweden, Duitsland en Frankrijk blijkt dat bedrijven in hetzelfde werkveld meer export naar het buitenland hebben als zij inzetten op personeel met specifieke talenkennis voor de beoogde afzetmarkten (Bel-Habib, 2011). Terwijl Zweedse bedrijven vooral Engels, Duits en Frans gebruiken in de export, gebruiken Duitse bedrijven tot wel twaalf talen (waaronder Russisch, Spaans, Italiaans, Pools en Mandarijn Chinees). Ook is in Duitsland onderzoek gedaan naar het beter inzetten van de migrantentalen (BAMF, 2008). Het verdient aanbeveling om ook hier te onderzoeken of gebruik van de taal gesproken in de beoogde markt samenhangt met grotere omzet. Een vergelijkende studie hiernaar voor Nederland ontbreekt vooralsnog. Wel zijn er gegevens over achterblijvende handel en investeringen door cultuurverschillen (Fenedex, 2007; SCP, 2006; Slangen & Beugelsdijk, 2010).

In het bedrijfsleven kunnen twee niveaus van taalkeuze worden onderscheiden: de werktaal of werktalen binnen het bedrijf (interne communicatie) en de taal of talen gebruikt voor het contact met klanten en leveranciers (externe communicatie). De taal voor de interne communicatie in het internationale bedrijfsleven is bijna altijd Engels, zeker op het niveau van leidinggevenden. Toch kan ook specifieke talenkennis hier van belang zijn, bijvoorbeeld als het gaat om samenwerking tussen een Nederlands en een Frans bedrijf. Voor de externe communicatie met handelspartners buiten de grote steden of buiten Europa is er evidentie dat kennis van de taal en de cultuur van de handelspartner bijdraagt tot succesvolle handel. Hetzelfde geldt voor het geschoolde personeel, dat bijvoorbeeld belast is met het onderhoud van technische installaties op de werkvloer in een ander land (Isphording en Otten, 2013; Lohmann, 2011).

Een voorbeeld van een taalprobleem in het zakenleven is te vinden in de relatie tussen twee nauw samenwerkende grote bedrijven in Frankrijk en Nederland (Kroon et

al., 2015): in de bestuurskamers worden in totaal drie talen gesproken, maar beide partijen onderhandelen alleen in het Engels, niet in een van de twee moedertalen. Bij beide bedrijven zijn er niet veel personeelsleden die de taal van het andere bedrijf goed genoeg kennen. Dit kan directe gevolgen hebben voor de kwaliteit van de besluitvorming, omdat veel betekenis uit de eigen moedertaal gemist wordt door het gebruik van (gebrekig) Engels en doordat het gebruiken van een vreemde taal invloed kan hebben op het gedrag (Akkermans et al., 2010; Urbig et al., 2016).

Knelpunten ontstaan ook geregeld in het midden- en kleinbedrijf. Door cultuur- en taalbarrières weet dat niet altijd succesvol grensoverschrijdend te opereren, ook niet in het oosten en zuiden van het land. Uit een grote Europese studie blijkt dat 25 procent van de bedrijven in Nederland aangeeft handelscontracten te zijn misgelopen door een taalprobleem, tegenover een Europees gemiddelde van 11 procent (CILT, 2006). Ook lopen de Nederlandse webwinkels achter bij het aantrekken van buitenlandse bezoekers (13 procent versus 24 procent voor een gemiddelde Europese webwinkel). Dit hangt samen met het gegeven dat maar 27 procent van de Nederlandse webwinkels een site in het Engels heeft, tegenover een Europees gemiddelde van 51 procent (Goldman et al, 2016). Nader onderzoek is wel gewenst, omdat landelijke situaties niet helemaal te vergelijken zijn door verschillen in talenkennis en omvang van de markten.

DE WAARDE VAN CULTURELE DIVERSITEIT

‘Zonder diversiteit geen innovatie’, zegt een manager bij IBM. Ook andere bedrijven zetten meer in op teams met mensen met verschillende achtergronden (wat betreft taal, cultuur, leeftijd, geaardheid, geslacht etc.). Vanwege de onderlinge verschillen kan een dergelijk team een probleem van meerdere kanten bekijken. Zo ontstaat een groter probleemoplossend vermogen en meer creativiteit, mits het team goed begeleid wordt.

Bron: TNO²⁹

Sensitiviteit voor andere culturen en communicatief bewustzijn speelt in de kennis-economie een sleutelrol, getuige het citaat hierboven. Dit sluit aan bij de eisen voor 21ste-eeuwse sociale en culturele vaardigheden die zijn opgesteld voor het funderend onderwijs. Deze eisen zijn vooral gericht op het functioneren in een digitale en globale samenleving (SLO 2014b). Culturele diversiteit levert winst op, ook binnen het bedrijf, mits aan de juiste voorwaarden wordt voldaan. Uiteraard betekent diversiteit niet onmiddellijk meertaligheid, maar de begrippen liggen wel in elkaars verlengde. Ook in het midden- en kleinbedrijf kan het inzetten van culturele diversiteit en het versterken van talige competenties gunstig uitpakken voor verdere professionalisering en economisch succes.

29 TNO (2008). Het Kennisplatform Integratie & Samenleving heeft een online instrument ontwikkeld waarmee organisaties de voortgang van het diversiteitsbeleid kunnen meten (KIS, 2016b).

De talen die in Nederland het vaakst op de middelbare school worden geleerd – Engels, Duits en Frans – zijn op dit moment ook de nuttigste voor de handel en economie. Zeker voor het midden- en kleinbedrijf vormen de onmiddellijke buurlanden de grootste afzetmarkt, Duitsland in het bijzonder. Andere talen worden wel belangrijker: de handel met Azië, Zuid-Amerika en Arabisch sprekende landen neemt toe, waardoor andere talen zoals Spaans, Portugees, Mandarijn Chinees en Arabisch relevanter worden. Vooral in het beroepsonderwijs kunnen taallessen strategisch worden ingezet ter ondersteuning van het beroepsprofiel: door het leren van vaktaal kunnen leerlingen zich zeer praktische en direct in het beroep toepasbare talenkennis eigen maken. Hiervoor is het wel nodig dat al in het funderend onderwijs een goede basis gelegd wordt voor het leren van talen.

Samenvattend vindt de commissie dat een groter taalbewustzijn van overheid, instellingen en bedrijven kan bijdragen aan pogingen om de vooraanstaande positie van Nederland in internationale handel te handhaven en verder te versterken. Daartoe zouden de volgende uitgangspunten leidend moeten zijn:

- Interculturele sensitiviteit – te beginnen in het basisonderwijs, maar ook in het secundair en tertiair onderwijs – waarbij gericht aandacht wordt besteed aan thuistalen van leerlingen.
- Meertaligheid in het beroepsonderwijs, mede met het oog op anderstalige leerlingen, die de leerlingen meerwaarde geeft op de arbeidsmarkt.
- Hoogwaardig taal- en cultuuronderwijs op middelbare scholen, zodat bij de talen- en tolkenopleidingen op hbo en universiteit de hoogste niveaus van taalvaardigheid kunnen worden bereikt.
- Aanvullend onderzoek naar de eventuele winst van betere taalkennis voor de Nederlandse economie, zoals een betere toegankelijkheid van afzetmarkten en de mogelijkheid om nieuwe markten te exploreren.

4.4 De diplomatie en internationale organisaties

De rol van talenkennis in de internationale betrekkingen is tweeledig: zij is ten eerste nodig om andere mensen te kunnen bereiken, ten tweede om situaties in een ander deel van de wereld te kunnen begrijpen. Weliswaar vindt veel internationale communicatie plaats in het Engels, maar uit gesprekken met diplomaten komt naar voren dat het bereiken en overtuigen van de ander veel beter gaat in diens eigen taal. Voor begrip van de lokale situatie biedt de internationale pers veel actuele informatie, maar om de achtergronden van gebeurtenissen goed te begrijpen is kennis van de lokale talen noodzakelijk. Alleen daarmee heb je toegang tot verheldering en discussies in de verschillende lokale media en op sociale media als Facebook en Twitter.

Uit gesprekken die de commissie heeft gevoerd blijkt dat andere landen hun diplomaten meer ruimte geven om kennis van vreemde talen op te doen. Er zijn dan ook veel buitenlandse diplomaten die Nederlands hebben geleerd. In bijlage 5 staat een

overzicht van de landen waar Nederlands aan de universiteit gestudeerd kan worden en van de beweegredenen van de studenten die hiervoor gekozen hebben.

Nederlandse ambtenaren bij het ministerie van Buitenlandse Zaken merken op dat nieuwe medewerkers hun talenkennis vooral hebben opgedaan bij een eerder verblijf in het buitenland en/of bij particuliere taalscholen. Ook Nederlandse vertegenwoordigers bij internationale organisaties (de EU, de VN, ambassades, NGO's wereldwijd) leren hun talen in de private sector. In het reguliere onderwijs is het niveau van de vreemde talen – met uitzondering van het Engels – onvoldoende om uit de voeten te kunnen in het internationale verkeer. Een universitaire talenstudie wordt niet breed genoeg geacht voor de benodigde inhoudelijke expertise. Gesprekspartners die werkzaam zijn in de internationale diplomatie bevestigen dit beeld.

De laatste jaren is de nadruk op het Engels in het onderwijs gepaard gegaan met een achteruitgang van het onderwijs in andere grote Europese talen, vooral Frans en Duits (SLO, 2014a). Hierdoor is het eindexamenniveau onvoldoende om deze talen te kunnen gebruiken als werktaal (SLO 2009:9). De sterke focus op het leren van Engels brengt met zich mee dat de blik op de wereld van Nederlandse diplomaten sterk Angelsaksisch gekleurd is geraakt, wat kan leiden tot een vernauwd en zelfs een vervormd wereldbeeld. Volgens ambtenaren bij het Europees Parlement en volgens onderzoekers bij internationale kennisinstituten leidt dit ertoe dat Nederland minder goed een bemiddelende rol kan spelen tussen Noord- en Zuid-Europa.

Wat de gevolgen van de Brexit zullen zijn voor het diplomatieke taalgebruik is nog onbekend, maar de uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie zal zeker niet leiden tot het verdwijnen van het Engels als officiële werktaal van de Europese Unie. Zij heeft wel gevolgen voor de balans tussen de Europese talen. Het percentage mensen binnen de EU voor wie Engels de moedertaal is neemt immers af (Europees Parlement, 2016). Sinds de aankondiging van de Brexit is de dagelijkse persconferentie bij de Europese Commissie drietalig (in het Engels, Frans en Duits), terwijl die daarvoor alleen in het Engels plaatsvond (zie bijvoorbeeld De la Baume, 2016). Dergelijke ontwikkelingen onderstrepen het belang van een brede taalkennis in de diplomatie: de behoefte aan specifieke talenkennis kan plotseling verschuiven.

Hoewel het Engels nu de lingua franca is in handel, diplomatie, onderzoek en onderwijs (OECD, 2012) en meer dan een kwart van de wereldbevolking in zekere mate het Engels beheerst (Crystal, 2006), wordt het percentage moedertaalsprekers van het Engels kleiner.³⁰ Daardoor blijft kennis van andere talen zoals Chinees, Frans, Spaans, Russisch en Arabisch, van belang om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in niet-Engelstalige landen. Zelfs op Europees niveau is het Engels niet voldoende. In

30 In 1990, 9 procent Engelstaligen (Meadows, 1990). In 2016, 5 procent Engelstaligen (CIA, 2016).

Nederland spreekt een grote meerderheid van de bevolking dan wel redelijk Engels, maar in veel andere Europese landen is het percentage van de bevolking dat in het Engels een gesprek kan voeren een stuk lager (EUROSTAT, 2012). In veel Europese landen wordt het zeer op prijs gesteld als buitenlandse diplomaten de nationale taal kennen.

Behalve voor analoge communicatie is ook voor het digitale domein kennis nodig van andere talen dan het Engels. Tussen 2001 en 2011 is er in vergelijking met de toename van Engels op het internet wel drie keer zoveel Spaans, vijf keer zoveel Chinees, zeven keer zoveel Russisch en tien keer zoveel Arabisch bijgekomen (Arno, 2011). Wie zich nu alleen op Engels richt, sluit zich dus af voor communicatiestromen in andere delen van de wereld. Mocht in het veranderende krachtenveld op Europees en wereldniveau de traditioneel Atlantische oriëntatie van de Nederlandse diplomatie moeten worden bijgesteld, dan zal dat ook implicaties hebben voor de vereiste talenkennis van personeel van internationale organisaties (Adviesraad Internationale Vraagstukken, 2017a).

De positie van Nederland als leidend land op het gebied van internationaal recht, waarbij het Internationaal Strafhof, Internationaal Gerechtshof, Europol en Eurojust in Nederland gevestigd zijn, verdient bijzondere aandacht. Uiteraard is veel van het personeel van deze instellingen uit het buitenland afkomstig, maar er werken ook veel Nederlanders. Zij moeten vaardig zijn in meerdere talen.

Omdat het niveau van de kennis van talen en culturen in het internationale diplomatieke verkeer hoog is, biedt taaltechnologie bij de huidige stand van zaken zeker geen adequate oplossing. Daarom moet het mogelijk blijven op een hoog niveau een andere taal te leren, in combinatie met het opdoen van specifieke kennis van een land en zijn cultuur. Hoewel het aantal studenten dat een specifieke taal leert in Nederland blijft dalen, stijgt het aantal studenten dat een brede studie kiest (zie bijlage 4 voor cijfers). De vergroting van het aanbod brede bachelors moet er niet voor zorgen dat er geen hoger taalniveau (C2) meer kan worden gehaald. Samenvattend komt de commissie tot de volgende conclusies:

- Het is wenselijk het prestige van het talenonderwijs op middelbare scholen te verbeteren en parallelle routes te ontwikkelen voor het vak van taaldocent.³¹
- Voor leerlingen die een internationale carrière ambiëren moet het mogelijk blijven een zo hoog mogelijk taalniveau te verwerven op de middelbare school in de moderne vreemde talen, niet alleen voor Engels.
- Het hoger onderwijs in Nederland moet wie dat wil een breed palet aan mogelijkheden voor intensieve taaltraining bieden.
- Het cultuuronderwijs moet beter ingebed worden in het voortgezet en hoger

31 Dat wil zeggen dat naast de gebruikelijke route via de lerarenopleidingen de educatieve masters ook toegankelijk zijn voor studenten uit brede bachelors. Zie ook *Nadere Toekomstvisie Talen* (VSNU et al., 2016).

onderwijs. Daarbij kan nieuwe kennis over de veranderende Nederlandse cultuur en over interculturaliteit als kapstok dienen.

4.5 Defensie en internationale veiligheid

Defensie

Kennis van de cultuur en de talen gesproken in conflictgebieden waarbij Nederland betrokken is, speelt een grote rol bij het vergaren van de juiste achtergrondinformatie over die gebieden. Talenkennis is dan ook van belang voor de krijgsmacht. In de basisopleidingen van de krijgsmacht wordt er vooral gewerkt aan de Nederlandse en Engelse taalvaardigheid. Aanvullend taalonderwijs wordt sinds 2014 verzorgd door het Talencentrum Defensie (TCD). De voornaamste talen die hier worden geleerd zijn Engels, Frans, Duits en Russisch. Wanneer er andere talenkennis nodig is, worden experts van buitenaf aangetrokken, bijvoorbeeld voor Noors, Arabisch en Mandarijn Chinees.

Het is de bedoeling dat iedereen die via Defensie in het buitenland geplaatst wordt een onderwijstraject volgt bij het TCD. Er wordt hierbij gewerkt met de taalniveaus en taaltoetsen van de Nato Standardization Agreement; er is een conversie voor het omzetten van deze standaarden naar de niveaus van het Europees Referentiekader. Hoe lang het taalonderwijs duurt, hangt af van factoren als welk taalniveau de persoon in kwestie al heeft, hoeveel tijd de commandant ervoor in wil ruimen, het beschikbare budget en de functie-eisen. Het taalonderwijs aan Defensiemedewerkers die worden uitgezonden is hierdoor nog erg vrijblijvend. Bijgevolg is hun taalniveau vaak te laag om hun rol bij militaire operaties – informatie inwinnen, vertrouwen wekken bij de bevolking – zonder tolk te kunnen uitvoeren.

DE ‘OREN EN OGEN’ VAN DE VERENIGDE NATIES

‘De Nederlandse militairen voeren in Mali vooral verkenningen uit en verzamelen inlichtingen. [...]

De Nederlanders vormen daarmee de “oren en ogen” binnen de VN-missie’, schrijft het ministerie van Defensie.³² In Mali is de officiële taal het Frans en de spreektaal van het grootste deel van de bevolking het Bambara. Hoe doen die Nederlandse ‘oren’ het in Mali? Maar heel weinig Nederlandse militairen beheersen het Frans, om over Bambara maar te zwijgen. In de praktijk komt het erop neer dat inlichtingen worden verzameld met behulp van twee tolken; een gesprek van een Nederlandse militair met een Malinese inwoner gaat dan van het Engels van de Nederlander via een tolk naar het Frans, dat door een tweede tolk naar Bambara wordt vertaald. Er zitten dus nog twee paar oren tussen.

Bron: website Ministerie van defensie

³² <https://www.defensie.nl/onderwerpen/missie-in-mali/nederlandse-bijdrage> (04-09-2017)

Het Talencentrum Defensie heeft geïnvesteerd in nieuwe onderwijsvormen. Er wordt gebruikgemaakt van onder meer e-learning en blended learning. Ook zijn er trainingen die zich specifiek richten op het aanleren van het juiste militaire jargon in een tweede taal. Hierbij gaan docenten mee op oefening om gericht feedback te kunnen geven op het gebruik van de tweede taal.

Uit een recent rapport van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (2017b), specifiek gericht op defensie-inspanningen tegenover Rusland, blijkt dat er binnen de krijgsmacht nog te weinig tijd en geld worden besteed aan operationele vernieuwing en innovatie. Vanwege de tactieken van Rusland, zoals de cyberaanvallen en het verspreiden van desinformatie, is het nu relevanter dan ooit dat de krijgsmacht inzet op het vergaren van accurate informatie. Het rapport concludeert (op p. 22-24) dat er sprake is van een *'new generation'* oorlogvoering waarin het informatiedomein een prominente plaats inneemt'. Om relevant te blijven 'zullen operationele vernieuwing en innovatie, onder meer in het informatie- en cyberdomein, een prominente plaats moeten innemen [...]'. Hierin speelt goede taalvaardigheid van het Russisch en kennis van de Russische wereld een cruciale rol.

De veiligheidsdiensten

TALEN VOOR DE VEILIGHEIDSDIENSTEN

Na de paniek volgend op de vernietiging van het World Trade Center op 11 september 2001 besefte de Amerikaanse overheid hoe weinig kennis zij had van talen in allerlei conflictgebieden. Niet ver van Washington D.C., in Maryland, werd het Center for the Advanced Study of Language (CASL) opgericht, 'the first and only national resource dedicated to addressing the language needs of the Intelligence Community'.³³ Naast puur academisch onderzoek naar het Pashto, het Farsi, het Arabisch, etc. wordt er ook ander strategisch relevant taalonderzoek verricht.

Bron: website CASL

Ook voor de Nederlandse inlichtingendienst AIVD is gedetailleerde kennis van de talen en culturen van potentiële conflictgebieden essentieel. Volgens de AIVD vormt Rusland – samen met China en Iran – op dit moment de grootste cyberdreiging voor de Nederlandse veiligheid (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2016). De AIVD maakt gebruik van 'taptolken' wanneer getapte telefoongesprekken in een andere taal zijn dan de Nederlandse. Dit is niet zonder problemen, omdat de vertalingen niet goed controleerbaar zijn. Daarom wordt er soms gebruikgemaakt van een tweede tolk (WODC, 2012). De AIVD kent geen vaste procedure voor het werken met tolken. De problemen die een rol spelen bij tolken bij de AIVD spelen ook in de juridische sector: voor bepaalde talen is er een tekort, waardoor de opsporing vertraging kan oplopen.

³³ <https://www.casl.umd.edu/about/> (04-09-2017). De website besteedt ook aandacht aan cyber warfare en data mining.

In wervingsadvertenties voor inlichtingsofficieren bij de AIVD wordt de afgelopen jaren vooral om sprekers van niet-westerse talen gevraagd: bijvoorbeeld sprekers van het Mandarijn Chinees, Somalisch, Russisch, Berber, Koerdisch, Farsi en Arabisch.³⁴

Ofschoon de veiligheidsdiensten zeker aandacht hebben voor talen en ze ook over de nodige voorzieningen beschikken, denkt de commissie dat het goed zou zijn de bestaande expertise over talen uit conflictgebieden te bundelen. Daarna kan zij aan relevante partners worden verstrekt, in navolging van het Amerikaanse Center for the Advanced Study of Language. Verder is het belangrijk in de benodigde taalniveaus te differentiëren: voor wie is welk niveau van talenkennis cruciaal? Bij elke militaire eenheid dienen eigen taalexperts aanwezig zijn, tot een zo hoog mogelijk niveau opgeleid.

4.6 Conclusies en aandachtspunten

Hoogwaardige kennis van andere talen en culturen is cruciaal voor een sterke rol van Nederland op het wereldtoneel, of het nu gaat om academische en culturele instellingen, handel en economie, diplomatie en internationale organisaties of veiligheid en defensie. Talige competenties kunnen zich niet beperken tot het Engels in een tijd waarin Nederland snel en effectief moet reageren op internationale ontwikkelingen dichtbij en veraf. De Nederlandse overheid, het onderwijs (van basisschool tot universiteit), de talensector en het bedrijfsleven moeten zich meer bewust zijn van het belang van kennis over voor Nederland belangrijke talen en culturen. Vervolgens kunnen zij nauwer samenwerken om meertalige en interculturele competenties onder de bevolking te verbeteren. Een Nederlands equivalent van het Center for the Advanced Study of Language zou daarvoor de spil kunnen vormen, gekoppeld aan het Talenplatform van de faculteiten in de geesteswetenschappen. Het gezamenlijke streven zou moeten zijn de rijkdom aan talenkennis in Nederland in te zetten voor een harmonieuze samenleving, een sterke kenniseconomie en een succesvolle internationale positionering van Nederland.

34 Zie bijvoorbeeld Business insider (2015).

5. TAALONDERWIJS IN NEDERLAND

5.1 Inleiding

Zowel voor communicatie binnen de Nederlandse samenleving (hoofdstuk 3) als voor contacten met het buitenland (hoofdstuk 4) worden hoge eisen gesteld aan de talenkennis van de inwoners van Nederland. Het onderwijs kan een positieve rol spelen in het op peil brengen van de talige infrastructuur. In dit laatste hoofdstuk voor de conclusies kijkt de commissie dan ook naar het taalonderwijs in Nederland. Nederland staat van oudsher bekend als talenland. Vanwege de positie als handelsnatie en vanwege de beperkte omvang van het land was het leren van de talen van de buurlanden een vanzelfsprekendheid. Taalonderwijs had een grote plek in het curriculum op alle niveaus; op de hbs en de mms waren er zelfs meer taaluren dan op het gymnasium, de klassieke talen niet meegerekend (Levende Talen, 2017a). In de tweede helft van de vorige eeuw is dat langzaam veranderd, opvallend genoeg in dezelfde periode dat de economie steeds internationaler werd en de migratie goed op gang begon te komen.

Dit hoofdstuk gaat eerst in op het onderwijsaanbod van het Nederlands als eerste en tweede taal. Vervolgens bespreken we de moderne vreemde talen. Ten slotte wordt de rol van de universiteit als bron van expertise voor talenkennis in Nederland besproken.

5.2 Het Nederlands in het onderwijs

Eerdere hoofdstukken van dit rapport hebben laten zien dat globalisering, lokalisering en digitalisering het gebruik van taal in de Nederlandse samenleving hebben veranderd. Dat geldt niet alleen voor vreemde talen, maar ook voor het Nederlands, dat in een nieuwe context moet worden geleerd en gesproken. Kennis van de Nederlandse taal maken kinderen van verschillende achtergronden zich eigen in het funderend

onderwijs (basisschool en middelbare school). Voorzieningen op het gebied van Nederlands als tweede taal richten zich op jongeren en volwassenen die de school zijn ontgroeid.

Nederlands in het funderend onderwijs

Alle kinderen – of ze thuis wel of niet Nederlands spreken – moeten de kans krijgen een goede Nederlandse taalvaardigheid op te doen, omdat in de Nederlandse samenleving kennis van die taal de beste perspectieven biedt (Nederlandse Taalunie, 2017). Goede kennis van de Nederlandse taal is dan ook een van de kerndoelen van het primair onderwijs (Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, 2006). Er is daarnaast een toenemende noodzaak om deze kennis te plaatsen in een bredere context van interculturele communicatie en omgang met andere talen (lokalisering zowel als globalisering). Om laaggeletterden en nieuwkomers optimale kansen te geven in het onderwijs is langdurige ondersteuning nodig voor de Nederlandse taalvaardigheid (zie ook *Ruimte voor nieuwe talenten*, 2017). Het risico bestaat anders dat kinderen met een andere talige achtergrond op een te laag middelbare schoolniveau terechtkomen vanwege hun minder goede kennis van de Nederlandse taal (VO-raad, 2016). Laaggeletterden verliezen aansluiting op gespecialiseerde beroepsopleidingen en daarmee op nieuwe kansen op de arbeidsmarkt als ze niet beter ondersteund worden in het Nederlands.

In het gelaagde Nederlandse onderwijssysteem is een goede doorstroom van primair naar voortgezet en middelbaar/hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs van groot belang. Docenten vragen al geruime tijd om meer aandacht voor een goede aansluiting van het onderwijs in Nederlandse taalvaardigheid tussen het primair en het voortgezet onderwijs (CPS, 2010). Bij zo'n doorlopende leerlijn sluiten de eindtermen van het ene schooltype nauw aan bij de ingangseisen van een daaropvolgend schooltype. Een doorlopende leerlijn is ook nodig tussen voortgezet en hoger onderwijs (SLO, 2008). Uit gesprekken die de commissie heeft gevoerd blijkt dat bij een deel van de studentenpopulatie de kennis van het Nederlands tekortschiet voor een opleiding in het hoger onderwijs. Dit leidt tot knelpunten in de doorstroom naar het juiste, passende niveau van onderwijs. Bij sommige mbo/hbo/wo-opleidingen worden al taaltoetsen en andere reparatiemogelijkheden voor inkomende studenten ingepland. De tijd lijkt dan ook rijp voor een investering in doorlopende leerlijnen van het onderwijs in het Nederlands van basisschool tot universiteit. Dit moet gepaard gaan met een kwaliteitsslag, met het oog op de eisen die de samenleving stelt aan communicatie tussen mensen, en tussen mensen en instanties. Verschillende ontwikkelingen dragen al bij aan zo'n kwaliteitsslag, waar de kenniseconomie wel bij vaart. Dat is bijvoorbeeld het geval met gericht wetenschappelijk onderzoek in het NWO-programma Begrijpelijke Taal en het Dudoc-Alfaprogramma, dat promotieonderzoek ondersteunt door eerstegraads docenten gericht op de vakdidactiek van de geesteswetenschappen.

Nederlands als tweede taal voor volwassenen

Nederlandse taalvaardigheid wordt vooral aangeleerd in het funderend onderwijs. Vanwege de groeiende aanwezigheid van inwoners met een anderstalige achtergrond is er echter ook een structurele behoefte aan onderwijs in Nederlands als tweede taal (NT2) voor jongeren en volwassenen. De decentralisatie van overheidstaken – zoals inburgering – naar gemeenten kan enerzijds leiden tot versnippering, maar biedt ook kansen (SCP, 2014). Een gemeente kan immers meer kleinschalige en informele vormen van onderwijs opzetten, wat volgens gesprekspartners kan zorgen voor een effectiever leerproces. Het risico van decentralisatie is echter dat de kwaliteit van het NT2-onderwijs niet consistent is en dat de landelijk beschikbare expertise niet voldoende wordt gedeeld. Daardoor dreigt eerder opgebouwde deskundigheid verloren te gaan.

Het NT2-onderwijs streeft naar goede taal- en cultuurcompetenties van cursisten met een andere taalachtergrond. Verschillende rapporten wijzen op het belang van goed NT2-onderwijs (KIS, 2016a) en op de mislukte marktwerking bij inburgerings- en taalcurssussen (Algemene Rekenkamer, 2017). Het invoeren van marktwerking voor NT2-onderwijs heeft er onder andere voor gezorgd dat er minder mensen zijn die het hogere taalniveau bereiken (volgens de niveaubeschrijvingen van het Europees Referentiekader voor de Talen (ERK), zie bijlage 3). Waar onder de oude wet nog 20 procent van de inburgeraars examen deed op het hogere taalniveau (B2 in het ERK), is dat onder de huidige wet nog maar 2 procent. Daarnaast is het slagingspercentage gehalveerd: onder de oude wet slaagde 80 procent van de inburgeraars binnen drie jaar, nu is het nog maar 39 procent. Dit blijkt uit de cijfers van de Algemene Rekenkamer (2017). Dit belemmert vooral de doorstroom van talentvolle jongeren en jongvolwassenen naar het hoger onderwijs. Om iedereen de kans te geven een volwaardige bijdrage te leveren aan de Nederlandse kenniseconomie is goed NT2-onderwijs, ook aan volwassenen, essentieel.³⁵

Op de universiteiten en het hbo is veel kennis ontwikkeld over didactische methoden voor het onderwijzen van het Nederlands als tweede taal. Ook zorgen zij voor de aanwas van nieuwe docenten. In het licht hiervan is het opmerkelijk dat er aan de Nederlandse universiteiten maar één leerstoel Nederlands als tweede taal bestaat.³⁶ Wel is er een landelijk steunpunt voor vrijwilligers die taalcoaching geven aan migranten. Het is in 2008 ontstaan uit een fusie tussen Gilde Samenspraak en Stichting Landelijk Netwerk Thuislesorganisaties en krijgt financiële steun van diverse fondsen, sponsors

35 Zie ook de aanbevelingen in het rapport *Vluchtelingen en onderwijs* (2017) van de Onderwijsraad.

36 Vanwege de Gemeente Amsterdam ingesteld bij de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

en kennispartners.³⁷ De vrijwilligers die taallessen geven aan migranten worden doorgaans getraind door NT2-docenten, die daarvoor op hun beurt een post-hbo of postuniversitair traject hebben gevolgd.³⁸

5.3 Moderne vreemde talen

Eerdere hoofdstukken in dit rapport hebben het belang onderstreept van een breed en flexibel palet aan talenkennis voor de relatie met het buitenland. Omdat de verwerving van talenkennis een langdurige investering vraagt, speelt het onderwijsveld ook op dit punt een centrale rol. Zowel het primair en voortgezet onderwijs als het middelbaar/hoger beroepsonderwijs en de universiteiten bieden vreemde talen aan. Daarbuiten zijn er aanvullende voorzieningen op het gebied van taalonderwijs voor speciale doelgroepen. Deze worden verzorgd door universitair opgeleide docenten.

Basisonderwijs

Het primaire onderwijs kent een toenemende belangstelling voor vroegtijdig vreemde-talenonderwijs. Sinds 1 januari 2016 mogen basisscholen wettelijk maximaal 15 procent van het onderwijs in het Frans, Engels of Duits geven. Deze talen kunnen als voertaal voor het overige onderwijs worden ingezet (bijvoorbeeld aardrijkskunde in het Engels of biologie in het Frans) en worden dus niet alleen als taalvak aangeboden. Veel basisscholen bieden nu tweetalig onderwijs in het Engels en Nederlands aan, maar in de grensstreken wordt ook Duits of Frans soms als voertaal gebruikt. Het idee hierachter is dat leerlingen zo in een ‘taalbad’ terechtkomen dat de natuurlijke taalverwerving nabootst (Verhallen & Walst, 2007). Taal zou op die manier spelenderwijs verworven kunnen worden. Op de meeste scholen wordt het vreemde-taalonderwijs nog gewoon als vak gegeven; ten minste één uur Engels per week in de bovenbouw is verplicht.

Middelbaar onderwijs

Op de middelbare school is het taalaanbod afhankelijk van het type onderwijs: op de havo en het vwo worden standaard Engels, Duits en Frans aangeboden (verplicht in de onderbouw); bij gymnasia wordt dit aanbod aangevuld met klassiek Grieks en Latijn. Vanaf 1993 veranderde de positie van het Frans en Duits omdat leerlingen havo en vwo ontheffing van deze talen konden krijgen als ze een andere taal wilden leren, zoals Spaans, Russisch, Italiaans, Arabisch of Turks (en Mandarijn Chinees voor het vwo). Het Engels werd het meest populair (*Levende Talen*, 2017b). De focus op het Engels is in Nederland gepaard gegaan met een achteruitgang van het niveau van het Frans en Duits (Vakdossier Frans/Duits 2009). Het ‘taalbad’-principe dat op sommige

37 Zie <http://www.hetbegintmettaal.nl/>

38 Zie http://www.bvnt2.org/news/28/125/Overzicht_van_officiële_Lerarenopleidingen_NT2_in_Nederland

basisscholen wordt aangeboden, waarbij de voertaal van sommige vakken een andere taal dan het Nederlands is, wordt ook op veel middelbare scholen toegepast (Haijma, 2013). Veel havo-/vwo-scholen profileren zich met tweetalig onderwijs (Engels-Nederlands), extra aanbod in andere talen (bijvoorbeeld Spaans of Mandarijn Chinees) of internationaal erkende certificaten (Duits Goethe, Frans DELF, Spaans DALF, Italiaans DELI) op verschillende niveaus van het Europees Referentiekader voor de Talen (zie ook bijlage 3). Deze verbreding van het aanbod volgt de maatschappelijke behoefte aan het brede palet aan talenkennis dat wordt beschreven in hoofdstuk 4. Tegelijkertijd creëert het een spanningsveld tussen verbreding en verdieping van de talenkennis.

Beroepsonderwijs

Sinds de invoering van de Mammoetwet in 1968 zijn de vakken Frans, Engels en Duits niet langer verplicht in het voorbereidend beroepsonderwijs. Op het vmbo wordt vrijwel geen Frans meer aangeboden; het aanbod is beperkt tot Engels en Duits.

In het beroepsonderwijs (mbo en hbo) is Engels onderdeel van alle opleidingen. Afhankelijk van de sector wordt daar een tweede vreemde taal aan toegevoegd, zoals in de opleidingen voor horeca en toerisme, commerciële opleidingen of opleidingen international business management. Maar het gaat om een relatief klein aantal opleidingen; voor de secretaresseopleiding is de tweede vreemde taal recentelijk juist vervallen uit het verplichte deel. Een tweede taal is nog wel in het keuzedeel te volgen. Ook hier zijn de niveau-omschrijvingen van het Europees Referentiekader richtinggevend voor de eindtermen; daarbinnen kiezen de opleidingen zoveel mogelijk voor vaktaal die is toegespitst op de beroepsuitoefening.

Leerlijnen

Uit de gespreksronde met het mbo en hbo bleek dat hier de noodzaak van 'meer dan Engels' als voorbereiding op de arbeidsmarkt breed wordt onderkend. Volgens sommige gesprekspartners zouden mbo's en hbo's graag beroepsonderwijs geven in een vreemde taal, maar is het ingangsniveau van studenten daarvoor nu te laag. Op mbo's en hbo's waarbij taal niet het hoofdonderwerp is (bijvoorbeeld een technische of economische opleiding) zou een extra taalvak moeten gaan over vakspecifieke kennis in die taal, en niet over het aanleren van grammatica en elementair vocabulaire. Dat betekent dat de basiskennis van een taal al in het funderend onderwijs moet zijn gelegd. Een van de oorzaken van dit probleem is dat zowel in het algemeen vormend onderwijs als in het beroepsonderwijs doorlopende leerlijnen voor Engels en andere moderne vreemde talen ontbreken. Hierdoor sluiten de niveaus vanaf de basisschool tot aan het hoger onderwijs niet optimaal op elkaar aan en blijken beoogde eindtermen soms moeilijk te halen. Sommige mbo- en hbo-instellingen profileren zich al met een specifiek taalaanbod, bijvoorbeeld een breed talentcentrum waarin cursussen

worden aangeboden in talen die aansluiten bij de arbeidsmarkt in de regio. Bij deze differentiatie lijken zij voor te lopen op universiteiten. De letterenfaculteiten hebben zich echter onlangs wel uitgesproken over de problematiek van het onderwijs in de moderne talen (VSNU et al. 2015 en 2016).

5.4 De universiteit als bron van expertise voor talenkennis in Nederland

Het universitair onderwijs

De *Nadere Toekomstvisie Talen* (2016) signaleert dat het moderne-talenonderwijs zowel in het algemeen vormend onderwijs als aan de universiteit kampt met een imago-probleem. Dit blijkt uit een afname van de belangstelling voor het cultuur & maatschappijprofiel (in het vwo slechts 7 procent in 2016, VHTO, 2016). Er ontstaat een neerwaartse spiraal. Middelbare scholieren kiezen minder vaak voor de moderne talen omdat ze die vakken kennelijk als onaantrekkelijk ervaren en de meerwaarde van een brede taalcompetentie voor hun kansen op de arbeidsmarkt onderschatten. Ook in het hoger onderwijs daalt de studentinstroom in de talenopleidingen al jaren (VSNU et al., 2016) – overigens een internationale trend (Times Higher Education, 2017). De afnemende instroom heeft geleid tot een gebrek aan academisch geschoolde leraren. Dat heeft zijn weerslag op de kwaliteit van het talenonderwijs, vooral op het vwo en het gymnasium (VSNU et al., 2016). De plannen van het Platform Onderwijs2032 bevestigen deze trend.

Op de universiteiten is het ingangsniveau van de moderne talen niet vastgelegd. Strikt genomen is Frans of Duits op eindexamenniveau zelfs geen toegangseis voor de opleiding Duitse of Franse taal en cultuur. Minoren in de talen bestaan niet overal, en waar ze wel bestaan worden ze maar zelden gevolgd door grotere groepen studenten uit andere opleidingen. Dit terwijl een moderne taal soms nuttig kan zijn als aanvulling op de studie. Voor studenten antropologie is Spaans bijvoorbeeld soms relevant, en voor rechtenstudenten Frans.

Verbetering van het prestige van taalvakken op school en van talenopleidingen aan de universiteit door studenten bewust te maken van verhoogde carrièrekansen in bijvoorbeeld de handel en de diplomatie dankzij talenkennis zou mogelijk ook de instroom vanuit andere academische opleidingen en vanuit het funderend onderwijs kunnen verbeteren. Communicatie die lagere niveaus van beheersing vergt kan soms plaatsvinden met behulp van taaltechnologische en visuele middelen (zoals beeldmateriaal, spraakherkenning en automatische vertaling); voor communicatie op hogere competentieniveaus geldt dit vooralsnog zeker niet (zie hoofdstukken 3 en 4 van dit rapport). De commissie meent dat er een hoogwaardig aanbod moet blijven bestaan voor studenten die zich tot en met het masterniveau willen verdiepen in een bepaald taal- en cultuurgebied. Dit kan onder andere door landelijke samenwerking te

optimaliseren. Tegelijkertijd kan meer interesse worden gewekt voor taal en cultuur bij studenten die daar in een andere studierichting van kunnen profiteren (rechten, economie, antropologie, etc.), of die hun taal- en cultuurstudie willen inbedden in een bredere interdisciplinaire context (regiostudies, liberal arts & sciences, etc.; zie ook bijlage 4). Deze routes dragen bij aan een betere taal- en cultuurkennis, waar de Nederlandse kenniseconomie in brede zin van profiteert.

Een goede afstemming tussen de verschillende routes moet educatieve mastertrajecten toegankelijk maken voor studenten met zowel taalspecifieke als brede bacheloropleidingen en tegelijk de kwaliteit van docenten in moderne talen op middelbare scholen verhogen. Ook hier kan het Dudoc-Alfaprogramma een impuls geven aan onderzoek naar de mogelijkheden tot verbetering van het elan en prestige van het moderne-talenonderwijs, met uitstraling naar andere carrièreprofielen. Om hun positie als bron van expertise voor het Nederlandse talenonderwijs in brede zin te versterken zouden de universiteiten hun krachten moeten bundelen en actiever naar buiten treden, bijvoorbeeld in een op te richten Talenplatform.

Een voedingsbodem voor taalvoorzieningen

In het Talenplatform kan ook zichtbaar worden gemaakt hoe cruciaal het universitaire onderwijs en onderzoek is voor tal van andere activiteiten en voorzieningen buiten de universiteiten. De humaniorafaculteiten van de universiteiten vormen een voedingsbodem voor de taalvoorzieningen in Nederland. Docenten aan verschillende opleidingen buiten de universiteit zijn meestal universitair geschoold; woordenboeken, lesmateriaal en software zijn vaak gebaseerd op universitair onderzoek. Het is belangrijk te beseffen dat het al dan niet aanbieden van een bepaalde taal op de universiteit consequenties heeft die ver voorbij de universiteit zelf reiken. Dit aanbod bepaalt in feite mede welke voorzieningen er op den duur in de private sfeer bestaan. Ook is aan de universiteiten het breedste aanbod van taalkennis en taalvaardigheid te vinden: talenstudies behandelen spreek-, luister-, schrijf- en leesvaardigheid, maar ook de culturele context van de taal, de letterkunde en het taalkundig onderzoek.

De voorzieningen voor het leren van talen en voor de praktische ondersteuning daarvan zijn zeer divers. Tabel 2 geeft een overzicht dat de commissie heeft samengesteld op basis van voor deze verkenning gevoerde gesprekken en geraadpleegde literatuur. Enkele voorzieningen worden ondersteund door de overheid, terwijl andere in de private sector georganiseerd worden en direct afhankelijk zijn van marktwerking. Opgemerkt moet worden dat talen op zeer verschillende niveaus beheerst kunnen worden. De voornaamste voorzieningen zijn terug te vinden bij de universiteiten, waar ze tot op het hoogste niveau beschikbaar zijn. Onderwijs toegespitst op vertaalvaardigheden wordt aan de universiteiten maar beperkt aangeboden (alleen Utrecht biedt een masterprogramma Vertalen aan in een klein aantal talen). De verschillende voorzieningen

om talen te leren zijn in de tabel los van elkaar genoemd, maar ze vormen in feite netwerken en clusters, met sterke onderlinge afhankelijkheden.

Tabel 2. Voorzieningen voor het taalaanbod in Nederland en de bijbehorende taalvaardigheden

Voorzieningen voor het taalaanbod in Nederland	Voornaamste vaardigheden						
	Spreken	Luisteren	Schrijven	Lezen	Letterkunde	Onderzoek	Vertalen
Basisonderwijs	x	x					
Voortgezet onderwijs	x	x	x	x	x		
Hbo lerarenopleiding	x	x	x	x			
Hbo tolkenopleiding	x	x	x	x			x
Universiteit	x	x	x	x	x	x	
Internationaal taalnetwerk (Alliance Française, Goethe Instituut, Confucius Instituut, etc.)	x	x	x	x			
Universitair taalcentrum	x	x					
Afstandsonderwijs (LOI, NTI, ...)	x	x					
Volksuniversiteit	x	x					
Commercieel taleninstituut	x	x					
Erfgoed-taalonderwijs kinderen	x	x	x	x			
Culturele en nationale verenigingen	x	x	x	x			
Individuele privélessen	x	x					
Uitgevers woordenboeken							x
Uitgevers boeken met cursusmateriaal	x	x					
Vertaaltechnologie							x
Didactische taalapps	x	x	x	x			

5.5 Conclusies en aandachtspunten

Uit de gesprekken met vertegenwoordigers uit alle lagen van de taalonderwijssector komen de volgende aandachtspunten naar voren.

Het vak Nederlands heeft versterking in alle onderwijstypen en zou gebaat zijn bij een heldere visie op doorlopende leerlijnen, gekalibreerd aan de taalvaardigheid die nodig is voor communicatie tussen mensen en tussen mensen en instanties in de hedendaagse Nederlandse samenleving. De diversiteit van talen in de

leerlingpopulaties in het basis- en voortgezet onderwijs (inclusief regionale talen en talen van nieuwkomers) kan beter zichtbaar worden gemaakt met opdrachten in de klas (zie *Ruimte voor nieuwe talenten*, 2017). Op die manier wordt de kennis van het Nederlands ingebed in een breder begrip van talen en culturen van alle leerlingen.

Voor anderstaligen die als jongere of volwassene naar Nederland komen is goed onderwijs in het Nederlandse als tweede taal meer dan ooit nodig. Op dit moment is de kennis van NT2-onderwijs versnipperd, waardoor expertise verloren kan gaan. Het zou goed zijn één aanspreekpunt in Nederland in te richten voor het NT2-onderwijs in binnen- en buitenland. Dit bundelt de aanwezige expertise en waarborgt het niveau van het onderwijs. De mogelijkheden voor (bij)scholing van docenten en vrijwilligers dient te worden verbreed, zodat er grotere didactische en talige kennis wordt opgebouwd bij vrijwillige en betaalde NT2-docenten.

Het belang van doorlopende leerlijnen in het taalonderwijs van basisonderwijs tot universiteit geldt niet alleen voor het Nederlands, maar ook voor het Engels en de andere moderne talen. Er moet meer aandacht komen voor leerprocessen die op de verschillende doelgroepen zijn afgestemd en voor welomschreven eindkwalificaties die duidelijkheid scheppen voor de arbeidsmarkt.

Waar op lagere niveaus van communicatie taaltechnologie hulp kan bieden, geldt dit op de hogere niveaus vooralsnog niet. De neerwaartse spiraal waar de moderne talen – met uitzondering van het Engels – aan onderhevig zijn verdient dan ook serieuze aandacht van zowel het middelbaar als het universitaire onderwijs. Vernieuwing van educatieve masterprogramma's en investeringen in onderzoek naar de educatieve praktijk zijn enkele van de al genomen maatregelen die hieraan bijdragen.

De gevoelde noodzaak voor een breed en flexibel palet aan talenkennis in de relatie met het buitenland pleit voor een bredere inbedding van kennis van moderne talen in het universitair en hbo-onderwijs. Een inbedding van taalvakken in niet-talige opleidingen die verder gaat dan de traditionele opleidingen voor horeca en toerisme kan taalcompetenties ondersteunen die hun nut bewijzen in de diplomatie, de buitenlandse handel en de juridische sector.

De Nederlandse universiteiten zouden hun krachten moeten bundelen en actiever naar buiten treden om hun positie als bron van expertise voor talenkennis in Nederland te versterken.

6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

De taak waarvoor de commissie zich voor deze verkenning gesteld zag, was een coherente visie te formuleren op de positie van talen en culturen in de Nederlandse samenleving, binnen en buiten de wetenschap en binnen en buiten het onderwijs. De centrale vraag was: welke behoefte is er aan kennis van talen en culturen in belangrijke maatschappelijke sectoren zoals het (internationale) bedrijfsleven en de overheid, de zorg, politie, justitie en defensie, en wat zijn de implicaties daarvan voor het onderwijs als geheel. Specifiek luidde de opdracht aan de commissie:

1. Inventariseer noden en wensen op het gebied van kennis van talen en culturen in en voor Nederland.
2. Breng de huidige en de gewenste situatie in het onderwijs in kaart.
3. Kom op grond van 1) en 2) met concrete aanbevelingen.

De visie van de commissie kan als volgt worden samengevat. De Nederlandse taal is de kern van de infrastructuur voor communicatie tussen alle inwoners van Nederland. Tegelijkertijd is meertaligheid van groot belang voor de internationaal gerichte samenleving die Nederland ook is. Vanwege de toegenomen globalisering en migratie is het nodig om meer dan in het verleden aandacht te besteden aan de taalvaardigheid van alle Nederlanders (zowel de oorspronkelijke bewoners als de nieuwkomers) en de talige infrastructuur te verbreden. Meertaligheid is een hoofdkenmerk van de Nederlandse samenleving. Vaak is kennis van het Engels daarbij belangrijk, maar bijvoorbeeld Frans en Duits, Mandarijn Chinees, Arabisch en Turks zijn ook waardevol in bepaalde sectoren of stedelijke gebieden. Om de meertaligheid binnen en buiten Nederland het hoofd te bieden, is het gebruik van het Engels als lingua franca onvoldoende. Er is niet genoeg beleid gericht op het stimuleren van talenkennis binnen Nederland en daarbuiten. Zulk beleid (zowel sectoraal als nationaal) is wel nodig. Om

de sterke positie van Nederland in de wereld te behouden en te versterken, en voor de maatschappelijke cohesie in het land. Alleen met zulk beleid kan Nederland de steeds wisselende behoefte aan talenkennis van de samenleving het hoofd bieden.

De commissie concludeert dat er in Nederland achterstallig onderhoud is, zowel op het gebied van beleid rond talen en taalgebruik als op het gebied van de communicatie tussen overheid en burgers. Een hoog niveau van taalvaardigheid en aandacht voor interculturele verschillen is voor veel beroepen en in veel economische en maatschappelijke sectoren van groot belang, maar het ontbreekt vaak aan praktische mogelijkheden om dat hoge niveau te bereiken. Bij taalvaardigheid gaat het zowel om Nederlandse taalvaardigheid als om kennis van vreemde talen. De behoefte aan professionals met kennis van vreemde talen is vooral groot bij die beroepen waar communicatie de basis vormt van het werk, zoals bij de rechtspraak, de politie, de zorg en de inlichtingendiensten. Moedertaalsprekers van verschillende talen kunnen hier worden ingezet via gerichte trainingsprogramma's. De automatische vertaaltechnologie is nog niet op een dusdanig niveau dat zij aan de communicatieve behoeften in verschillende sectoren kan voldoen. Communicatie is en blijft mensenwerk.

6.1 Belangrijkste bevindingen: naar een samenhangend taalbeleid

De commissie heeft een maatschappijgerichte invulling aan haar opdracht gegeven. Een groot aantal documenten en rapporten is bestudeerd, er is gesproken met vertegenwoordigers van belangrijke maatschappelijke domeinen (culturele cohesie; veiligheid, justitie en zorg; defensie en internationale betrekkingen; onderwijs; en handel en bedrijfsleven), en er zijn panels van specialisten geraadpleegd.

Uit de verkenning blijkt in de eerste plaats dat er in de hele onderwijssector een sterkere en meer gedifferentieerde basis voor het Nederlands nodig is dan we nu hebben. Er is een groeiende groep mensen met verschillende opleidingsniveaus – soms met een niet-Nederlandse taalachtergrond – voor wie een effectief en divers aanbod van het Nederlands nodig is. Daarmee kan worden bewerkstelligd dat zo veel mogelijk mensen het Nederlands zo goed mogelijk beheersen.

In de tweede plaats is het noodzakelijk dat de overheid en het maatschappelijke middenveld meer aandacht besteden aan het in helder en begrijpelijk Nederlands communiceren met de leden van een steeds diversere samenleving. In het bijzonder is dit belangrijk voor die inwoners die een lage Nederlandse taalvaardigheid hebben. De Nederlandse Taalunie en de universiteiten kunnen daarbij helpen door normen te ontwikkelen voor toegankelijk 'standaard-Nederlands'. Zo wordt duidelijk waarnaartoe gewerkt moet worden en ontstaat er consensus over Nederlandse spelling en grammatica.

In de derde plaats moet worden benut dat er in de huidige samenleving al veel talenkennis aanwezig is, zoals van Engels, Duits, Arabisch, Turks, Spaans en Mandarijn Chinees. Het grote reservoir aan sprekers van allerlei talen binnen onze landsgrenzen biedt een schat aan kennis en vaardigheden die in veel sectoren beter kan worden ingezet, zowel binnen als buiten de landsgrenzen. Het is belangrijk dat die vaardigheden worden versterkt en verder gemobiliseerd via gerichte opleidingen. Daarom moet er meer onderzoek worden gedaan naar aanwezige talenkennis onder de Nederlandse bevolking, voor een betere aansluiting tussen onderwijs, instellingen en behoeften van Nederlanders. Zulk onderzoek kan worden uitgevoerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek of het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.

In de vierde plaats dient het beleid rond doorlopende leerlijnen in het onderwijs meer aandacht te besteden aan differentiatie naar competentieniveau. Nu wordt op elk schooltype apart taalonderwijs gegeven, zonder dat deze onderwijsvormen op elkaar aansluiten. In het beroepsonderwijs moeten de taallessen beter aansluiten bij beroepsprofielen door een helderder definiëring van welke taalkennis voor een bepaald beroep gewenst is en op welk niveau. Hiermee kan Nederland optimaal gebruikmaken van het in ons land aanwezige talent. Het kan zo ook beter inspelen op de demografische veranderingen en ontwikkelingen in de internationale machtsverhoudingen en economische relaties.

Tot slot is een actieve en naar buiten gerichte talensector nodig, zowel op de universiteiten als daarbuiten. Voor het Nederlands is het raadzaam een onafhankelijk, landelijk aanspreekpunt in te stellen dat kennis bundelt en de kwaliteit van het onderwijs in de Nederlandse taal waarborgt. Voor de vreemde talen is het wenselijk een doorgeefluik te creëren waardoor universiteiten – wellicht verenigd in een Talenplatform – hun expertise beschikbaar kunnen stellen aan relevante beroepsgroepen in het bedrijfsleven en bij de overheid.

In veel instellingen en bedrijven bestaat er nog weinig aandacht voor taalbeleid, terwijl meertaligheid een bron van innovatie kan zijn en betere internationale contacten kan opleveren. De commissie concludeert dan ook dat er dringend behoefte is aan een samenhangende visie op taal op nationaal niveau, die moet aansluiten bij de behoeften in relevante sectoren in de maatschappij. Het is wenselijk dat Nederland in navolging van ons omringende landen een taalbeleid formuleert. In het verleden was dit misschien niet nodig, maar veranderingen in de afgelopen vijftig jaar hebben het ontwikkelen van zulk beleid urgent gemaakt. Bij veel instellingen en bedrijven weet men vaak niet welke talen er in de organisatie gesproken worden en welke talenkennis er nodig is op welke niveaus.

Dit zijn de uitgangspunten van een adequaat taalbeleid, zowel op nationaal niveau als bij instellingen en bedrijven:

- Een brede basis voor het Nederlands, wat inhoudt dat alle inwoners van Nederland een gezamenlijke taal – het Nederlands – kunnen lezen en schrijven en in elk geval op een basisniveau spreken en verstaan.
- Verder kijken dan het Engels, omdat een meertalig competente bevolking met kennis van andere culturen klaar is voor de uitdagingen van de moderne wereld. Kennis van andere talen en culturen zorgt voor goede contacten met andere taalgebieden en kan een motor zijn voor innovatie. Alle inwoners van Nederland hebben baat bij zulke kennis op maat om in hun werk en daarbuiten effectief te kunnen functioneren. De talen die inwoners van Nederland van huis uit spreken – streektalen, Fries, migrantentalen – worden hierbij gerespecteerd en waar nodig ondersteund.
- Een geïntegreerde talensector waarin expertise in talen en over taalonderwijs actief gedeeld wordt.

6.2 Aanbevelingen en implicaties voor het onderwijs

Deze uitgangspunten leiden tot aanbevelingen op drie gebieden: een brede basis voor het Nederlands, verbreding van de kennis van vreemde talen, en een versterking van de differentiatie in het taalaanbod.

Het Nederlands

Een brede basis voor het Nederlands is essentieel voor een effectieve communicatie in ons land. Die basis houdt in dat alle inwoners van Nederland een gezamenlijke taal, het Nederlands, kunnen lezen en schrijven en in elk geval op een basisniveau spreken en verstaan. Een brede basis is nodig omdat goede kennis van het Nederlands bijdraagt aan het democratisch proces. Daarnaast vergroot zo'n basis de toegankelijkheid en het functioneren van publieke domeinen als zorg, recht en veiligheid en van de arbeidsmarkt in brede zin. De impliciete aanname bij veel beleid is dat alle inwoners van Nederland over een voldoende taalniveau beschikken, terwijl dit voor een aanzienlijk deel van hen in de praktijk niet geldt.

Voor de anderstaligen in Nederland is het onderwijs in het Nederlands als tweede taal (NT2) een belangrijke voorwaarde voor participatie in de samenleving. Het NT2-onderwijs moet veel makkelijker toegankelijk zijn voor iedereen, dus ook voor degenen die geen inburgeringsplicht hebben. Daartoe zou er één centraal aanspreekpunt voor het NT2-onderwijs moeten zijn. Dit punt bundelt de aanwezige expertise en waarborgt het niveau van het onderwijs.

Voor mensen met een lage taalvaardigheid zijn instituties als zorg, rechtspraak en sociale instanties slecht toegankelijk. Dit geldt niet alleen voor immigranten, maar ook voor mensen met het Nederlands als moedertaal. In het licht van toenemende digitalisering en automatisering moet Nederland ervoor waken dat minder taalvaardige mensen worden uitgesloten van de maatschappij. Er moet verder worden onderzocht

wat de *best practices* zijn voor onderwijs aan laaggeletterden met een Nederlandstalige achtergrond.

NT2-onderwijs wordt momenteel vooral aangeboden door een keur aan commerciële instellingen en door vrijwilligers. Hierdoor is het onderwijsaanbod versnipperd en kan de kwaliteit moeilijk worden gewaarborgd. Onder het NT2-onderwijs vallen ook de taallessen in de inburgeringscursus voor nieuwkomers. Deze categorie verdient bijzondere aandacht, omdat vooral nieuwkomers risico lopen op een slechte aansluiting bij de maatschappij. Daarnaast wordt in het huidige inburgeringsbeleid – waarbij nieuwkomers zelf het taalonderwijs moeten organiseren en betalen – het bereiken van een hoger taalniveau ontmoedigd, omdat dit meer kost en langer duurt. Het is wenselijk dat de taalcursussen voor nieuwkomers weer door de overheid worden georganiseerd en gesubsidieerd. Dit zal voor de toekomst veel schade door misverstanden voorkomen. Nieuwe Nederlanders met een andere moedertaal zouden moeten worden gestimuleerd een zo hoog mogelijk taalniveau in het Nederlands te halen. Deze groep kan immers tolken en vertalers leveren die de talen van nieuwe Nederlanders beheersen. Zulke taalprofessionals heeft de samenleving hard nodig.

Het leren van Nederlands zou laagdrempelig moeten zijn voor iedereen die het wil, ook voor expats, internationale studenten en anderen voor wie inburgering niet verplicht is. Hier kan het bundelen van kennis op het gebied van NT2-onderwijs – bijvoorbeeld ook over Nederlands onderwijs in het buitenland – veel opleveren. Om het leren van het Nederlands efficiënt en succesvol te maken, moet onderzoek naar didactische methoden op de universiteiten een speerpunt blijven.

Naast kennis van vreemde talen is het bij de rechtspraak, de politie en de zorg van belang dat er gewerkt wordt aan begrijpelijk Nederlands: om alle Nederlanders van dienst te kunnen zijn moeten professionals in staat zijn ook op een meer basaal taalniveau te communiceren. Dit moet in het beroepsonderwijs geleerd worden.

De commissie pleit voor een doorlopende leerlijn Nederlands van funderend tot en met universitair onderwijs, die rekening houdt met de verschillende taalniveaus en met inwoners die een andere taal dan Nederlands als eerste taal hebben. Een dergelijke leerlijn kan bijdragen aan de doorstroming van leerlingen met diverse achtergronden tussen verschillende onderwijstypen. Daarnaast moet er structurele ondersteuning komen om laaggeletterden en andere mensen met een taalachterstand in Nederland te helpen hun taalniveau te verbeteren.

Verder kijken dan het Engels

Ook verder kijken dan het Engels is essentieel voor een visie op taal. Nederland gebruikt het Engels als taal voor internationale contacten en is daar relatief sterk in, maar gezien de grote diversiteit van de inwoners van Nederland is er ook veel kennis

van andere talen en culturen aanwezig. Het is gewenst die kennis beter te benutten en de kennis van de andere Europese talen te versterken. Een meertalig competente bevolking met kennis van andere culturen is beter voorbereid op de uitdagingen van de moderne wereld. Kennis van andere talen en culturen zorgt voor goede contacten met andere taalgebieden en kan een motor zijn voor innovatie. In de publieke sfeer (onderwijs, zorg, handel, de talensector zelf, etc.) kan deze kennis effectiever worden ingezet. Uiteraard geldt dit voor de grotere internationale talen zoals Duits, Frans, Arabisch, Mandarijn Chinees en Spaans, maar ook kennis van talen met minder internationaal prestige kan in specifieke sectoren een groot voordeel zijn.

Om de kennis van andere talen en culturen beter te benutten is nodig dat de talen die inwoners van Nederland van huis uit spreken, worden gerespecteerd en waar nodig ondersteund. Verschillende actoren kunnen daar het volgende aan doen.

Om te beginnen zou er in het funderend en beroepsonderwijs meer ruimte moeten zijn voor de talige en culturele diversiteit in de leerlingpopulatie. De thuistalen van leerlingen kunnen gebruikt worden als hulpbron voor internationalisering, bijvoorbeeld door in de les aandacht te besteden aan vertalingen van bepaalde terminologie. Ook in het beroepsonderwijs is dit effectief: leerlingen met een andere thuistaal dan het Nederlands kunnen hierdoor deze taal gemakkelijker inzetten in de beroepspraktijk.

Op het hbo en de universiteiten zou taalverwerving breder moeten zijn ingebed, dus niet alleen bij de traditionele letterenopleidingen, horeca en toerisme. Op die manier kunnen de diplomatie, de buitenlandse handel, de zorg en de juridische sector over bredere taalcompetenties beschikken.

Verder zou er gericht onderwijs in vertaaltechnieken en taaltechnologische mogelijkheden voor sprekers van recente migrantentalen moeten worden ontwikkeld. Dit biedt kansen voor de opleiding van taalprofessionals in diverse talen. Voor een internationaal gericht land als Nederland is een hoog niveau van taalvaardigheid en intercultureel begrip van de beroepsbevolking van belang.

Maar weinig bedrijven geven hun werknemers taaltraining. Als ze dat wel doen, gaat het vaak om cursussen bij commerciële instituten: een vorm van bijscholing. De gewenste situatie zou zijn dat er al in het basisonderwijs ruimte komt voor andere talen en culturen, bijvoorbeeld door bij het bespreken van een nieuw concept te vragen hoe dat in de thuistaal van de leerlingen heet en door er bij groepswork voor te zorgen dat kinderen in gemengde groepen worden geplaatst.

Nederlands en Engels zijn de talen die in het funderend onderwijs het meest van belang zijn. Doorlopende leerlijnen, ook voor het Engels, worden nu gemist en zullen een verbetering van het eindniveau opleveren. Toch is het eindexamenniveau in Nederlands en Engels voldoende om die talen als werktaal te gebruiken. Het

eindexamenniveau in de andere vreemde talen is echter niet voldoende voor gebruik als werktaal. Dit onderwijs kan daarom baat hebben bij versterking en/of vernieuwing van het curriculum. Ook hier is onderzoek gewenst naar effectieve didactische methodes voor het leren van taal.

Differentiatie van het taalaanbod in een actieve talensector

De gezamenlijke letterenfaculteiten zouden, via het Disciplineoverleg Letteren en Geesteswetenschappen, een doorgeefluik kunnen opzetten: het Talenplatform. De functies van dat platform zijn:

- kennis van uiteenlopende talen en software voor ondersteuning van minder bekende talen beschikbaar stellen aan relevante beroepsgroepen, zoals zorg, inlichtingendiensten, politie, douane, etc.;
- tolken en andere taalprofessionals certificeren; universiteiten kunnen hier een grotere rol spelen bij het ontsluiten van specialistische talenkennis en het ontwikkelen van toetsen;
- expertise over vreemde-talenonderwijs breed delen.

Hierbij zouden de banden met de talensector buiten de universiteiten versterkt moeten worden.

Voorts moeten de publieke organisaties die veel met verschillende talen te maken hebben – zoals militaire en veiligheidssectoren – de kennis van strategisch belangrijke talen versterken, opdat parate kennis van deze talen aanwezig is.

Doordat er steeds andere talencombinaties nodig zijn, is het niet realistisch te verwachten dat al die talenkennis bij de beroepsopleidingen wordt aangeleerd. Daarom worden er vaak tolken en vertalers ingezet. Bij overheidsdiensten is het verplicht gebruik te maken van een taalprofessional die ingeschreven staat bij het register van het Bureau Wet beëdigd tolken en vertalers. Ook buiten de overheid worden geregeld tolken ingezet. Het tolkenregister is echter nog niet optimaal georganiseerd. Zo is er niet voor alle talen een registerinschrijving mogelijk, omdat voor sommige talen geen goede toetsen zijn ontwikkeld. Voor sommige talen zijn er slechts enkele professionals bij het register ingeschreven, terwijl die talen voor Nederland toch relevant zijn. Daarnaast is het in Nederland nu niet mogelijk om een tolk- of vertaalopleiding op master-niveau te doen, terwijl er wel behoefte is aan hoogopgeleide tolken en vertalers.

De open en internationaal georiënteerde Nederlandse samenleving vereist een efficiënt en breed gedragen visie op taal en taalonderwijs, met ruimte voor interculturele perspectieven en een sterke talensector. Het onderwijs en de talensector moeten worden gevoed door een actieve, naar buiten gerichte universitaire talengemeenschap. De aanwezigheid van sprekers van allerlei verschillende talen – en van een bevolking

die afhankelijk van haar behoefte kennis op maat heeft van andere talen en culturen – vormt een meerwaarde voor onze kenniseconomie en een bron van culturele, maatschappelijke en economische ontwikkeling.

REFERENTIES

- Abutalebi, J., Canini, M., Della Rosa, P.A., Sheung, L.P., Green, D.W., & Weekes, B.S. (2014), 'Bilingualism protects anterior temporal lobe integrity in aging', in: *Neurobiology of Aging*, 35: 2126-33
- Adesope, O.A., Lavin, T., Thompson, T. & Ungerleider, C. (2010), 'A Systematic Review and Meta-Analysis of the Cognitive Correlates of Bilingualism', in: *Review of Educational Research*, 80: 207 – 245
- Adviesraad Internationale Vraagstukken (2017a), *Brexit means Brexit*
- Adviesraad Internationale Vraagstukken (2017b), *Rusland en de Nederlandse defensie-inspanningen* (voorkopie)
- Akkermans, D. H. M., Harzing, A. W. & van Witteloostuijn, A. (2010), 'Cultural accommodation and language priming: Competitive versus cooperative behavior in a prisoner's dilemma game', in: *Management International Review*, 50: 559-583
- Alderson, J.C. (2005), *Diagnosing foreign language proficiency. The interface between learning and assessment*, London: Continuum
- Alén Garabato, C. (2005), *L'éveil des nationalités et les revendications linguistiques en Europe*, Paris: L'Harmattan
- Algemene Bestuursdienst (2016a), *Vormen van regie op tolkdiensten in het Ven J-domein*, Den Haag: ABDTopconsult (p. 11)
- Algemene Bestuursdienst (2016b), *Integriteitvaststelling en integriteitschending door tolken bij de IND*, Den Haag: ABDTopconsult
- Algemene Rekenkamer (2016), *Aanpak van laaggeletterdheid*,
- Algemene Rekenkamer (2017), *Eerste resultaten van de Wet inburgering 2013*,
- Amano, T., González-Varo, J. P. & Sutherland, W.J. (2016). 'Languages are still a major barrier to global science', in: *PLOS Biology*
- Arno, Christian (2011), *The foreign language internet is good for business*, geraadpleegd op <http://www.scottmclay.co.uk/foreign-language-internet-good-business/>
- Backus, A. (1996), *Two in one: bilingual speech of Turkish immigrants in the Netherlands*. Dissertatie Tilburg University
- Baker, C. (2011), *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Clevedon: Multilingual Matters
- BAMF (2008), *Nutzung der Mehrsprachigkeit von Menschen mit Migrationshintergrund. Berufsfelder mit besonderem Potenzial*, Meyer, B., Expertise für das Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Universität Hamburg
- Bel Habib, I. (2011), 'Multilingual skills provide export benefits and better access to new emerging markets', in: *Sens Public*, Université de Montréal.
- Bloemen, Jan Willem (2016), 'Top tien: Waarom buitenlanders Nederlands leren', in: *Taaluniebericht*, maart 2016

- Business Insider (2015), *Als mensen vragen waar ik werk zeg ik iets vaags over de IT*. Van: <https://www.businessinsider.nl/werken-bij-de-aivd-als-mensen-vragen-waar-ik-werk-zeg-ik-iets-vaags-over-de-it-607427/>
- Bennis H., Extra G., Muysken P. (red.) (2002), *Een buurt in beweging; Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Tranvaal*, Amsterdam : Aksant
- Bennis, H. (2015), *Kortere lands*. Prometheus/Bert Bakker (p. 191-192)
- CASL (2017), *What is language research?* Van: <https://www.casl.umd.edu/about/>
- Caussat, P., Adamski, D. & Crépon M. (1996), *La langue, source de la nation: Messianismes séculiers en Europe centrale et orientale (du XVIIIe au XXe siècle)*, Sprimont: Mardaga
- CBS (2007), *Buitenlandse migratie in Nederland 1795–2006: invloed op de bevolkingssamenstelling*
- CBS (2013), *Sociaaleconomische trends, 02*
- CBS (2014), *Bevolkingsprognose 2014-2060: groei door migratie*
- CBS (2015), *Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en herkomstgroepering*
- CBS (2016), *Bevolking; generatie, geslacht, leeftijd en herkomstgroepering*
- Certeau, M. de, Julia, D., Revel, J. (1975), *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois*, Paris: Gallimard
- CIA (2016), *The World Factbook*. Van: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>
- CILT (2006), *ELAN: Effects on the EU Economy of Shortages of Foreign Languages Skills in Enterprise*
- Coppen, P-A., Hoeflaak, A., Kwakernaak, E., Toussaint-Dekker, A. & van Wilhelm, F. (2017), *Geschiedenis van het taalonderwijs in Nederland: Talenexpo*. Van: <http://talenexpo.nl/hoofdstuk.php?mnu=13>
- CPS Onderwijsontwikkeling en advies (2010), *De referentieniveaus taal en rekenen in de praktijk*
- Crystal, D. (2003), *English as a Global Language* (2nd ed.), Cambridge: Cambridge University Press
- Crystal, D. (2006), 'English worldwide' in: D. Denison & Hogg R., *A History of the English language* CUP: 420–439
- Cummins, J. (2000), *Language, Power and Pedagogy*, Clevedon: Multilingual Matters
- Cummins, J. (2001), *Negotiating identities: Education for empowerment in a diverse society* (2nd ed.), Los Angeles: California Association for Bilingual Education
- Cyranoski, D. (2004), 'Bird flu data languish in Chinese Journals', in: *Nature*, 430: 955
- Dann, O. (2006), 'The invention of national languages', *Proceedings of the British Academy* 134: 121-133
- De la Baum, M. (2016), *God save(d) English in the EU*, van <http://www.politico.eu/article/god-save-english-in-the-eu-disappear-using-language-european-union/>
- Della Chiesa, B., J. Scott & Hinton, C. (2012), *Languages in a global world. Learning for better cultural understanding*, Paris: OECD
- Deutscher Akademischer Austausch Dienst (2010), *Memorandum zur Förderung des Deutschen als Wissenschaftssprache*. Van: https://www.daad.de/de/download/broschuere_netzwerk_deutsch/Memorandum_veroeffentlicht.pdf
- Deutscher Akademischer Austausch Dienst (2013), *DAAD Strategie 2020*
- Dijkstra, J. (2013), *Growing up with Frisian and Dutch*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam/ Fryske Akademy
- Economist, the (2015), *Technology may not replace human translators, but it will help them work better*. Van: www.economist.com

- Edwards, A., Fuchs, R., & Lange, R.-J., 'A cluster analysis of attitudes to English in Germany and the Netherlands: Socioeconomic status trumps nationality', in: Hilgendorf, S. (Ed.) (in druk), *English in the Expanding Circle: The shift from foreign language to additional language of use*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins
- ECBO (2015), *Laaggeletterden: achterblijvers in de digitale wereld?*
- Education First (2016), *English Proficiency Index for Schools*.
Van <http://www.theewf.org/uploads/pdf/ef-epi-2016-english.pdf>
- EP-Nuffic (2015), *Internationalisation in higher education*
- EP-Nuffic (2016), *Outgoing student mobility in Dutch higher education 2015-2016*
- EUROSTAT (2012), *Europeans and their languages*. Van http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
- Europese Commissie (2011), *Report on Language Management Strategies and Best Practice in European SMEs: The PIMLICO Project*
- Europese Commissie (2016), *Cultural policies and trends in Europe*. Van <http://www.culturalpolicies.net/web/germany.php?aid=425>
- Europees Parlement (2016), *European Strategy for Multilingualism: Benefits and Costs. Research for CULT Committee*. Gazzola, M., IP/B/CULT/IC/2016-065. Van [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/573460/IPOL_STU\(2016\)573460_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/573460/IPOL_STU(2016)573460_EN.pdf)
- Europese Raad (2002), Conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad, 15 en 16 maart 2002: SN 100/1/02 REV 1
- Eversteijn, N. (2011), 'All at once': *Language choice and codeswitching by Turkish-Dutch teenagers*. Dissertatie Tilburg University
- Expertgroep Doorlopende leerlijnen taal en rekenen (2008), *Over de drempels met taal en rekenen*, Enschede: SLO
- Extra, G. (2011), *De omgang met taaldiversiteit in de multiculturele samenleving: Nederland in internationaal vergelijkend perspectief*. Tilburg: Tilburg University
- Fenedex (2007), *Trends in export*. Den Haag: Fenedex
- Flores, G. (2005), 'The impact of medical interpreter services on the quality of health care: a systematic review', in: *Medical Care Research and Review*, 62, 255-299
- Fodor, I. & Hagège, C. (ed.) (1983), *Language reform: History and future*. Hamburg: Buske
- Garete Gamboa, M. E. (2016), *Twee durven meer. Een kwantitatief onderzoek naar de effecten van de keuze van taal en cultuur in een fotostrip op de intentie en attitude van de lezer*. Scriptie, Rijksuniversiteit Groningen
- Gathercole, V.M., & Mõn Thomas, E. (2009), 'Bilingual first-language development', in: *Bilingualism: Language and Cognition*, 12, 213-238
- Gold, B.T., Johnson, N.F., & Powell, D.K. (2013), 'Lifelong bilingualism contributes to cognitive reserve against white matter integrity declines in aging', in: *Neuropsychologia*, 51: 2841-2846
- Goldman, S., Weltevreden, J. & Keuter, J. (2016), 'E-commerce over de grens, een wereld te winnen', in: *Marketing Facts*. Van: <http://www.marketingfacts.nl/berichten/e-commerce-over-de-grens-een-wereld-te-winnen>
- Grondelaers, S., van Hout, R., & van Gent, P. (2016), 'Destandardization is not destandardization', in: *Taal en tongval*, 68: 119-149
- Haijma, A. (2013), 'Duiken in een taalbad; onderzoek naar het gebruik van doeltaal als voertaal', in: *Levende Talen Tijdschrift*, 14, 3: 26-41
- Hajer, M. & Spee, I. (eds.) (2017), *Ruimte voor nieuwe talenten; lectoreninitiatief professionalisering taalonderwijs nieuwkomers*, Utrecht/Den Haag: PO-raad en ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

- Hoff, E. (2006), 'How social contexts support and shape language development', in: *Developmental Review*, 26: 55-88
- Hoge Raad (2015), *Vertaling appeldagvaarding*. Van: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2015:136&keyword=14/00030>
- Hurrell, A. (2007), 'One world? Many worlds? The place of regions in the study of international society', in: *International Affairs*, 83:1, 127-146
- ICEF Monitor (2015), *German student mobility continues to increase*
- Isphording, I.E. & Otten, S. (2013), 'The Costs of Babylon—Linguistic Distance in Applied Economics', in: *Review of International Economics*, Wiley Blackwell, vol. 21(2), 354- 369, 05
- Jansen, C. (2015), 'Drie soorten boodschappen in de gezondheidscommunicatie. Wat weten we over determinanten van succes of falen?', in: *Internationale Neerlandistiek*, 53, 2: 89-111. doi: 10.1557/IN2015.2.JANS
- Janssen, Th. (1992), 'Waarom zouden we Nederlands studeren in het buitenland?', in: *Onze taal* 61: 121-122
- Karliner, L.S., Jacobs, E.A., Hm Chen, A. & Mutha, S. (2007), 'Do professional interpreters improve clinical care for patients with limited English proficiency? A systematic review of the literature', in: *Health Services Research*, 42: 727-754
- KIS (2016a), *Beter beeld op taal*, Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving
- KNAW (2013), *Digitale geletterdheid in het voortgezet onderwijs. Vaardigheden en attitudes voor de 21ste eeuw*
- KIS (2016b), *Effectief diversiteitsbeleid: Tel uit je winst!*, Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving
- KNAW (2003), *Nederlands, tenzij... Tweetaligheid in de geestes- en de gedrags- en maatschappijwetenschappen*
- KNAW (2015), *Ruimte voor ongebonden onderzoek. Signalen uit de Nederlandse wetenschap (verkenningrapport)*
- KNAW (2017), *Taalbeleid in het hoger onderwijs (verkenningrapport)*
- Kroon, D.P., Cornelissen, J. P., & Vaara, E. (2015), 'Explaining employees' reactions towards a cross border merger: The role of English language fluency', in: *Management International Review*, 55(6): 775–800
- Leerssen, J. (2006), *Nationaal denken in Europa*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- Lester, P.M. (2006), *Visual Communication: Images with Messages*, Belmont, California: Thomson Wadsworth
- Lévi-Strauss, C. (1974 [1958]), *Anthropologie Structurale*, Paris: Plon
- Lindhout, P. (2010), *Taalproblemen bij BRZO- en ARIE bedrijven, een onderschat gevaar? Een verkennend onderzoek naar het raakvlak tussen taalproblemen en zware ongevallen*. Dissertatie TU Delft
- Lohmann, Johannes (2011), 'Do language barriers affect trade?', in: *Economics Letters*, Elsevier, vol. 110(2), 159-162
- Marynissen, A. & Janssens, G. (2011), *Het Nederlands vroeger en nu*. Leuven: Acco
- Meadows, D. (1990), 'Who lives in the "Global Village"?', in: *The Global Citizen*
- Mennink, S. & Bot, H. (2016), 'Anderstaligheid', in: M. van den Muijsenbergh & Oosterberg E., (red), *Zorg voor migranten, laaggeletterden en sociaal kwetsbaren in de huisartsenpraktijk. Praktische kennis en inspirerende voorbeelden*, H.5.3.:83-92, Utrecht: Pharos / NHG
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties, Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2016), *Jaarverslag AIVD 2015*, p. 21
- Ministerie van Defensie (2016), *Missie in Mali*. Van <https://www.defensie.nl/onderwerpen/missie-in-mali>

- Muijsenbergh, M. van den, Weel-Baumgarten, E. van, Burns, N., O'Donnell, C., Mair, F., Spiegel, W., Lionis, C., Dowrick, C., O'Reilly-de Brún, M, Brun, T. de, & MacFarlane, A. (2014), 'Communication in cross-cultural consultations in primary care in Europe: the case for improvement', in: *Primary Health Care Research & Development*, 15: 122-133
- Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (2006), *Kerdoelen primair onderwijs*.
- NBTC (2017), *Toerisme in perspectief*
- Nederlandse Taalunie en Meertens Instituut (2016), *Aan het werk met de staat van het Nederlands*
- Nederlandse Taalunie (2017), *Iedereen taalcompetent*
- Nederlandse Taalunie, Meertens Instituut en Universiteit Gent (2017), *Staat van het Nederlands. Over de taalkeuzes van Nederlanders en Vlamingen in het dagelijks leven*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- NIVEL (2016), *Noodzaak en omvang van de inzet van professionele tolken in de zorg*, Utrecht: NIVEL
- Nordic Council Ministers for Culture, the (1981), *The Nordic Language Convention*. Van: <http://www.norden.org/en/om-samarbejdet-1/nordic-agreements/treaties-and-agreements/language/the-language-declaration>
- Nortier, J. (1989), Dutch and Moroccan Arabic among Moroccans in the Netherlands. Dissertatie Universiteit van Amsterdam
- NWO (2010), *Begrijpelijke taal. Fundamenten en toepassingen van effectieve communicatie*. Van: www.nwo.nl/begrijpelijketaal
- Onderwijsraad (2016), *Internationaliseren met ambitie*
- Onderwijsraad (2017). *Vluchtelingen en onderwijs*
- Onna, B. van & Jansen, C. (2008), 'Nederland talenland? Over de beheersing van Engels, Duits, Frans en Nederlands in Nederlandse organisaties', in: *Levende Talen Tijdschrift 9(1)*.
- Paluzzi, J. (2010), 'Results of using Google translate for medical communication on the Android OS', in: *iMedicalApps*
- Patil, S. & Davies, P. (2014), 'Use of Google Translate in medical communication: evaluation of accuracy', in: *British Medical Journal*, 349, g7392
- Pearson, B. Z., Fernandez, S. C., Lewedeg, V., & Oller, D. K. (1997), 'The relation of input factors to lexical learning by bilingual infants', in: *Applied Psycholinguistics*, 18: 41-58
- Pelham, S.D. & Abrams, L. (2014), 'Cognitive advantages and disadvantages in early and late bilinguals', in: *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 40: 313-325
- Pharos, KNMG en NIP (2013), *Effecten van het stoppen van tolkfinanciering op de zorg: casuïstiek*
- Platform Onderwijs2032 (2016), *Ons Onderwijs 2032. Eindadvies*. Den Haag: Bureau Platform Onderwijs 2032
- Putters, K. (2014), *Rijk geschakeerd. Op weg naar de participatiesamenleving*, Den Haag: SCP
- Rabobank (2016), *Cijfers & Trends*. Van: <https://www.rabobankcijfersentrends.nl/index.cfm?act ion=branche&branche=Uitgeverijen>
- Ruijven, E.C.M. van & Ytsma, J. (2008), *Trijetalige Skoalle yn Fryslân*, Leeuwarden: Fryske Akademy
- Scheele, A. (2010), *Home language and mono- and bilingual children's emergent academic language*. Dissertatie Universiteit Utrecht
- Schermer, T. (2012), 'Sign language planning in the Netherlands between 1980 and 2010', in: *Sign Language Studies* 12(4), 467-493
- Schieffelin, B.B., Woolard, K.A. & Kroskrity, P. (ed.) (1998), *Language ideologies: practice and theory*, New York: Oxford University Press

- SCP (2002), *Sociale cohesie en sociale infrastructuur*
- SCP (2006), *Divers Europa*. Europese Verkenning 4
- SCP (2016), *Integratie in zicht?*
- Slangen, A.H.L., & Beugelsdijk, S. (2010), *The impact of institutional hazards on foreign multinational activity: A contingency perspective*. *Journal of International Business Studies*, 41(6), 980-995
- SLO (2009), Vakdossier Frans/Duits, Nationaal Centrum Leerplanontwikkeling, Enschede.
- SLO (2014a) *ERK-niveau schrijfvaardigheid Engels, Duits en Frans; onderzoek naar het bereikte niveau aan het eind van havo en vwo*
- SLO (2014b), *21^e eeuwse vaardigheden in het curriculum van het funderend onderwijs*
- Steurs, F. (2016), *Taal is business* (p.14), Schiedam: Scriptum
- Stichting NOB (2017), *De staat van het Nederlands onderwijs in het buitenland*.
Van <http://www.stichtingnob.nl/over-nob/publicaties/de-staat-2017.aspx>.
- Taaladvies.net (2015), *Standaardtaal en geografische variatie*
- Stokmans, D. & M. Kranenburg (2015), 'Kostbare tijd ging verloren', in: *NRC Handelsblad* 11 juli 2015. Van: <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/07/11/kostbare-tijd-ging-verloren-1516024-a201760>
- Thiesse, A.M. (1996), *La création des identités nationales*, Paris: Seuil
- Times Higher Education (2017), *Do we need modern language graduates in a globalised world?*
- Urbig, D., Terjesen, S., Procher, V., Muehlfeld, K. & van Witteloostuijn, A. (2016). Come on and take a free ride: Contributing to public goods in native and foreign language settings. *Academy of Management Learning & Education*, 15, 1–19
- Urlings, G. (2016), 'Dialect doet 't digitaal', in: *De Limburger*, 10 oktober 2016
- Verenigde Naties (2015), *Trends in international migrant stock: migrants by destination and origin*
- Verhallen, M. & Walst, R. (2007), *Taalontwikkeling op school*, Bussum: Coutinho
- VHTO (2016), *Cijfers VWO*. Van: <https://www.vhto.nl/cijfers-onderzoek/cijfers/cijfers-vwo/>
- VO-raad (2016), *Asielkind leert onder zijn niveau*. Van: <https://www.vo-raad.nl/nieuws/asielkind-leert-onder-zijn-niveau>
- Vries, J.J. de, R. Willemys & Burger, P. (2007), *Het verhaal van een taal*, Amsterdam: Prometheus
- VSNU, DLG en Regieorgaan Geesteswetenschappen (2015), *Nadere toekomstvisie talen, Deelrapport I*
- VSNU, DLG en Regieorgaan Geesteswetenschappen (2016), *Nadere toekomstvisie talen, Deelrapport II*
- Wieringen, J.C. van, Harmsen J.A., & Bruijnzeels, M.A. (2002), 'Intercultural communication in general practice', in: *European Journal of Public Health*, 12: 63-8
- WODC (2012), *Het gebruik van de telefoon- en internettap in de opsporing*
- Wolk, J. van der, Brugman, A., Dekker, G.P.M. & Oeij, P.R.A. (2008), *Diversiteit en innovatie*, TNO
- WRR (2013), *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienmodel van Nederland* (p. 43), Amsterdam: Amsterdam University Press
- WRR (2016), *Migratie en classificatie* (p. 23)
- WRR (2017), *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid* (p. 56)

Aanvullend leesmateriaal

- Cornips, L. (2012), *Eigen en vreemd. Meertaligheid in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- Nortier, J. (2009), *Nederland Meertalenland*, Amsterdam: Aksant

Relevante websites

<http://www.meertalig.nl>

<http://meertaligheid.be/>

BIJLAGE 1.

INSTELLINGSBESLUIT COMMISSIE TALEN VOOR NEDERLAND

Artikel 1. Instelling

Het bestuur van de KNAW besluit, gelet op artikel 8 van het *Reglement van de KNAW* en in overweging nemende hetgeen hieronder staat in artikel 2, tot het instellen van de Verkenningcommissie *Talen voor nederland*, hierna te noemen 'de commissie'.

Artikel 2. Overwegingen

Het belang van kennis van talen en culturen is aan grote veranderingen onderhevig. Factoren die hierop van invloed zijn, zijn onder meer de groeiende meertaligheid in de Nederlandse samenleving, diplomatieke, militaire en handelsmissies naar alle continenten, nieuwe vormen van migratie en een veranderende wereldeconomie. Bestuur, politiek, onderwijs en wetenschap kunnen deze grote veranderingen nauwelijks bijbenen. De vooraanstaande positie van Nederland in Europa, in het verleden gepaard gaande met een brede talenkennis, dreigt hierdoor te eroderen. Hetzelfde geldt op mondiaal niveau, bijvoorbeeld in Oost- en Zuidoost-Azië.

Artikel 3. Opdracht

De commissie heeft tot taak een coherente visie te formuleren op de positie van taal en cultuur in de Nederlandse samenleving, binnen en buiten de wetenschap en binnen en buiten het onderwijs. De centrale vraag is welke kennis van talen en culturen Nederland nodig heeft in het bedrijfsleven, de overheid, maatschappelijke organisaties en het onderwijs.

De opdracht aan de commissie is driedelig:

4. een inventarisatie van noden en wensen met betrekking tot kennis van talen en culturen *in* Nederland en *voor* Nederland;
4. het in kaart brengen van de huidige en de gewenste situatie in het onderwijs;
5. het doen van concrete aanbevelingen op grond van 1) en 2).

Werkwijze

De commissie bepaalt haar eigen werkwijze. Gedacht wordt aan een combinatie van literatuuronderzoek, gesprekken en bijeenkomsten van focusgroepen.

Artikel 4. Samenstelling en instellingsduur

Bij de samenstelling van de commissie wordt uitgegaan van de volgende benodigde expertise: kennis van het talentdomein; kennis van het cultuurdomein; kennis van enkele domeinen buiten de talen en culturen (rechten, economie). Verder wordt gestreefd naar een evenwichtige spreiding over universiteiten en naar diversiteit ten aanzien van leeftijd en gender.

Er is voor gekozen de commissie smal samen te stellen, in de zin dat de diverse maatschappelijke sectoren hierin niet vertegenwoordigd zijn. Deze sectoren (bedrijfsleven, overheid, maatschappelijke organisaties) zullen betrokken worden via gesprekken en focusgroepen. Dat geldt ook voor wetenschapsgebieden buiten de geesteswetenschappen, instituties als Clingendael (Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen) en relevante Europese instellingen.¹ De reden dat hiervoor gekozen is, is dat een smalle commissie efficiënt en effectief te werk kan gaan, terwijl de benodigde bredere kennis en expertise via gesprekken en focusgroepen toch verkregen kan worden.

Tot lid van de commissie worden op persoonlijke titel benoemd:

- Prof. dr. Pieter Muysken (voorzitter), Radboud Universiteit;
- Prof. dr. Roberta d'Alessandro, Universiteit Leiden;
- Prof. dr. Antoine Buyse, Universiteit Utrecht;
- Prof. dr. Goffe Jensma, Rijksuniversiteit Groningen;
- Prof. dr. Joep Leerssen, Universiteit van Amsterdam;
- Prof. dr. Henriëtte Maassen van den Brink, Universiteit van Amsterdam;
- Prof. dr. Henriëtte de Swart, Universiteit Utrecht;
- Prof. dr. Erik-Jan Zürcher, Universiteit Leiden.

De commissie wordt ondersteund door een senior beleidsmedewerker van het bureau van de KNAW en een postdoc.² Vanuit het bureau wordt dr. Corrien Blom benoemd.³ De commissie wordt ingesteld voor de duur van een jaar.⁴

1 De sociaalwetenschappelijke gebieden rechten en economie zijn wel in de commissie vertegenwoordigd.

2 Dr. Sophie ter Schure is benoemd als co-secretaris.

3 Dr. Corrien Blom is vanuit het bureau benoemd als co-secretaris. Zij is op 1 januari 2017 opgevolgd door dr. Ans Vollering, die die functie vervulde tot 1 juni 2017. In de periode juni-oktober 2017 heeft dr. Jack Spaapen het document helpen redigeren.

4 De instellingstermijn van de commissie is met enkele maanden verlengd..

Als agendalid van het bestuur van de KNAW treedt op: prof. dr. José van Dijck.⁵

Artikel 5. Kwaliteitsbeheer

De leden van de commissie hebben, voordat zij benoemd worden, kennisgenomen van de code ter voorkoming van oneigenlijke beïnvloeding door belangenverstrengeling. Voorafgaand aan de eerste vergadering van de commissie hebben zij de bijbehorende verklaring ingevuld geretourneerd.

De leden van de commissie nemen kennis van de *Handleiding adviezen en verkenningen KNAW* zoals op 21 mei 2013 vastgesteld door het bestuur van de KNAW. Het beleid omtrent review is beschreven in bijlage B van deze handleiding. Van dit beleid wordt niet afgeweken.

Artikel 6. Nazorg en communicatie

De commissie besteedt aandacht aan de nazorg en communicatie rondom haar bevindingen.

Artikel 7. Kosten en vergoedingen

De leden ontvangen op basis van art. 18 lid 2 van het *Reglement van de KNAW* een vergoeding voor de reiskosten.

Artikel 8. Geheimhouding

De commissie neemt geheimhouding in acht ten aanzien van alle informatie die in het kader van de uitvoering van dit besluit bekend wordt en waarvan het karakter als vertrouwelijk is aan te merken.

Aldus vastgesteld door het bestuur van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen op 16 maart 2016 te Amsterdam.

Namens het bestuur van de KNAW,
Mr. Mieke Zaanen
Algemeen directeur van de KNAW

⁵ iv. Prof. dr. José van Dijck is op 1 oktober 2016 opgevolgd door prof. dr. Maarten Prak

BIJLAGE 2.

GESPREKSPARTNERS

Deskundigen bij de subcommissie Handel en Economie

C. (Cor) Bakker, directeur Bedrijfsopleidingen Lentiz
Prof. dr. C.P. (Cees) van Beers, hoogleraar Economie van innovatie TU Delft
Drs. R. (Robert) Blaauw, directeur Tolk- en Vertaalcentrum Nederland
Drs. M.J. (Mari) Brok, directeur Talenacademie, Koning Willem I College 's Hertogenbosch
E. (Erica) Goedgebuure, Regina Coeli
Prof. dr. H.L.F. (Henri) de Groot, hoogleraar Ruimtelijke economie Vrije Universiteit Amsterdam en kroonlid SER
Dr. G.J.M. (Gert-Jan) Linders, ministerie van Sociale Zaken
Drs. D.T.M. (Désirée) Majoor, topteam Creatieve Industrie en vicevoorzitter college van bestuur Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
H.M. (Helen) Porcelijn, coördinator Kring Amsterdam van het Nederlands Genootschap van Tolken en Vertalers, beëdigd tolk/vertaler Frans-Nederlands
Drs. P.L.A. (Paul) Rüpp, voorzitter AVANS Hogescholen en vicevoorzitter Vereniging Hogescholen
drs. Y. (Yuri) Sebregts, technologiedirecteur Shell
L. (Louise) Out-van Staveren, client director Rabobank IBM
Dr. S.P. (Pete) Thomas, voorzitter Vereniging Zelfstandige Vertalers en beëdigd tolk/vertaler Engels-Frans-Nederlands
Prof. dr. B.J. (Bas) ter Weel, algemeen directeur SEO Economisch Onderzoek
Prof. dr. A. (Arjen) van Witteloostuijn, hoogleraar gedrags- en maatschappijwetenschappen Tilburg University
Dr. J. (Jakub) Zavrel, directeur Textkernel

Deskundigen bij de subcommissie Zorg, Politie en Juridische Sector

Mr. N.J. W. (Natasja) voor den Dag, jurisprudentiecoördinator Landelijk Bureau Vakinhoud Rechtspraak
M. (Mark) van Duijvenbode, Tolk- en Vertaalcentrum Nederland
I.V. (Isabelle) van der Dussen, tolkencoördinator IND, ministerie van Veiligheid en Justitie
R.B.J. (Ron) Groeneveld, adviseur Nationale Politie
H. (Hester) Hageman, slachtofferhulp Nationale Politie, projectleider 'versterking positie slachtoffers' bij politie Amsterdam-Amstelland en lid landelijke expertgroep Slachtofferzorg
E.M. (Mustapha) Loukili, SIGV Tolken en Vertalerscoöperatie, beëdigd tolk/vertaler Marokkaans Arabisch-Tarifit Berber-Nederlands

Dr. M. (Maria) van den Muijsenbergh, onderzoeker bij PHAROS en huisarts
S. (Saskia) Narraina, adviseur bestuurszaken Nationale Politie
Mr. L. (Leon) Plas, lector strafrecht OM
Drs. M. (Marc) Rawdin, voorzitter vakgroep Engels, Politieacademie Amsterdam
H.A. (Hugo) Sinck, opleidingsadviseur IND, ministerie van Veiligheid en Justitie
Dr. G.J. (Gerard) Tolsma, senior-linguïst IND, ministerie van Veiligheid en Justitie
Drs. M.C. (Monique) Verhagen, hrm-adviseur OM
Drs. C. (Carola) Verhoeff, cursuscoördinator Stichting Instituut van Gerechtstolken en -vertalers
G. (Guido) Vroman, Tolk- en Vertaalcentrum Nederland
B. (Bjorn) Vrooman, programmasecretaris 'De kracht van het verschil' Nationale Politie
Prof. dr. M.F.J.M. (Marc) de Werd, raadsheer Gerechtshof Amsterdam, hoogleraar Europese
Rechtspleging Universiteit Maastricht
Drs. J.D. (Jan) Wuister, huisartsopleider bij LUMC en huisarts

Deskundigen bij de subcommissie Internationale Betrekkingen

Drs. N. (Nicola) Dell'Arciprete, UNICEF en voormalig beleidsadviseur bij het Europees Parlement
Drs. J.P. (Jan Paul) Dirkse, oud-ambassadeur
Drs. S.K. (Sheila) Karwal, directeur HDPO, ministerie van Buitenlandse Zaken
Mr. J.W. (Jaap) Leeuwenburg, oud-ambassadeur
Drs. A.M.C. (Anne-Marie) Mineur, lid Europees Parlement
Prof. dr. J.Q.Th. (Jan) Rood, onderzoeker Clingendael
Drs. B. (Bernd) Scholtz, HDPO, ministerie van Buitenlandse Zaken
Drs. A.F.M. (Lily) Sprangers, directeur Duitslandinstituut
Drs. J.M. (Jessica) Zonneveld-de Vries, Talencentrum Defensie

Deskundigen bij de subcommissie Culturele Cohesie

T. (Tessa) Boerman, bestuurslid Dutch Directors Guild
Drs. T.B. (Tsjerk) Bottema, beleidsadviseur Provincie Fryslân
Drs. A. (Annemijn) Bouwman, coördinator publiekszaken Zaans Museum
Drs. P. (Petra) Brinkhof-de Rijk, GuideID
Dr. K. (Kris) Callens, Fries Museum
Prof. dr. L.M.E.A. (Leonie) Cornips, Meertens Instituut
Prof. dr. A.J.A.G. (Guus) Extra, emeritus-hoogleraar Meertaligheid Tilburg University
Drs. M. (Marlous) van Gastel, Fonds21
J. (Jan) Hovers, directeur Zaans Museum
Dr. R. (Reinjan) Mulder, auteur en uitgever Babel & Voss Uitgevers

Deskundigen bij de panelgesprekken over onderwijs en taaltechnologie

- Prof. P. (Piet) van Avermaet, hoogleraar Taalkunde Universiteit Gent en directeur Steunpunt Diversiteit & Leren
- Prof. H.J. (Hans) Bennis, algemeen secretaris Nederlandse Taalunie en bijzonder hoogleraar Taalvariatie Universiteit van Amsterdam
- Prof. dr. A.P.J. (Antal) van den Bosch, directeur Meertens Instituut-KNAW en bijzonder hoogleraar Taal- en spraaktechnologie Radboud Universiteit
- Prof. dr. P.H.A. (Peter) Coopmans, hoogleraar Taalverwerving Universiteit Utrecht en voorzitter landelijke stuurgroep Vakdidactiek Geesteswetenschappen
- Dr. C. (Camiel) Hamans, oud-secretaris-generaal PvdA in het Europees Parlement en gasthoogleraar Nederlandse taalkunde Adam Mickiewicz Universiteit Poznan
- Prof. C.J.M. (Carel) Jansen, hoogleraar Communicatiewetenschappen Rijksuniversiteit Groningen en initiatiefnemer NWO-programma Begrijpelijke Taal
- Prof. dr. F. (Folkert) Kuiken, bijzonder hoogleraar Nederlands als tweede taal en meertaligheid Universiteit van Amsterdam (bijzondere leerstoel vanwege de Gemeente Amsterdam) en directeur Instituut voor Nederlands Taalonderwijs en Taaladvies
- Dr. D.A. (David) van Leeuwen, onderzoeker Taal- en spraaktechnologie Radboud Universiteit en onderzoeker bij Novolanguage
- Prof. P.P.M. (Paul) Leseman, hoogleraar Onderwijskunde Universiteit Utrecht en lid stuurgroep NWO-programma Begrijpelijke Taal
- Dr. J.M. (Jacomine) Nortier, universitair hoofddocent meertaligheid Universiteit Utrecht
- Dr. M. (Maaïke) Verrips, directeur Taalstudio en oprichter DRONGO-meertaligheidsfestival

Gesproken bij aanvullende bijeenkomsten of telefonisch

Vertegenwoordigers van de commissie Nadere Toekomstvisie Talen

- Prof. dr. H.W. (Wim) van den Doel, decaan Universiteit Leiden, voorzitter NWO-domein Sociale en Geesteswetenschappen
- Dr. J. (Johanna) de Groot, beleidsmedewerker VSNU
- Prof. dr. F.P. (Frits) van Oostrom, universiteitshoogleraar Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen Universiteit Utrecht
- Vertegenwoordiger van de Raad voor Geesteswetenschappen*
- Dr. J. (Jelle) Koopmans, Universiteit van Amsterdam

Vertegenwoordigers van commissie Taalbeleid in Hoger Onderwijs

- Prof. mr. J.H.(Janneke) Gerards, hoogleraar Fundamentele rechten Universiteit Utrecht
- Prof. dr. I. (Ineke) Sluiter, hoogleraar Griekse taal- en letterkunde Universiteit Leiden,

Vertegenwoordiger van het Disciplineoverleg Letteren en Geesteswetenschappen

Prof. dr. M.J.P. (Margot) van Mulken, hoogleraar Internationale bedrijfscommunicatie Radboud Universiteit

Overig

Prof. dr. H.P. (Harry) van Dalen, onderzoeker bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch instituut

Prof. dr. T.A.J.M. (Theo) Janssen, hoogleraar Nederlandse grammatica Vrije Universiteit Amsterdam

J.J.M. (Han) Nicolaas, Centraal Bureau voor de Statistiek

BIJLAGE 3.

TAALNIVEAUS EUROPEES REFERENTIEKADER

Bron: Nederlandse Taalunie (2006). *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen.*

Vaardige gebruiker

C2

Kan vrijwel alles wat hij of zij hoort of leest gemakkelijk begrijpen. Kan informatie die afkomstig is uit verschillende gesproken en geschreven bronnen samenvatten, argumenten reconstrueren en hiervan samenhangend verslag doen. Kan zichzelf spontaan, vloeiend en precies uitdrukken en kan hierbij fijne nuances in betekenis, zelfs in complexere situaties, onderscheiden.

C1

Kan een uitgebreid scala van veeleisende, lange teksten begrijpen en de impliciete betekenis herkennen. Kan zichzelf vloeiend en spontaan uitdrukken zonder daarvoor aantoonbaar naar uitdrukkingen te moeten zoeken. Kan flexibel en effectief met taal omgaan ten behoeve van sociale, academische en beroepsmatige doeleinden. Kan een duidelijke, goed gestructureerde en gedetailleerde tekst over complexe onderwerpen produceren en daarbij gebruikmaken van organisatorische structuren en verbindingswoorden.

Onafhankelijke gebruiker

B2

Kan de hoofdgedachte van een ingewikkelde tekst begrijpen, zowel over concrete als over abstracte onderwerpen, met inbegrip van technische besprekingen in het eigen vakgebied. Kan zo vloeiend en spontaan reageren dat een normale uitwisseling met moedertaalsprekers mogelijk is zonder dat dit voor een van de partijen inspanning met zich meebrengt. Kan duidelijke, gedetailleerde tekst produceren over een breed scala van onderwerpen; kan een standpunt over een actuele kwestie uiteenzetten en daarbij ingaan op de voor- en nadelen van diverse opties.

B1

Kan de belangrijkste punten begrijpen uit duidelijke standaardteksten over vertrouwde zaken die regelmatig voorkomen op het werk, op school en in de vrije tijd. Kan zich redden in de meeste situaties die kunnen optreden tijdens reizen in gebieden waar de taal wordt gesproken. Kan een eenvoudige lopende tekst produceren over onderwerpen die vertrouwd of die van persoonlijk belang zijn. Kan een beschrijving geven van ervaringen en gebeurtenissen, dromen, verwachtingen en ambities en kan kort redenen en verklaringen geven voor meningen en plannen.

Basisgebruiker

A2

Kan zinnen en regelmatig voorkomende uitdrukkingen begrijpen die verband hebben met zaken van direct belang (bijvoorbeeld persoonsgegevens, familie, winkelen, plaatselijke geografie, werk). Kan communiceren in simpele en alledaagse taken die een eenvoudige en directe uitwisseling over vertrouwde en alledaagse kwesties vereisen. Kan in eenvoudige bewoordingen aspecten van de eigen achtergrond, de onmiddellijke omgeving en kwesties op het gebied van directe behoeften beschrijven.

A1

Kan vertrouwde dagelijkse uitdrukkingen en basiszinnen, gericht op de bevrediging van concrete behoeften, begrijpen en gebruiken. Kan zichzelf aan anderen voorstellen en kan vragen stellen en beantwoorden over persoonlijke gegevens zoals waar hij/zij woont, wie hij/zij kent en dingen die hij/zij bezit. Kan op een simpele wijze reageren, aangenomen dat de andere persoon langzaam en duidelijk praat en bereid is om te helpen.

BIJLAGE 4.

TALENSTUDIES IN NEDERLAND

Bron: VSNU, DLG en Regieorgaan Geesteswetenschappen (2015), *Nadere toekomstvisie talen, Deelrapport I*.

Dit rapport bevat cijfers over het aantal studenten in Nederland dat jaarlijks kiest voor een studie Duits, Frans, Engels of Nederlands. De gegevens in 4 zijn uit dit rapport afkomstig (p. 5). In deze cijfers zijn alleen de studenten die de klassieke opleidingen in deze talen volgen opgenomen. Dit terwijl veel universiteiten nu een brede bachelor aanbieden, waarin taalvaardigheid in deze talen een aanzienlijke component vormt (bijvoorbeeld bij Europese Studies aan de UvA, International Studies aan de UL, Romaanse talen en culturen aan de RU, Europese talen en culturen aan de RU). Het totale aantal studenten dat bijvoorbeeld Frans studeert in de bachelorfase zal dus hoger zijn. De totale instroom in deze brede bachelors (N=1127 in 2014) overtreft die in de schooltaalstudies (N=967 in 2014).

4. Instroom in de bacheloropleidingen Duits, Engels, Frans en Nederlands per instelling (hoofddinschrijvingen, peildatum 1 oktober)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Duits	76	75	68	78	84	75	70
Engels	488	623	625	529	518	604	562
Frans	103	116	85	74	71	68	64
Nederlands	473	505	437	380	326	311	271

Bron: VSNU

Behalve in de bovengenoemde brede bachelors vormt taal ook een belangrijke component bij een aantal sectoroverstijgende studies, zoals University Colleges (Maastricht, Roosevelt, Utrecht, Amsterdam) en bij Liberal Arts and Sciences (RUG, TU, UU, EUR). Helaas zijn er geen gegevens over het precieze aantal studenten dat binnen deze studies voor de afzonderlijke talen kiest. Om twee voorbeelden te geven van de talen die gekozen kunnen worden: bij het University College Utrecht zijn dit Chinees, Latijn, Spaans, Italiaans, Frans, Duits en Nederlands (dit laatste alleen als het niet je moedertaal is). Bij de Roosevelt Academy kies je voor Frans, Spaans, Duits of Nederlands. Bij Liberal Arts and Sciences aan de UU kun je onder andere kiezen voor taalverwerving Duits, Engels, Frans, Italiaans of Spaans.

Uit 5 blijkt dat het aandeel studenten dat kiest voor een sectoroverstijgende studie tussen 2008 en 2016 is gestegen met 4,3 procent, terwijl het aandeel studenten dat

kiest voor een talenstudie in dezelfde periode is gezakt met 4,19 procent.

5. Instroom in de bachelor- en doctoraalopleidingen per HOOP-gebied in percentages (hoofdinschrijvingen, peildatum 1 oktober)

HOOP-gebied	2008	2012	2016
Landbouw	2,05 %	2,52 %	3,14 %
Natuur	7,89 %	9,16 %	9,98 %
Techniek	12,05 %	12,26 %	13,63 %
Gezondheid	10,59 %	10,49 %	10,12 %
Economie	17,82 %	19,00 %	18,02 %
Recht	11,54 %	10,51 %	9,89 %
Gedrag & Maatschappij	22,57 %	21,46 %	19,31 %
Taal & Cultuur	13,79 %	11,01 %	9,60 %
Sectoroverstijgend	1,70 %	3,60 %	6,30 %
Totaal aantal studenten per jaar	38 852	42 320	47 316

Bron: VSNU

BIJLAGE 5.

ONDERWIJS IN HET NEDERLANDS IN ANDERE LANDEN

In 45 verschillende landen kun je Nederlands studeren op universitair niveau: in Argentinië, Armenië, Aruba, België, Bulgarije, Canada, China, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Georgië, Griekenland, Groot-Brittannië, Hongarije, Ierland, India, Indonesië, Israël, Italië, Japan, Kroatië, Maleisië, Mexico, Namibië, Nederland, Noorwegen, Oekraïne, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Rusland, Servië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, Verenigde Staten, Wit-Rusland, Zuid-Afrika, Zuid-Korea, Zweden en Zwitserland.

De Nederlandse Taalunie schat dat jaarlijks ongeveer 15.000 studenten een of andere opleiding ‘Nederlands als vreemde taal’ volgen, verspreid over bijna 175 universiteiten. Zo’n 700 universitaire docenten onderwijzen wereldwijd het Nederlands op universitair niveau. Op niet-universitair niveau zijn er nog eens ruim 6.000 leerkrachten die Nederlands doceren aan 400.000 mensen in het buitenland (hierbij wordt buitenland gedefinieerd als elk land waar Nederlands geen officiële taal is).

In 1992 deed prof. dr. Th. Janssen een klein onderzoek naar de redenen om Nederlands te studeren (Janssen, 1992). Dit is door de Nederlandse Taalunie herhaald in 2016 (Bloemen, 2016). De redenen zijn in de tussenliggende periode niet veranderd: studenten gaan Nederlands studeren vanwege economische perspectieven. Bijvoorbeeld omdat men wil werken voor een bedrijf dat veel samenwerkt met Nederlandse of Vlaamse bedrijven, omdat in het land in kwestie Nederland een belangrijke rol speelt in de economie (Tsjechië, Polen), of omdat het spreken van een vreemde taal in het algemeen meer kansen biedt op de arbeidsmarkt. Andere veel genoemde redenen zijn een voorliefde voor een bepaalde Nederlandse schrijver of kunstenaar; vanwege een persoonlijke band met Nederland (familie, relatie) of omdat het nodig is voor de studie (bijvoorbeeld rechten in Indonesië).

BIJLAGE 6.

REVIEWERS

Het concept voor dit rapport is gelezen en becommentarieerd door de volgende personen:

- Prof. dr. A.P.J. (Antal) van den Bosch, directeur Meertens Instituut-KNAW en bijzonder hoogleraar Taal- en spraaktechnologie Radboud Universiteit
- Prof. mr. J.H.(Janneke) Gerards, hoogleraar Fundamentele rechten Universiteit Utrecht,
- Prof. dr. M.J.P. (Margot) van Mulken, hoogleraar Internationale Bedrijfscommunicatie Radboud Universiteit
- M.A. (Michaël) van Straalen, voorzitter MKB-Nederland

De KNAW is de reviewers veel dank verschuldigd. Hun commentaren zijn zoveel mogelijk overgenomen. De reviewers dragen geen verantwoordelijkheid voor de inhoud van het rapport.

